

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:23

Jordbruksdepartementet

SOU

1964:23 A

KRONHJORTSRESERVAT

M.M.

BETÄNKANDE AVGIVET AV

1961 ÅRS KRONHJORTSUTREDNING

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. Fi.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. Fi.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. Fi.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. Fi.
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 88 s. Jo.
9. Arbetsstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgfrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri. Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utåtande av Juristkommissionen i Wennerströmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.
16. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. 324 s. E.
17. Rapport av parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
18. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och tillhörande dokument. Marcus. 187 s. H.
19. Kommunal skatteutjämning. Kihlström. 419 s. Fi.
20. Krigsmaktens förbandssjukvård. Esselte. 222 s. Fö.
21. Bilskrotning. Esselte. 74 s. K.
22. Förbud mot utförsel av kulturföremål. Kihlström. 67 s. E.
23. Kronhjortsreservat m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 109 s. Jo.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:23

Jordbruksdepartementet

KRONHJORTSRESERVAT

m. m.

BETÄNKANDE AVGIVET AV

1961 ÅRS KRONHJORTSUTREDNING

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

LUND 1964

STATES OF INDIA: PARLIAMENT
LAW

KRONNORSTRASSE

D. D.

DEPARTMENT OF
INDUSTRIAL DEVELOPMENT

INDUSTRIAL DEVELOPMENT
CORPORATION

Innehåll

<i>Skrivelse till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet</i>	5
Kap. 1. <i>Utredningsuppdraget: bakgrunden och omfattningen</i>	7
Kap. 2. <i>Beskrivning av kronhjorten och vissa data kring densamma</i>	11
Kap. 3. <i>Kronhjortsbeståndets nuvarande numerär och utbredning i Skåne</i>	24
Kap. 4. <i>Kronhjortens skadegörelse inom skogsbruket</i>	29
Kap. 5. <i>Reservatfrågan</i>	39
1. <i>Utredningsarbetets uppläggning</i>	39
2. <i>Utredningens undersökningar och överväganden</i>	43
A. <i>Reservat i Skåne</i>	45
B. <i>Reservat på Öland</i>	47
C. <i>Reservat i Västergötland</i>	59
D. <i>Infångande av kronhjort</i>	63
3. <i>Utredningens förslag</i>	70
Kap. 6. <i>Kronhjortens skadegörelse inom jordbruket och frågan om ersättning för skador förorsakade av kronhjort</i>	77
1. <i>Utredningens undersökningar och överväganden</i>	77
2. <i>Utredningens förslag</i>	91
Bil. <i>Den skånska kronhjortens utbredning och numerär</i>	96

En av utredningen föranstaltad undersökning och värdering av kronhjortens skadegörelse på granskog inom vissa fastigheter i Malmöhus län (stencilerad upplaga) tillhör betänkandet.

Innehåll

Struktur till utgåvan och översikt av kapitlens innehåll 1

Kap. 1. Utvärderingsmetoder, begrepp och förhållanden 2

Kap. 2. Bestämning av skattbara värden och andra skattbara värden 11

Kap. 3. Årsvärdskalkyler, normaliserade värden och andra värden 24

Kap. 4. Kronförbrukningsvärden och andra värden 33

Kap. 5. Årsvärdskalkyler 44

1. Utvärderingsmetoder, begrepp och förhållanden 44

2. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

A. Årsvärdskalkyler 44

B. Årsvärdskalkyler 44

C. Årsvärdskalkyler 44

D. Årsvärdskalkyler 44

3. Utvärderingsmetoder 44

Kap. 6. Kronförbrukningsvärden och andra värden 44

1. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

2. Utvärderingsmetoder 44

Bil. I. Kronförbrukningsvärden och andra värden 44

II. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

III. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

IV. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

V. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

VI. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

VII. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

VIII. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

IX. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

X. Utvärderingsmetoder och andra värden 44

*Herr Statsrådet och Chefen
för Kungl. Jordbruksdepartementet*

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 26 maj 1961 tillkallade tjänsteförrättande departementschefen, statsrådet Gunnar Sträng, den 8 juni samma år landssekreteraren O. Hulterström som sakkunnig för utredning rörande reservat för kronhjortar m. m.

Att som experter biträda utredningsmannen förordnades samtidigt professorn Erik Dahl, t.f. länsjägmästaren Sven Eriksson och hovrättsrådet Herman Schunnesson.

Utredningen har antagit namnet 1961 års kronhjortsutredning.

För sin sakliga information i olika frågor rörande kronhjortens förekomst och biologi har utredningen varit i tillfälle att anlita den av viltforskningsrådet anställde kronhjortsforskaren, fil.lic. Ingemar Ahlén, Lund.

Assessorn vid rådhusrätten i Malmö, Åke Lennbo, vilken den 29 september 1961 förordnades att vara sekreterare åt utredningen, har periodvis biträtt med vissa sekreteraregöromål.

I och med avlämnandet av detta betänkande angående kronhjortsreservat m.m. torde det genom beslutet den 8 juni 1961 lämnade utredningsuppdraget få anses slutfört.

Samtliga tre experter biträder de rekommendationer och förslag, som innehålles i betänkandet.

Malmö den 29 april 1964.

1961 års kronhjortsutredning

O. Hulterström

FÖRSTA KAPITLET

Utredningsuppdraget: bakgrunden och omfattningen

Den sedan några årtionden tillbaka uppmärksammade frågan om kronhjortens skadegörelse i anslutning till skogs- och jordbruket i Skåne har på senare år blivit alltmera brännande. Flertalet av de godsskogsägare, å vilkas marker huvuddelen av den kvarvarande fria stammen av ursprunglig svensk kronhjort uppehåller sig, har sålunda i skilda sammanhang framhållit och med allt större skärpa understrukt, att de ej längre ser sig i stånd att bära den ekonomiska belastning, som är förbunden med kronhjortens skadegörelse närmast inom granskogskulturerna i Skåne.

I en i december 1960 till chefen för jordbruksdepartementet ingiven framställning, undertecknad av ett stort antal intresseberörda jordägare i Skåne ävensom av andra inom landskapets skogsnäringar verksamma, framhålles sålunda att de skador, som kronhjorten tillfogar värdefull granskog, är av sådan omfattning att dessa skador måste betraktas som svår skogsförstöring, att en viltvård bedriven på sådant sätt att skogs- och lantbruksdriftens ekonomiska resultat avsevärt försämras ej kan fortsättas samt att de av kronhjorten vållade mångmiljonförlusterna innebär minskade inkomster med ty åtföljande skattebortfall för det allmänna. I skrivelsen understrykes det orimliga i att enskilda skall bära kronhjortens skadegörelse. Skrivelsen utmynnar i en hemställan, »att denna för vårt skånska skogs- och lantbruk väsentliga fråga snarast möjligt bringas till en godtagbar lösning antingen genom anordnande av ett eller flera reservat eller på annat lämpligt sätt».

Jämväl skogsvårdsstyrelsen i Malmöhus län har i en den 10 januari 1961 dagtecknad, till chefen för jordbruksdepartementet överlämnad skrivelse hemställt om dennes medverkan till utredning och lösande av den för skogsbruket inom länet som utomordentligt betydelsefull betecknade frågan om kronhjortens skadegörelse. I skrivelsen säger sig styrelsen ha under de senaste åren med oro iakttagit de omfattande skador, som kronhjorten förorsakar på de yngre granskogarna inom länet. Styrelsen bedömer den skadegörelse, som iakttagits vid en i december 1960 verkställd besiktning av granskog inom Skabersjö gods, vara av sådan omfattning att en normal skogsproduktion omöjliggöres.

Skånes provinsförbund av RLF har i skrivelse till jordbruksdepartementet den 23 januari 1961 instämt i skogsvårdsstyrelsens synpunkter och hemställan och därvid åberopat, att på senare år flera framställningar gjorts till

provinsförbundet från jordbrukarehåll, innefattande dels begäran om medverkan från förbundets sida till åtgärder för nedbringande av kronhjorts-skadorna på såväl växande skog och grödor som på foderupplag i stukor, dels ock förslag om tillskapande av ett reservat för kronhjort genom inhägnande av ett större skogsområde, utanför vilket alla kronhjortar skulle få skjutas.

Frågan bragtes under riksdagens prövning genom en vid 1961 års vårriksdag inom riksdagens andra kammare väckt motion (nr 626), vari hemställdes att riksdagen måtte dels besluta att till 1949 års jaktutredning uppdraga att med skyndsamhet utreda det s.k. kronhjortsproblemet under hänsynstagande till alla legitima intressen, dels ock i skrivelse till Kungl. Maj:t begära att kronhjortskommittén i Skåne för skadeförebyggande försöksverksamhet för budgetåret 1961/1962 tilldelades ett anslag av 10.000 kronor att utgå ur de medel i jaktvårdsfonden, som för dylika ändamål står till Kungl. Maj:ts förfogande.

Efter redovisning av innehållet i de över motionen av skogsstyrelsen, Svenska jägareförbundet och Svenska naturskyddsföreningen avgivna yttrandena anförde jordbruksutskottet i sitt utlåtande nr 30/1961:

»I förevarande motion har framhållits vikten av att åtgärder snarast vidtages för att motverka ekonomiska förluster genom kronhjortens skadegörelse på planterad gran och på jordbruksgrödor i Skåne samtidigt som det uttalats att det på grund av den återstående kronhjortsstammens ringa storlek är av största vikt att denna bevaras. Motionärernas förslag innebär att försöksverksamhet med förebyggande åtgärder skall utföras av kronhjortskommittén i Skåne med anlitan av medel ur jaktvårdsfonden samt att åt 1949 års jaktutredning skall uppdragas att skyndsamt verkställa särskild utredning av kronhjortsproblemet under hänsynstagande till alla legitima intressen.

De skador å växande skog, som kronhjorten förorsakar synes uppgå till relativt betydande belopp. Skadorna kan enligt motionärerna årligen beräknas till sammanlagt cirka 100 000 à 150 000 kronor eller då antalet kronhjortar för närvarande uppgives vara 100 à 150 till omkring 1000 kronor per djur. Enligt andra uppskattningar uppgår skadorna till avsevärt större belopp. Den skogliga skadegörelsen sker i första hand på planterad gran i yngre åldersklasser men även på lövträd. En del skadegörelse förekommer på rotfrukter och andra jordbruksgrödor.

Det svenska kronhjortsbeståndet är till helt övervägande delen lokaliserat till två skilda områden i Skåne. Kronhjorten utgör en ur biologiska samt naturvårds- och skönhetssynpunkter svårersättlig tillgång i de trakter där den uppehåller sig. Med hänsyn till risken att kronhjorten skall helt försvinna ur vår fauna, har sedan några år tillbaka inrättats ett hjorthägn på Hunneberg, dit några kronhjortar förts. Man tar där sikte på att bygga upp en ny stam. Verksamheten i fråga finansieras av medel ur jaktvårdsfonden.

Enligt utskottets uppfattning bör åtgärder nu vidtagas i syfte att i möjlig mån eliminera riskerna för kronhjortarnas skadegörelse å skog och jordbruk. I betraktande av kronhjortsstammens ringa omfattning kan det vara tveksamt om någon nämnvärd decimering av densamma låter sig genomföra utan risk för total utrotning. En sådan finner utskottet böra undvikas. Andra utvägar än en intensifierad

avskjutning måste därför sökas för att lösa ifrågavarande problem. Enligt vad utskottet inhämtat har möjligheten diskuterats att i Skåne skapa ett eller flera reservat för kronhjortar. Därest detta förverkligas, vilket enligt utskottets mening bör på allt sätt eftersträvas, begränsas hjortstammens skadeverkningar i stor utsträckning. Ett ökat överförande av kronhjortar till Hunnebergshägnaden kan även bidra till minskade möjligheter till skadegörelse. Utskottet anser det önskvärt att undersökningar på föranstaltande av Kungl. Maj:t snarast igångsättes i syfte att tillskapa respektive utveckla särskilda reservat för kronhjortar och att medel därför delvis disponeras ur jaktvårdsfonden.

Härjämte vill utskottet uttala sig för att det av Kungl. Maj:t bildade viltforskningsrådet bör, bland annat i viss kontakt med den zoologiska institutionen vid Lunds universitet, närmare utreda eller låta utreda en rad av de spörsmål som berörts i motionen eller remissyttranden över denna. Bland annat synes böra utvärderas om effektivt skydd för skogskulturerna kan vinnas genom s.k. rispning av trädstammen eller genom andra mekaniska metoder eller medelst besprutning av träden med kemiska preparat. Vidare torde böra genom utfodringsförsök prövas om det går att påverka kronhjortens benägenhet att angripa granens bark samt böra utföras andra näringsfysiologiska undersökningar som ett led i strävandena att söka begränsa kronhjortens skadegörelse på ungträd. Därest de medel som ställts till viltforskningsrådets förfogande från jaktvårdsfonden skulle visa sig bli otillräckliga, torde böra övervägas att för ändamålet tillföra rådet ytterligare anslag ur fonden.

Slutligen kan det enligt utskottet ifrågasättas huruvida ej, sedan antalet frigående kronhjortar starkt minskats, möjlighet bör finnas att efter behovsprövning lämna brukare av mindre jordbruk viss ersättning för skador som kronhjort åstadkommit å jordbrukets grödor eller anläggningar.

De direkta yrkanden motionärerna framlagt bör enligt utskottet inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen må i anledning av motionen II: 626 i skrivelse till Kungl. Maj:t som sin mening giva till känna vad utskottet i det föregående anförte.»

Sedan riksdagen fattat beslut i överensstämmelse med utskottets utlåtande, gav riksdagen i skrivelse den 19 maj 1961, nr 272, till Kungl. Maj:t såsom sin mening till känna vad utskottet däri anförte.

I kungl. brev den 26 maj 1961 till statskontoret och viltforskningsrådet, vari Kungl. Maj:t i anslutning till riksdagens med nyssnämnda skrivelse expedierade beslut bl.a. bemyndigade chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla en sakkunnig att verkställa den av riksdagen åsyftade utredningen rörande reservat för kronhjortar m.m., omnämndes att riksdagen genom sitt ifrågavarande beslut bl.a. uttalat:

»att det är önskvärt att undersökningar snarast igångsättes i syfte att tillskapa respektive utveckla särskilda reservat för kronhjortar och att medel därför delvis disponeras ur jaktvårdsfonden, att viltforskningsrådet, bland annat i kontakt med den zoologiska institutionen vid Lunds universitet, bör närmare utreda eller låta utreda en rad av de spörsmål som berörts i motionen eller remissyttranden över denna, att därvid särskild vikt synes böra läggas dels vid undersökningar rörande möjligheterna att erhålla effektivt skydd för skogskulturerna genom så kallad

rispning av trädstammen eller andra mekaniska metoder eller medelst besprutning av träden med kemiska preparat, dels vid utfodringsförsök som klargöra om det går att påverka kronhjortens benägenhet att angripa granens bark samt andra näringsfysiologiska undersökningar vilka ingå som led i strävandena att söka begränsa kronhjortens skadegörelse på ungräd, att det, därest de medel som ställts till viltforskningsrådets förfogande från jaktvårdsfonden skulle visa sig bli otillräckliga, torde böra övervägas att för ändamålet tillföra rådet ytterligare anslag ur fonden; samt att det kan ifrågasättas huruvida ej, sedan antalet frigående kronhjortar starkt minskats, möjlighet bör finnas att efter behovsprövning lämna brukare av mindre jordbruk viss ersättning för skador som kronhjort åstadkommit å jordbrukets grödor eller anläggningar.»

Kungl. Maj:t anbefalldes samtidigt viltforskningsrådet att utreda eller låta utreda de rådet berörande frågor, som avsetts i förenämnda riksdagsbeslut.

Som framgår av vad sålunda anförts är viltforskningsrådets uppdrag och det åt utredningen i enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande av chefen för jordbruksdepartementet sedermera givna uppdraget gentemot varandra självständiga, vilket bl.a. innebär att de utifrån skilda överväganden kan leda fram till alternativa eller varandra kompletterande slutsatser och förslag av beskaffenhet att behöva sammanvägas, sedan såväl viltforskningsrådet som utredningen slutfört sina olika uppdrag.

Utredningen har i första hand att — med ledning närmast av jordbruksutskottets uttalanden rörande bl.a. kronhjortens skadegörelse på växande skog samt på rotfrukter och andra jordbruksgrödor i Skåne ävensom angående nödvändigheten att söka andra utvägar i syfte att lösa de med denna skadegörelse förbundna problemen än en intensifierad avskjutning med risk för total utrotning av kronhjorten — överväga reservatfrågan och framlägga förslag i detta ämne.

Med aktgivande på innehållet i Kungl. Maj:ts förenämnda brev, vari omnämnts att riksdagen ifrågasatt, huruvida icke — sedan antalet frigående kronhjortar starkt minskats — möjlighet bör finnas att efter behovsprövning lämna brukare av mindre jordbruk viss ersättning för skador, som kronhjort åstadkommit å jordbrukets grödor eller anläggningar, ankommer det uppenbarligen på utredningen att jämväl undersöka behovet och lämpligheten av att genom det allmännas försorg möjlighet beredes till ersättning för sådan skadegörelse å jordbrukets grödor och anläggningar, som förorsakas av kronhjorten.

Beskrivning av kronhjorten och vissa data kring densamma

Hjortar av kronhjortstyp finns runt hela det nordliga tempererade bältet. De är uppdelade på ett betydande antal raser vilka kan grupperas i två huvudkomplex, de egentliga kronhjortarna i Europa, Nordafrika och Västasien samt maralerna i Ostasien och vapitihjortarna i Nordamerika. Tidigare har dessa två komplex ofta särskilts som olika arter och speciellt i en del amerikansk litteratur sker så fortfarande. Denna uppfattning måste emellertid anses föråldrad och oförenlig med det moderna artbegreppet. På Nya Zeeland, dit både kronhjort och vapiti införts och lever vilda, blandar sig de båda typerna spontant och får fullt fertil avkomma. Numera kan alltså konstateras, att hela kronhjortsgruppen måste betraktas som en enda art, vilken vid sådant förhållande skall bära artnamnet *Cervus elaphus* Linné (1758).

På Carl von Linnés tid angavs i allmänhet icke, på vilket material en artbeskrivning grundades (typmaterial), ej heller den lokal, från vilken materialet i fråga härstammade (typlokal). Linné beskriver emellertid kronhjortar på Öland under sin resa där 1741 och nämner dem jämväl från resan i Skåne 1749. Att år 1758 är det officiella för namngivningen beror på att den detta år utgivna upplagan av *Systema Naturae* valts som utgångspunkt för den officiella systematiska nomenklaturen inom zoologin.

Såsom utbredningsområde för kronhjorten anger Linné (1758) Europa och Asien, utan att dock någon omständighet antyder att han grundat sin beskrivning på något annat material än det av honom själv observerade svenska. En direkt antydning om att så är fallet ger också, märkligt nog, hans utomordentligt kortfattade artbeskrivning. Denna lyder i all sin snävhet: »*Cervus cornibus ramosis teretibus incurvis*», eller i översättning »Hjort med greniga, cylindriska, insvängda horn».

Samma artbeskrivning på kronhjorten som i *Systema Naturae* återfinnes ordagrant redan i Linnés *Fauna Svecica* (1746).¹ Linné hade vid denna tidpunkt studerat kronhjorten på Öland. När han kort därefter i *Fauna Svecica* anför kronhjorten såsom ett svenskt djur och tillfogar en beskrivning, som

¹ Den förhållandevis starka inkrökningen av hornens yttre del är typisk just för den nutida svenska och danska kronhjorten. Ingemar Ahlén, *Studies on the Red Deer, Cervus elaphus L., in Scandinavia, II, Taxonomy and osteology of prehistoric and recent populations; »Viltrevy» 1964* (under tryckning).

i all sin knapphet passar särskilt väl in på den svenska typen, kan knappast längre betvivlas, att det är den svenska kronhjorten som ligger till grund för hans artbeskrivning.

Någon bestämd typlokal för kronhjorten kan med stöd härav likväl knappast anges. Det synes emellertid berättigat fastslå, att Sydsverige är typområde för arten. Då kronhjorten uppdelas i raser, måste sålunda den svenska rasen, såsom också traditionellt varit brukligt, betraktas såsom typ-ras och bära namnet *Cervus elaphus elaphus*.

Betydande osäkerhet har rätt beträffande de nordeuropeiska kronhjortarnas rasbildning. Genom mätningar på ett mycket stort fossilt och recent material från Danmark, Sverige och Norge har för Skandinavien del dessa frågor i allt väsentligt numera kunnat klarläggas.²

Från den sydsandinaviska rasen *Cervus elaphus elaphus* skiljer sig signifikant den norska rasen *Cervus elaphus atlanticus*. Ett antal statistiskt säkra olikheter bl.a. i hornformen och i skallens byggnad mellan *C. e. elaphus* och *C. e. atlanticus* har kunnat påvisas, och olikheterna är så stora, att det enligt gällande systematiska regler är riktigt att åtskilja två raser. Detta är intressant då det visar, att de relativt få årtusenden under vilka populationerna varit isolerade från varandra dock varit tillräckliga för att göra dem morfologiskt differentierade.

I och för sig spelar det naturligtvis en underordnad roll om de svensk-danska resp. norska kronhjortspopulationerna skall betraktas som skilda raser eller ej. Ur såväl vetenskaplig som naturvårdsmässig synpunkt är det emellertid betydelsefullt att det i Norden finns naturliga och ouppblandade populationer av kronhjort, en i Skåne, en på Jylland och en i Norge. Så vitt känt är har dessa tre populationer nämligen aldrig uppblandats genom inplanteringar av utifrån införda kronhjortar, med undantag för ett mindre och från den övriga norska förekomsten isolerat bestånd i Nord-Tröndelag, dit tyska hjortar infördes åren 1900—1903. Med nämnda undantag är av allt att döma våra nordiska kronhjortar numera de enda rasrena representanterna för den europeiska kronhjorten. Inom hela kontinenten söder om Jylland och även i Skottland har nämligen så många in- och omplanteringar företagits att varje försök att göra en analys av de därstädes befintliga olika populationernas rastillhörighet numera är meningslöst. De nordiska hjortpopulationerna ger oss de enda exemplen på hur stammar av den europeiska kronhjorten spontant utvecklas och differentieras i frihet, en process som vi genom det rika fossila materialet dessutom kan följa bakåt till skedet strax efter den senaste nedisningens slut. De nordiska kronhjortspopulationerna representerar sålunda unika värden. Särskilt gäller detta den svenska, som i sin egenskap av typform för arten och huvudrasen

² Närmare besked härom lämnas i Ahlén's i not 1) nämnda arbete.

är den vetenskapligt värdefullaste och genom sin svaga numerär samtidigt den mest sårbara. Den svenska kronhjorten representerar sålunda ett oersättligt vetenskapligt material och ett omistligt naturminne. I sin egenskap av typ för den viltart, som i långt högre grad än någon annan kommit att spela en roll i europeisk kulturtradition, är den också ej blott ett svenskt utan ett europeiskt kulturarv, som måste av en kulturnation som vår på ett ansvarsfullt och omtänksamt sätt förvaltas.

Kronhjorten är ett flockdjur med ett i hög grad socialt präglat beteendemönster. Detta gäller i all synnerhet hindarna, vilka med sina kalvar bildar flockar med en långt utvecklad sammanhållning. Varje sådan flock står under ledning av en äldre och erfaren hind och håller sig inom jämförelsevis väl avgränsade områden. Flockarna lever under större delen av året — fränsett brunsttiden — skilda från de vuxna hjortarna, vilka i sin tur ofta slår sig tillsammans i flockar, vari sammanhållningen emellertid ingalunda är tillnärmelsevis så beständig som inom hindflockarna. Ej heller uppvisar hjortflockarna samma lokalbundenhet som kännetecknar hindflockarna. Det förekommer icke så sällan att enstaka, oftast äldre hjortar för längre eller kortare tid bryter sig helt ur gemenskapen och att de ensamma företager strövtåg, vilka kan utsträckas till områden långt utanför de egentliga kronhjortsdistrikten.

Det mest dramatiska och händelserika skedet i kronhjortarnas liv under året utgörs brunstperioden. Denna infaller under september månad, då hjortarnas hornkronor nått sin fulla utveckling för säsongen. Efterhand som hjortarna fejat sina horn, d.v.s. befriat dem från hudbeklädnaden, upphör all sammanhållning hjortarna emellan. Varje hjort av tillräcklig ålder och styrka strävar nu efter att inom ett lämpligt område samla ett harem — gärna så stort som möjligt — av hindar omkring sig för att sedermera genom mäktigt ljudande och utmanande bröl och i sista hand genom anfall på uppdykande rivaler med all makt söka hävda sin ensamrätt inom det sålunda upprättade reviret. Genom hindflockarnas ovan omtalade benägenhet att hållas inom begränsade områden väljes ofta samma brunstplatser år efter år. Därav förklaras delvis det nedan i annat sammanhang berörda förhållandet, att kronhjorten visar en mycket liten tendens till spontan spridning. Hjortens strävanden att på en gång hålla ihop den samlade hindflocken och utestänga verkliga eller presumtiva inkräktare ställer jämte parningen stora anspråk på hans kondition, i all synnerhet som han under den månads tid, som brunsten varar, knappast ger sig tid att vare sig äta eller sova. I själva verket är väl den uppgift en dylik revirhållande hjort instinktivt står inför i allmänhet såtillvida omöjlig, som han knappast under hela brunsttiden kan förhindra varje tillfälle för andra, yngre eller eljest svagare hjortar, vilka ständigt kretsar kring hindflocken, att para sig med någon hind därur. Antalet handjur är emellertid under normala be-

tingelser alltid mindre än antalet hondjur, ett förhållande som bl.a. sammanhänger med kronhjortens polygama status naturalis.

Kalvarna föds i Skåne i regel i maj. En hind sätter vanligen sin första kalv vid två års ålder. Det rör sig i alldeles övervägande flertalet fall om en kalv; tvillingfödelse är tämligen ovanlig. Kalvarna följer modern till omkring två års ålder.

Kronhjorten är mest aktiv under dygnets mörka timmar. Det är då den intager större delen av sin föda. Under dygnets ljusa timmar uppehåller den sig med förkärlek i tät skogs- eller snårvegetation, såsom unga barrskogsplanteringar, lövskogsföryngringar eller vass- och videvegetation vid sjöstränder. Först fram emot kvällningen beger den sig ut på bete i öppen terräng.

Vid sitt näringsval är kronhjorten alls icke bunden till några speciella växtarter. Helst betar den i vegetationens fält- och bottenskikt och söker sålunda främst gräs, ljungväxter och lavar. Även vintertiden måste djuret ha möjlighet till näringsfångst i markskiktet. Ett tjockt snötäcke tvingar kronhjorten till betning i snårskiktet, bland buskar samt barr- och lövträd, vilket väl är möjligt såvitt gäller de vuxna djuren men är en orsak till ökad dödlighet bland kalvarna. Djuret är alltså i ekologiskt hänseende beroende av en jämförelsevis lång vegetationsperiod utan alltför snörika vintrar. Det kräver också för sin trivsel god tillgång till vatten.

Den för kronhjorten gynnsammaste biotopen utgöres av vidsträckta arealer av varierande naturbetonade blandskogar med därinom liggande mossar och kärr samt rikliga inslag av buskvegetation, omväxlande med öppnare marker med god markvegetation. Ehuru tillgången på områden, som erbjuder en dylik landskapstyp, genom människans efterhand alltmer ingripande, naturomdanande verksamhet blivit allt knappare, torde ännu på sina håll även i vårt land sådana områden stå att finna, som mer eller mindre väl motsvarar de anspråk, djuret sålunda ställer på sin miljö.

Kronhjorten har, såsom redan antytts, i flera årtusenden tillhört den svenska faunan. Talrika fynd i torvmossar visar att djuret i förhistorisk tid haft en vidsträckt utbredning, som i väster nådde upp till Dalsland och i öster omfattade Öland. De fossila fynden vittnar även om att kronhjorten i förhistorisk tid var ett mera storvuxet djur än våra dagars skånska kronhjort, som utgör en rest av vårt lands en gång rika kronhjortsbestånd.

Utän varje avsikt att söka teckna ens huvuddragen såvitt rör det svenska kronhjortsbeståndets förändringar under de senast århundradena, vill utredningen, med utgångspunkt från läget vid mitten av 1700-talet, lämna en kortfattad redogörelse för några av de omständigheter, som medverkat till att beståndet i vårt land alltsedan början av 1800-talet räknat endast ett eller annat hundratal, numera huvudsakligen i Skåne frigående djur.

Genom svedjebruk, nyodling, skogsskövling och ett alltmer omfattande

skogsbetesbruk accentuerades från mitten av 1700-talet efter hand alltmer den här och var i de sydligare delarna av vårt land genom sådana åtgöranden redan inledda omvandling av landskapet, vilken ogynnsamt påverkade de ekologiska betingelserna för högviltet inom dessa landsdelar. Denna omständighet i förening med ett antal särskilt stränga och snörika vintrar under första hälften av 1700-talet samt de stora rovdjurens beskattning av högviltsbestånden jämte såväl lovlig som olovlig jakt decimerade kraftigt bestånden av älg, kronhjort och rådjur. I mitten av 1700-talet fanns — förutom inom vissa kungliga jakt- eller djurparker som exempelvis Omberg i Östergötland, Kungl. Djurgården i Stockholm samt Öland — frigående stammar av kronhjort kvar huvudsakligen endast i Skåne, fördelade på ett fåtal storgods i den södra delen av landskapet.

Såvitt angår Öland och öns dåvarande ställning som kungligt »reservat» för högvilt överhuvudtaget bör några kompletterande upplysningar lämnas.

Redan före Johan III:s regering hade Öland förklarats vara en konungens egen djurgård, där all jakt var konungen förbehållen och där överträdelser av jaktförbuden straffades mer eller mindre strängt. Sedan Johan väl blivit konung 1568, tilldrog sig Öland i olika hänseenden hans synnerliga intresse och uppmärksamhet. Han förnyade bl.a. förklaringen att Öland var ett för konungens räkning fredat land. Med hänvisning till denna förklaring utfärdade han påföljande år ett i Stockholm den 7 april 1569 dagtecknat »mandat till Ölandh om iachtt, så och om bärande trä». Under sin vistelse i Kalmar på försommaren 1572 utgav han vidare den 10 maj ett »Öppetd breff Belangendes Jacten på Ölandh». Johan III:s i dessa handlingar givna förmaningar, påbud och straffbestämmelser, vilka i vissa avseenden kompletterades och skärptes av hans efterträdare på tronen, bottnade icke endast i hans starka jaktliga intressen, utan även i en strävan att — låt vara till fördel för Kungl. Maj:t och Kronan — förkovra ett genom »både aff ths fremmende krigsfolck ock andre i thenne framledne feigde myckitt förderffwedt» viltbestånd på Öland. Hithörande förordningar och kungl. brev är bäst kända under den sammanfattande benämningen »Djurgårdsinrättningen på Öland». Hovjägeriet förvaltade, såvitt skogen och vildnaden angick, hela Öland som ett strängt skyddat, »fridlyst» jaktområde. Särskilt jaktförbuden och de därtill anknyttande föreskrifterna kom under 15-, 16- och 1700-talen att svårt tynga lantushållningen på Öland. I hägnet av Djurgårdsinrättningen och som följd av hovjägeriets alltifrån Karl XI:s död 1697 minskade beskattning av högviltet på Öland, ökade bestånden av kronhjort, dovhjort och rådjur ävensom beståndet av vildsvin, vilket senare bestånd genom Fredrik I:s föranstaltande kraftigt ökades på Öland, starkt under de följande decennierna. Vid mitten av 1700-talet var sålunda tillgången på både kronhjort och dovhjort riklig på Öland. Kronhjorten åter-

fanns huvudsakligen i de då ännu behållna löv- och barrskogarna inom Böda och Högby socknar på norra Öland, medan dovhjorten då som i våra dagar hade sitt hemvist inom de på södra delen av ön befintliga lövskogs-parkerna.

Sedan Gustaf III inom ramen för sin politiska nyordning den 21 februari 1789 utfärdat förordningen »om kronohemmans försäljande til skatte, samt de förmoner och vilkor, hwarunder skattehemman hädanefter skola innehafwas», inleddes en för vildnaden i landet ödesdiger utveckling av jakten närmast på högvilt. Enligt föreskrifterna i 2 § i nämnda förordning tillerkändes nämligen »alle skattemän, ehwad de innehafwa hemman, som redan ifrån Oss och Kronan äro försålde, eller hädanefter kunna försäljas, eller ock urgamla skattehemman - - - uti alt lika orubbelig ägande och lika fri dispositions-rätt, som frelseman öfwer frelsehemman, enligt Privilegier, Lag och Författningar». Den vidgade dispositionsrätten över skattehemmanen inbegrep både in- och utägor, skog och mark, med därå varande fiske, jakt och djurfång endast med undantag av »de för Kongl. Maj:ts och Kronans behof tjenlige eke-, boke- och masteträd, hwarmed efter förra författningarne bör förfaras». Avvecklingen av adelns jaktprivilegier möjliggjorde en ökad beskattning av de redan svårt reducerade bestånden av högvilt, och dessa möjligheter tillvaratogs.

Ehuru frågan om Djurgårdsinrättningens slopande, varom representanter för allmogen på Öland vid upprepade tillfällen gjort framställning, väcktes även vid under Gustaf III:s regeringstid samlade riksdagar, föranledde de av landskapets representanter då framställda yrkandena i ämnet ej heller någon åtgärd från regeringens sida, så länge Gustaf III levde. En härtill — trots tillkomsten av 1789 års förordning om kronohemmanen — starkt bidragande orsak var förvisso att vid denna tid kronohemmanen var dominerande på Öland och att inga åtgärder under Gustaf III:s regeringstid vidtogs för uppdelning mellan de öländska socknarna och byalagen av kronans där synnerligen omfattande innehav av utmarker.

Först år 1801 beviljade Gustaf IV Adolf en av Ölands fullmäktige året innan vid kröningsriksdagen i Norrköping gjord framställning om Djurgårdsinrättningens slopande. I det därom utfärdade, den 12 maj 1801 dagtecknade och till kammarkollegium ställda brevet föreskrives bl.a. »at de högdjur, som ännu kunna finnas» skulle genom Kungl. Maj:ts befallningshavandes försorg för Kungl. Maj:ts och Kronans räkning fällas och försäljas, »hvilken anstalt bör wara fullbordad innan Wintern, nästa Åhr 1802 infaller». Med »de högdjur som ännu kunna finnas» avsågs icke vildsvinet, som efter därom av rikets ständer vid riksdagen 1752 lämnat medgivande blev utrotat under 1760-talet, men väl kronhjorten, dovhjorten och rådjuret. Kronhjorten sköts helt undan, medan på Ottenby kungsgård genom dåvarande arrendatorns föranstaltande bestånd av både dovhjort och

rådjur sparades. Han beviljades nämligen begärt tillstånd att på egen bekostnad underhålla de inom kungsgårdens ägor befintliga (dov)hjortarna och rådjuren med föreskrift tillika att, därest av dessa djur något eller några påträffades utanför Ottenby område, de saklöst finge fällas av vederbörande markägare.

C. J. Sundewall, dåmera docent vid Lunds universitet, publicerade år 1834 i Tidskrift för Jägare och Naturforskare en uppsats »Om Kronhjorten, med särskilt afseende på dess förekommande i Skåne»,³ innehållande en rad intressanta och för kännedomen om kronhjortens dåvarande förekomst inom den skandinaviska halvön betydelsefulla uppgifter. Efter att inledningsvis ha redogjort för de tre områden, inom vilka frigående kronhjort då var tillfinnandes, nämligen: »1:o uti en trakt af Skåne, som i det följande kommer att närmare beskrivas; 2:o på Kållands Ö, vid södra sidan af Wenern; och 3:o vid kusten, samt på några öar af Bergens och Trondhjems Stift i Norrige, ända upp vid 65° nordlig bredd, hvilket läser vara det nordligaste ställe af alla, hvarest denna djurart uppehåller sig», lämnar han följande redogörelse för den frigående kronhjorten i Skåne:

»Hjortarnes stamhåll i Skåne är vid de Grefliga Piperska godsens Högstad, Baldringe, Krageholm samt Söfdeborg, belägne 1 à 2 mil rätt norr från Ystad. Det område, hvaruti Hjortstånd egentligen finnas, är en stor sammanhängande skogstrakt, som ensamt tillhör de nämnde egendomarne. Den upptager norra delen af Herrestads jemte sydligaste delen av Färs härader, och begränsas af Krageholms, Ellestads och Snogeholms sjöar på vestra, samt af en linea mellan byarna Röddinge och Baldringe på den östra sidan. Största sträckningen (från Röddinge till Krageholm) är en mil, och hela vidden något mindre än en half qvadrat-mil.

Från denna trakt aflägsna Hjortarne sig i allmänhet ej långt, men enskilde hjortar eller 2 à 3 tillsammans, vandra ofta vidt omkring till andra skogar, belägne flera mil derifrån, så att man en och annan gång sett dylika ända bort vid trakten af Ringsjön midt i Skåne, samt uti skogstrakterne sydväst från Christianstad, vid Maltesholm, Degeberga, Wram o.s.v. I synnerhet ströfva de ofta ut till de, blott ett par mil bort belägna skogarna, söder om den ås, hvaraf Romele klint är högsta spetsen; t.ex. vid Heckeberga, hvarest för ej så lång tid sedan, Hjortar lära hafva funnits i temligen stor mängd, och der några få, ännu i senare åren, lära ha sitt sommarstånd. Vid dessa utvandringar finna de dock vanligtvis snart sin död.

Den nyss beskrifna skogstrakten består till större delen af stor, tätt växande bok, med inblandade lundar af olika trädslag, några i senare tider anlagda Tallplanteringar, åtskilliga glest med skog beväxta enehedar och betesmarker, samt öppna platser, som hållas fredade, på det de uppspirande trädplantorna må fritt tillväxa för att ersätta den nyligen affällda stora skogen. Marken är högländ, ganska ojemn och backig, mest stenbunden, men utan fast häll; full af smådjupa skogskärr, som till större delen äro beväxta med tallskog, och innesluta några småsjöar. Denna trakt är en af Näktergalens rätta uppehållsorter: den finnes öfverallt i småskogen och de beväxta kärren. Skogen så väl som jagten vårdas väl och skyddas medelst en rätt organiserad Skogs-betjening, bestående af en Hejderidare vid hvardera af

³ pag. 993 ff.

Egendomarne samt flere under hans befäl stående Skogsvaktare, hvilka bo på valda ställen i skogen, så belägna, att de temligen lätt kunna lemna hvarandra bistånd. Utom deras boställen finnas inom skogstrakten blott några spridda torp.

Då skogsbetjeningen alltid vet huru många hjortar som uppehålla sig i hvarje serskild trakt af hela området, kan den alltid med noggranhet uppgifva huru stort hela antalet är. Under sistlidne vinter, 1833—34 var det något mindre än 100 st., kalfvarne inberäknade. Bland detta antal funnos endast omkring 6 hannar, som vore tjenstbare vid brunsttiden. 20 à 30 kalfvar påräknades för innevarande sommar; och då blott några få yngre djur numera få årligen fällas, torde antalet inom några år vara betydligt ökad. Flera gånger, äfven i de senare tiderna, hafva Hjortarne varit ganska talrika. T.ex. omkring år 1809 var det ej rart att se flockar af 50 stycken. Äfvenså åren 1823—24, då djurens antal på dessa skogar lär ha utgjort omkring 300. Genom det skydd de då njutit i några års tid, under hvilka de aldrig jagades, utan på sin höjd en och annan enskild skjöts, hade de blifvit ganska dristiga, så att de ej voro svåra att få se, och gjorde mycken skada på åkrarne, från hvilka de ej lätt kunde skrämmas bort. Ty då de jagades ifrån en del af dessa vidsträckta odlade slätter, som gränsa intill skogsområdet, begåfvo de sig till någon annan aflägsse trakt deraf, hvarest de ej voro så lätta att komma efter. Det blef alltså nödigt att förminska mängden, och på 3:ne års tid fälldes omkring 120 stycken, mest äldre, Hinder så väl som Hjortar. Påföljande svåra vintrar 1826—30 medtogo dem derefter, så att omkring 50 blefvo offer för köld och hunger, ehuru hö blef utfördt på åtskilliga ställen i skogen för deras underhåll. Serdeles ledde de af den stränga kölden och det länge fortfarande yrvädret i början af år 1829, samt den långvariga starka frosten 1829—30, då en stor del af kalfvarne omkom. Genom utvandringar och tjufskytte torde äfven under dessa åren något flera än vanligt gått förlorade. Sedan hafva de varit inskränkta till det förut nämnda ringare antalet. De tyckas ännu ganska väl minnas den stränga agan, och lära nu vara vida räddare och varsammare, än för några år tillbaka.

Det är mig alldeles obekant, till hvad antal och i hvad tillstånd Hjortarne befinna sig på de öfrige anförda ställena inom Skandinavien men det torde ej vara en för mycket vågad gissning, om jag tror, att de derstädes förekomma till ännu ringare antal, och under föga mindre prekära villkor, än i Skåne. Hjorten tycks således, liksom Elgen, vara bland de djur, som stå nära gränsen att försvinna ur listan på vårt lands fria inbyggare, och som ännu bibehålles endast genom Lagens och några enskiltes beskydd. Åtminstone beror det, såsom af det föregående synes, fullkomligen af egarne till den förut beskrifna landsträckan, att bibehålla eller när som helst derifrån utrota detta djur. Dock bör man hoppas, att den högt uppsatta familj, som hittills skyddat hjortarne i Skåne, alltid skall anse för en af sina, alldeles ej ringa attributer, att åt Fäderneslandets Fauna bevara ett djur, som med skäl blifvit kalladt skogens prydnad, och som anses för det ädlaste bland villebråd.»

I Västergötland fälldes den sista kronhjorten 1847, och därefter har i vårt land intill 1957 frigående kronhjort funnits endast i Skåne.

Sundewalls beskrivning av kronhjortens i vårt land beträngda läge har behållit sin aktualitet genom åren. Från det av honom såsom kronhjortens dåvarande stamtillhåll betecknade, skäligen begränsade området öster om Romeleåsen har stammen sedan 1830-talet i någon ringa mån vidgat sitt fasta förekomstområde i Skåne, först norrut till trakterna runt Vombsjön

och därefter — omkring 1800-talets mitt — även västerut till de sammanhängande skogsmarkerna väster om Romeleåsen. Såsom i nästa kapitel kommer att närmare belysas är kronhjortsstammen i Skåne alltför i huvudsak tillfinnandes inom dessa båda områden på ömse sidor om nämnda ås.

Att kronhjorten under gångna år av ständigt hot mot själva dess existens och utan nämnvärt skydd i den jakträttsliga lagstiftningen överhuvud lyckades undgå total utrotning får tvivelsutan tillskrivas den goda viljan och framsyntheten hos ett fåtal storgodsägare, på vilkas marker djuren fann en relativ fristad. Först genom 1938 års jaktlagstiftning kan det allmänna sägas ha påtagit sig en då rimlig del av ansvaret för denna viltstams bevarande. Ett uttryck för den då framträngande, i viss mån nya synen på den jakträttsliga regleringen såsom ett medel att främja även naturvårdande intressen utgör det i förarbetena till de nämnda år utfärdade jaktförfattningarna gjorda uttalandet⁴ att man med de föreslagna bestämmelserna, såvitt rörde kronhjorten, åsyftade »att detta ursvenska villebråd bevarades åt framtiden och det med en kvalitativt högtstående stam».

Det i samband med 1938 års jaktlagstiftning införda förbudet mot jakt nattetid har helt visst inneburit ett välbehövligt skydd, kanske främst just för kronhjorten. Genom den nya lagstiftningen erhöll jaktbestämmelserna i övrigt en sådan utformning, att kronhjorten — liksom älgen — formellt blev fridlyst under hela året. Fridlysningen av kronhjort anknöts till den för älg gällande sålunda, att i de län, där fast stam av kronhjort var tillfinnandes — d.v.s. i praktiken i de båda skånelänen — jakt efter kronhjort skulle vara tillåten under en allmän jakttid av samma längd som gällde beträffande jakten efter älg. Parallellt kronhjort—älg genomfördes även så tillvida som möjlighet till jakt efter kronhjort å särskild jakttid efter tillstånd av vederbörande länsstyrelse öppnades för sådana jakträttsinnehavare, som förfogade över mark av viss i 15 § 1 mom. första stycket jaktstadgan närmare angiven storlek och beskaffenhet under förutsättning tillika, att å denna mark fanns fast stam av kronhjort. Maximitiden för dylik särskild jakttid fastställdes för kronhjortens del till två månader, vari skulle ingå den allmänna jakttiden.

De nu redovisade bestämmelserna gällde därefter ända fram till jaktåret 1962/63 med allenast de justeringarna, att den allmänna jakttiden beträffande kronhjort i den för jaktåret 1951/52 första gången utfärdade och därefter för varje jaktår återkommande särskilda kungörelsen om fridlysning av vissa djurarter frigjordes från sambandet med den allmänna jakttiden för älg och sedermera efter hand inskränktes så att den slutligen jaktåret 1961/62 omfattade endast två dagar. Genom fridlysningskungörelsen

⁴ SOU 1936: 38, sid. 180.

avseende jaktåret 1962/63 erhöll slutligen regleringen av jakten efter kronhjort sin alltjämt gällande utformning, enligt vilken ingen allmän jakttid längre förekommer; den särskilda jakttiden efter tillstånd jämlikt 15 § 1 mom. jaktstadgan är begränsad till en månad med föreskrift att dylikt tillstånd i princip må avse även mark av annan storlek och beskaffenhet än i nämnda paragraf sägs. Det må här i förbigående anmärkas, att den sålunda öppnade möjligheten till jakt efter kronhjort å särskild jakttid oberoende av storleken eller beskaffenheten av den mark, varöver jakträttsinnehavaren disponerar, såtillvida knappast är att betrakta som någon utvidgning i förhållande till vad tidigare gällde, som tillstånd till dylik jakt i praktiken näppeligen lär meddelas med avseende å annan mark än sådan, där fast stam av kronhjort förekommer och som jämväl städse uppfyller tidigare ställda krav i vad avser storlek och beskaffenhet.

Senare tiders jaktlagstiftning har, såsom torde framgå av den ovan lämnade redogörelsen, berett ett ökat skydd åt kronhjortsstammen och har i olika hänseenden på motsvarande sätt sökt värna om jämväl övriga stammar av högvilt i vårt land, av vilka såväl älgen som rådjuret — i likhet med kronhjorten — tidigare varit utsatta för en decimering som även i deras fall fört stammarna betänkligt nära gränsen till utrotning. Men medan både älgen och rådjuret i hägnet av denna lagstiftning under senare år snabbt ökat i antal och spritt sig över snart sagt hela vårt land, har kronhjorten envist hållit sig kvar vid sina invanda stamtillhåll i Skåne och icke visat några ansatser till att genom spontan spridning norrut återtaga någon del av sitt forna utbredningsområde.

Under de senaste decennierna har det framstått såsom ett angeläget faunistiskt intresse att få kronhjorten återinförd i mellansvensk skogsmiljö, där den tidigare förekommit i stort antal och där dess skadegörelse inom såväl skogs- som jordbruket dessutom bedömdes bliva av jämförelsevis underordnad ekonomisk betydelse. De med detta intresse förbundna strävandena konkretiserades i början av 1950-talet, då åtgärder vidtogs i syfte att genom ett direkt utplanteringsförsök bidra till kronhjortsstammens spridning. Efter prövning av olika alternativ och sedan kronoparken Halle- och Hunneberg ur skilda synpunkter befunnits vara det mest lämpliga området för ett dylikt försök, ägde samråd i frågan rum mellan Svenska jägareförbundet och domänstyrelsen med resultat, att styrelsens anslutning till projektet utverkades. Sedan ifrågavarande planer sålunda tagit fast form, tog Svenska jägareförbundet genom ett den 26 mars 1953 dagtecknat upprop initiativ till en medelsinsamling »till den svenska kronhjortsstammens räddning». I uppropet riktades en vädjan till allmänheten om ekonomiskt stöd för den planerade aktionen och det förutskickades, att de insamlade medlen skulle bilda en fond under förvaltning av ett förtroenderåd, vari skulle ingå en rad ledande personer inom ämbetsverk, institutioner

och organisationer med anknytning till av frågan berörda natur- och jaktvårdande samt vetenskapliga intressen. Ett betydande antal sådana personer ställde sig också såsom undertecknare av uppropet och inträdde såsom ledamöter i det bebådade förtroenderådet. Vid ett den 29 april 1954 hållet sammanträde i närvaro av representanter för Svenska jägareförbundet och undertecknarna av nämnda upprop utsågs en styrelse med uppgift bl.a. att fastställa stadgar och finna ett namn för den medelsfond, som bildats till följd av uppropet och som ditintills gått under benämningen »kronhjortsfonden». Styrelsen, vari kom att ingå representanter för såväl Svenska jägareförbundet och domänstyrelsen som åtskilliga andra berörda organ såsom Vetenskapsakademien, skogshögskolan, Svenska naturskyddsföreningen, de zoologiska institutionerna vid universiteten i Lund och Uppsala m.fl., antog vid sammanträde den 11 november 1954 för fonden namnet »Stiftelsen Sveriges vildnad» och fastställde samtidigt stiftelsens stadgar, vari § 1 lyder sålunda:

»Stiftelsen har tillkommit på Svenska jägareförbundets initiativ och genom bidrag från personer och institutioner med intresse för svensk natur och dess djurliv. Stiftelsen har i första hand till ändamål att befrämja säkerställandet av den svenska kronhjortens framtida existens genom dess återinförande till mellansvenska trakter, där den tidigare förekommit, ävensom att i framtiden bidra till uppbyggande åtgärder, när högre djurarter i svensk fauna hotas av förintelse.»

Under tiden hade en del förberedande åtgärder vidtagits för den tillämnade överflyttningen av kronhjortar från Skåne till kronoparken Halle- och Hunneberg. Redan på sommaren 1952 uppfördes efter överenskommelse och i samarbete med ägaren av Sövdeborgs gods i Skåne en första fångstanordning inom godset. Efter samråd Svenska jägareförbundet och domänstyrelsen emellan anlades vidare på våren 1953 en hägnad hjorthage i dalgången mellan Halle- och Hunneberg och alldeles invid sistnämnda berg. Detta hägn, inom vilket jämväl uppfördes en täckt foder- och fångstkammare, avsågs att bli ett relativt långvarigt avels- och tillvänningshägn. Samma år överfördes till detta hägn först — på våren — två dräktiga hindar och senare — på sommaren — ytterligare en hind med hennes hindkalv, vilka djur samtliga infångats på Sövdeborgs gods. Det bedömdes emellertid ur avelssynpunkt som betydelsefullt att hägnet tillfördes även en hjort från annan del av kronhjortens förekomstområden i Skåne. Så skedde också 1954, sedan inom Börtingeklostets fideikommiss en fångstkammare uppförts, vari en »13-taggare» infångades.

Flera kronhjortar än vad här nämnts har ej förts till kronoparken. Vid utgången av 1955 kunde i hunnebergshägnen räknas elva djur. Med början 1957 har djuren successivt släppts i frihet inom kronoparken och i hunnebergshägnen finns nu ej längre någon kronhjort.

Stiftelsen Sveriges vildnad har alltsedan sin tillkomst svarat för den för-

söksverksamhet med kronhjort, för vilken nu redogjorts. Stiftelsen har också i princip bestritt de därmed förenade kostnaderna, även om domänverket i betydande utsträckning underlättat verksamheten genom att avgiftsfritt upplåta de i anspråk tagna delarna av kronoparken, tillhandahålla virke och annan materiel för hägnaden ävensom genom att låta revirpersonalen stå till förfogande såväl vid hägnadens uppförande som under det kontinuerliga arbetet med övervakning och utfodring av djuren. Ehuru den av stiftelsen bedrivna verksamheten, i enlighet med vad därom i dess stadgar förutsattes, ursprungligen helt finansierades genom gåvomedel, har stiftelsen under senare år genom Svenska jägareförbundet jämväl erhållit bidrag ur jaktvårdsfonden för att täcka sina omkostnader.

Slutligen bör i förevarande sammanhang ytterligare en sammanslutning nämnas, som under senare tid ägnat kronhjortsfrågan speciell uppmärksamhet, nämligen »Kronhjortskommittén».

Efter samråd mellan Skånes naturskyddsförening och Skånska jägarsällskapet tillsattes våren 1957 en samarbetskommitté, vilken ursprungligen avsågs få till uppgift att helt allmänt verka för främjande av natur- och jaktvårdsintressen inom bred ram. Samarbetskommitténs verksamhet kom emellertid redan på ett tidigt stadium att i huvudsak inriktas på det vid denna tid alltmera brännande kronhjortsproblemet, ehuru dess insatser till en början synbarligen hämmades av vissa organisatoriska och ekonomiska svårigheter. Sedan dessa bemästrats och kommittén år 1959 erhållit en gentemot både Skånes naturskyddsförening och Skånska jägarsällskapet mera självständig ställning, sökte den under namnet »Kronhjortskommittén» genom propaganda och kontaktverksamhet på olika sätt väcka intresse för en lösning av kronhjortsfrågan under hänsynstagande till samtliga här implicerade intressen. Den fick också ställningen som remissinstans i frågor rörande tillståndsgivning enligt 15 § jaktstadgan med avseende å jakt efter kronhjort. Efter hemställan av länsstyrelsen i Malmöhus län föranstaltade kommittén om en inventering av kronhjortsbeståndet i Skåne på våren 1960.

Kommittén synes i sina överväganden rörande kronhjortsstammens framtida ställning väsentligen ha låtit sig vägledas av synpunkten att kronhjorten borde bevaras i den svenska faunan under såvitt möjligt naturliga betingelser. Denna principiella inställning föranledde kommittén att ställa sig tämligen avvisande till den i skilda sammanhang framförda tanken att söka inrymma kronhjortsstammen eller delar av den inom hägnade reserivat. I stället eftersträvades en lösning av det skånska kronhjortsproblemet huvudsakligen genom någon form av ekonomisk gottgörelse åt de markägare, som tillskyndades förluster genom kronhjortens skadegörelse. I anslutning till detta betraktelsesätt ägnade kommittén jämväl uppmärksamhet åt möjligheterna att genom skadeförebyggande eller skadereducerande åt-

gärder, närmast inom skogsbruket, bidra till att trygga en frigående kronhjortsstams framtida existens.

Kommitténs verksamhet finansierades genom insamlade gåvomedel ävensom genom medel inlutna vid försäljning av ett av kommittén utgivet särskilt brevmärke, kallat »Kronhjortsmärket». Kommittén hävdade som ett angeläget önskemål att kronhjortsfrågan och därmed förbundna spörsmål borde göras till föremål för närmare utredning. Sedan detta önskemål blivit tillgodosett dels i och med att chefen för jordbruksdepartementet tillkallat en sakkunnig för att med biträde av experter, däribland kommitténs ordförande, verkställa utredning rörande reservat för kronhjortar m.m., dels ock genom Kungl. Maj:ts åt viltforskningsrådet givna uppdrag med avseende å skadeförebyggande åtgärder, ansåg sig kommittén ha fyllt sitt ändamål, varför den i november 1961 nedlade sin verksamhet.

Kronhjortsbeståndets nuvarande numerär och utbredning i Skåne

Som i nästföregående kapitel antytts torde kronhjorten i Skåne av allt att döma sedan långt tillbaka ha varit tillfinnandes huvudsakligen inom samma delar av detta landskap som i våra dagar. Beståndet torde jämväl — åtminstone sedan början av 1800-talet — aldrig ha understigit 100 eller överstigit 300 djur. Någon inventering av detta kronhjortsbestånd har såvitt utredningen kunnat utröna icke utförts förrän under de allra senaste åren.

Frågan om beståndets storlek har sedan några årtionden tillbaka varit aktuell i anslutning till den årliga prövningen av ansökningar om jakttillstånd enligt 15 § jaktstadgan. De tillståndssökande jakträttsinnehavarna har visserligen formellt varit skyldiga att i samband med sina ansökningar redovisa uppskattningar av kronhjortsbeståndets storlek på de marker, där jakt avsetts skola äga rum. Detta krav har emellertid icke strikt upprätthållits. Dylika uppskattningar har sålunda — i den mån de förekommit — tidigare endast undantagsvis redovisats i nämnda ansökningar. I den mån uppgifter om storleken av »fast stam» under senare år lämnats i ansökningshandlingarna, torde förhållandet sammanhånga med den återhållsamhet, som — mot bakgrunden av ett nära nog årligen ökande antal dylika licensansökningar — kommit att känneteckna licensgivningen. Markägarnas ofta i huvudsakligt ändamål att förmånligt underbygga ansökningar om licensjakt å kronhjort gjorda beståndsuppskattningar har synbarligen i många fall icke varit ägnade att tillfredsställa rimliga anspråk på objektivitet. En sammanställning av de av markägarna var för sig lämnade uppskattningssiffrorna kan à priori anses giva en helt oriktig bild av det samlade kronhjortsbeståndets storlek. Med hänsyn till kronhjortens växlingar inom närbelägna förekomstområden ligger det nära till att samma djur eller flockar även under en begränsad tidsperiod lätteligen blir observerade och redovisade i beståndsuppskattningar berörande flera fastigheter med skilda ägare.

Mot bakgrunden av nu angivna förhållanden har länsstyrelsen i Malmöhus län vid sin här avsedda prövning, såvitt gällt såväl det sammanlagda antal djur beträffande vilket jakt å särskild jakttid borde medgivas som fördelningen av hela antalet djur mellan de tillståndssökande jakträttsinnehavarna, varit hänvisad till att i stort sett följa de rekommendationer, som i nämnda hänseenden gjorts av Skånska jägarsällskapet i de av sällskapet över ansökningarna årligen avgivna yttrandena. Denna jaktvårdssamman-

slutning har synbarligen städse besuttit de bästa till buds stående informationerna rörande det samlade kronhjortsbeståndets numerär och lokala fördelning inom länet och en angränsande liten del av Kristianstads län, ävensom ägt erforderlig objektivitet för att kunna fullgöra sin här grannliga uppgift. Sällskapet rekommendationer har intill 1959 synbarligen grundats på approximativa uppskattningar av hela kronhjortsbeståndets storlek före den årliga jakten. Såvitt framgår av tillgängligt ansökningsmaterial har emellertid någon dylik uppskattning icke skriftligen redovisats förrän med början 1959, då antalet kronhjortar i Skåne före jakten angavs vara 175 å 200 djur. Under åren 1960—1963 uppskattades antalet djur före jakten till resp. 150, 130, 140 och 170. Som redan i andra kapitlet berörts har de under 1960 och 1961 gjorda uppskattningarna tillkommit efter samråd mellan sällskapet och den i Skåne under dessa år verksamma Kronhjortskommittén.

Med ledning av det i länsstyrelsen i Malmöhus län samlade ansökningsmaterialet rörande här ifrågavarande licensjakt har, såvitt avser tiden fr.o.m. år 1950, i nedanstående tablå vissa uppgifter rörande denna jakt sammanställts.

År	Antal sökande	Med ansökningarna avsett antal djur	Med KB:s tillstånd avsett antal djur	Antal nedlagda djur
1950	6	54	29	24
1951	6	59	30	34
1952	6	39	39	23
1953	4	28	28	30
1954	8	43	43	43
1955	9	69	62	38
1956	10	73	67	44
1957	11	89	76	61
1958	11	74	68	42
1959	18	107	55	40
1960	15	95	73	57
1961	16	86	59	43
1962	36	125	35	29
1963	20	93	43	32

De i Kristianstads län under samma tid anhängiggjorda ärendena av detta slag angår ett obetydligt kronhjortsbestånd på Linderödsåsen (Andrarum — Trulshärad — Kristinehov-området), beläget inom båda länen. Siffrorna i tablå inbegriper även detta område.

Skillnaden mellan antalet sökta och antalet beviljade tillstånd har som synes varit stor under de sista åren. Den markanta uppgången av antalet ansökningar 1962 är att tillskriva de detta år vidtagna ändringarna i den jakt-

rättsliga regleringen, som berörts i nästföregående kapitel. Den genomsnittliga årliga avskjutningssiffran under tidsperioden utgör 38.

Vad angår avskjutningen bör till en början observeras, att de i tablån härom redovisade siffrorna endast angiver den till länsstyrelsen i Malmöhus län inrapporterade avskjutning, som skett efter erhållet tillstånd till jakt under särskild jakttid. Frågan vilket antal kronhjortar som i övrigt nedlagts under den till och med jaktåret 1961/62 förekommande allmänna jakttiden för detta djur kan ej med någon säkerhet besvaras. I detta hänseende är jaktstatistiken således numera såtillvida säkrare, som all jakt efter kronhjort är underkastad licensförfarande med därav följande rapporteringsskyldighet rörande antalet nedlagda djur. Nu som tidigare finns emellertid svåråtkomliga felkällor då det gäller att bedöma den verkliga avtappning, för vilken beståndet årligen är utsatt. Frånsett naturlig dödlighet på grund av ålder, sjukdom eller svält, som i fråga om dessa djur under nuvarande förhållanden normalt knappast lär vara att räkna med annat än undantagsvis, hänför sig dessa felkällor till sådana faktorer som olovlig jakt och dödande av djur i anslutning till motorfordonstrafiken. En av utredningen härom verkställd undersökning inom de aktuella landsfiskalsdistrikten har icke givit något resultat ägnat att tillfredsställande belysa storleksordningen av den decimering av kronhjortsbeståndet, som årligen sker av dylika anledningar. Det torde emellertid icke vara alltför vågat att uppskatta storleken av denna årliga avtappning till för närvarande ett tiotal djur.

Helt oberoende av det föreliggande administrativa behovet av objektivt välgrundade uppgifter om det skånska kronhjortsbeståndets numerär och utbredning påbörjades våren 1960 vid Lunds universitets zoologiska institution fältstudier av kronhjortarna i Skåne. Detta arbete, som alltjämt pågår, står under ledning av filosofie licentiaten Ingemar Ahlén, som kommer att redovisa resultatet i en akademisk avhandling rörande kronhjorten i Skandinavien. Ehuru ifrågavarande arbete, såvitt angår den skånska kronhjorten, självfallet har en djupare vetenskaplig syftning än enbart klarställande av vårt lands bestånd av frigående kronhjort och djurets utbredningsområden, innefattar de däri ingående populationsstudierna likväl ett synnerligen välbehövt tillskott till det tidigare ganska bristfälliga material, som stått till buds, då det gällt att på ett objektivt sätt belysa nämnda spørsmål. Det föll sig därför naturligt att Skånska jägarsällskapet och Kronhjortskommittén, då dessa under åren 1960 och 1961 på sätt ovan berörts hade att taga ställning till då föreliggande ansökningar om licensjakt efter kronhjort, genom samråd med Ahlén sökte tillgodogöra sig de ditintills vunna kunskaperna i nämnda hänseenden. Dylikt samråd har för jägarsällskapets vidkommande ägt rum även under de följande åren. De ovan i detta kapitel redovisade uppskattningarna av det skånska kronhjortsbeståndets storlek under åren 1960—1963 har sålunda framkommit på detta sätt. Ahléns sakkunskap har kom-

mit att utnyttjas även såtillvida som han på uppdrag av viltforskningsrådet leder vid zoologiska institutionen i Lund bedrivna undersökningar rörande vissa avsnitt av kronhjortsproblemet, som anförtrotts institutionen inom ramen för den utredning, som viltforskningsrådet enligt Kungl. Maj:ts förenämnda brev den 26 maj 1961 har att besörja.

Då utredningen på hösten 1961 påbörjade sitt arbete, hade såväl den då föreliggande uppskattningen av det skånska kronhjortsbeståndets storlek som de ditintills begagnade metoderna för dylika uppskattningar redan blivit föremål för delvis mycket stark kritik, i synnerhet från de jakträttsinnehavares sida, som fått sina ansökningar om jakt efter kronhjort å särskild jakttid avslagna eller endast delvis bifallna. Enär bättre kännedom om kronhjortsbeståndets numerär och utbredning bedömdes vara av betydelse för det fortsatta utredningsarbetet och då sådan kännedom för utredningens vidkommande uppenbarligen borde grundas på uppgifter, som införskaffats genom en i görligste mån objektivt tillfredsställande och invändningsfri metodik, fann utredningen det vara ett angeläget önskemål att en grundlig inventering av det skånska kronhjortsbeståndet kom till stånd. Det var för utredningen känt att vissa förberedelser vid zoologiska institutionen i Lund träffats för en sådan inventering på spårnö redan under vintern 1960/61 men att denna icke kunnat utföras på grund av bristande snötillgång. Det låg för utredningens del nära till hands att söka åvägabrunga en dylik inventering under vintern 1961/62. Sedan det utrönts att zoologiska institutionen var beredd att tillhandahålla personal för inventeringens planläggning och genomförande, utverkades med skrivelse den 11 november 1961 till chefen för jordbruksdepartementet medgivande till och medel för verkställande av den åsyftade inventeringen. Utredningen uppdrog därefter åt institutionen att i enlighet med därom gjort åtagande självständigt utföra inventeringsarbetet. Detta planlades och förbereddes i detalj, men någon inventering kunde icke genomföras på grund av de även under denna vinter rådande, för företaget hinderliga väderleksförhållandena.

Med hänsyn till de hinder, som sålunda mött mot inventering på spårnö och då sedermera jämväl en viss tvekan yppades inom utredningen rörande ifrågavarande metods användbarhet och tillförlitlighet, övervägde utredningen andra möjligheter att få en inventering av kronhjortsbeståndet till stånd. Dessa överväganden ledde till beslut att i regi av zoologiska institutionen, som alltjämt välvilligt ställde sina resurser till utredningens förfogande för ändamålet, låta verkställa en samtidig räkning i dagsljus av kronhjortarna under brunsten i september 1962. Resultatet av denna inventering, utvisande en totalsiffra om cirka 140 djur, redovisades till utredningen i en den 22 september 1962 dagtecknad skrivelse.¹

¹ Bil. A till nedannämnda bil.

I medvetande om att någon i detta sammanhang mera fullständig kunskap rörande kronhjorten i Skåne knappast stod att vinna med hänsyn till de osäkerhetsmoment, som ofrånkomligen måste förbindas med alla då kända inventeringsmetoder, ansåg sig utredningen böra godtaga den sålunda gjorda och redovisade inventeringen såsom underlag för sina fortsatta undersökningar och överväganden i den mån dessa krävde närmare kännedom rörande den skånska kronhjortens numerär och utbredning.

Utredningen har emellertid hållit sig fortlöpande underrättad om det av Ahlén vid zoologiska institutionen i Lund ledda arbetet, såvitt avser den skånska kronhjorten. Under de pågående populationsstudierna har nya metoder för beståndsuppskattningar utarbetats och delvis också kommit till användning. Vid en på hösten 1963 före jaktens början företagen inventering, främst med hjälp av den s.k. strålkastaremetoden, befanns det sammanlagda kronhjortsbeståndet uppgå till omkring 195 djur. Vissa av sina vid de fortsatta undersökningarna rörande det skånska kronhjortsbeståndets aktuella utbredning och numerär gjorda rön har Ahlén efter hemställan av utredningen sammanställt i en uppsats, vari jämväl en kortfattad redogörelse lämnas för det skånska kronhjortsbeståndets beskattning under senare år. Uppsatsen har som bilaga fogats vid betänkandet.

De av Ahlén i denna uppsats lämnade uppgifterna rörande det skånska kronhjortsbeståndets utbredning och ungefärliga numerär innefattar enligt utredningens mening det mest uttömmande och samtidigt det ur objektiv synpunkt mest tillfredsställande material, som i dessa hänseenden för närvarande står till buds. Som Ahlén påpekar kan särskilt uppgifterna om numerären komma att revideras i ljuset av nya och säkrare inventeringsmetoder. Även om så visar sig bli fallet kan av allt att döma fråga här endast bli om en mycket måttlig jämkning, som torde sakna nämnvärd betydelse, såvitt rör ställningstaganden i anslutning till utredningens uppdrag.

Kronhjortens skadegörelse inom skogsbruket

I den ovannämnda vid 1961 års riksdag väckta, till jordbruksutskottet hänvisade motionen (II: 626) om visst anslag till kronhjortskommittén i Skåne aktualiserades kronhjortens skadegörelse inom såväl skogsbruket som jordbruket. Kronhjortens bitskador på gran inom de skånska kulturgranskogarna betecknades som svåra, medan enahanda skador på lövträd angavs vara mindre vanliga. För jordbrukets del betecknades kronhjortens skadegörelse som långt mindre omfattande.

I de av jordbruksutskottet över motionen inhämtade yttrandena från skogsstyrelsen, Svenska jägareförbundet och Svenska naturskyddsföreningen, berördes icke kronhjortens skadegörelse inom jordbruket. Den inom skogsbruket förekommande skadegörelsen genom kronhjort konkretiserades ej heller i något av dessa yttranden. Jägareförbundets vetenskapliga konsult uttalade emellertid i ett till jägareförbundets yttrande fogat utlåtande bland annat:

»Kronhjortens skadegörelse är störst på gran, därefter på ask. Granen skadas mest när den är i åldern 10—15 år. Orsaken till att hjorten barkar granen är, ytterst, näringsbrist. Skadorna blir nämligen mindre, då hjortarna lever i en allmänt näringsrik biotop, likaså om hjortarna utfodras. Tyska utfodringsförsök med granbark har visat ett betydande näringsvärde hos barken. Kemiska analyser har bekräftat detta och det har rent av sagts att granbarken har samma näringsvärde som sommarfärskt gräs på medelgod äng. Amerikanska studier på andra hjortar har visat att djuren har en instinktiv förmåga att för varje säsong företrädesvis utvälja den buske eller det träd, som då har högsta näringsvärdet, särskilt i fråga om protein.»

Jordbruksutskottet konstaterade i sitt utlåtande i anledning av motionen att kronhjortens skogliga skadegörelse i första hand sker på planterad gran i yngre åldersklasser men även på lövträd samt att en del skadegörelse även förekommer på rotfrukter och andra jordbrukets grödor.

I avsikt att söka konkretisera de för det skånska skogsbruket i viss mån specifika viltskador, varom här är fråga, har utredningen — i avsaknad av anknytande facklitteratur — utnyttjat såväl strödda notiser i ämnet vilka återfinnes i litteraturen rörande hjortdjur, hemmahörande i den svenska faunan, som publicerade utredningar eller beskrivningar av kronhjortens skadegörelse inom de skånska barrskogskulturerna, i den mån där lämnade upplysningar befunnits vara entydiga och ansetts kunna fylla rimliga an-

språk på objektivitet. Utredningen anmärker att begreppet skadegörelse i förevarande sammanhang är dubbeltydigt såtillvida att därmed kan avses dels den omedelbart påtagliga, visuellt ofta starkt påfallande åverkan, som åstadkommes på skog eller annan odlad växtlighet, dels ock den reella förminskning av ett ekonomiskt utbyte som blir en följd av sådan åverkan. Till belysning av skillnaden mellan dessa betydelseer kan följande två exempel tjäna. Många djurarter betar under senhösten och vintern exempelvis på höstsädesfälten och åstadkommer därvid skador, som kan te sig mycket allvarliga, utan att de dock nämnvärt minskar det ekonomiska utbytet, d.v.s. i högre grad påverkar skördeutfallet. Å andra sidan kan exempelvis angrepp av gnagare på trädrötter i initialskedet vara praktiskt taget omärkliga men likväl få ekonomiska verkningar genom att träden dör ut. I förevarande sammanhang är begreppet skadegörelse relevant endast i den ovan sist angivna betydelsen.

Såvitt angår de i Skåne befintliga granskogskulturerna kan kronhjorten klart bindas vid den sedan många decennier tillbaka där förekommande, synnerligen omfattande och genom barkgnag vållade skadegörelsen på granen. Ehuru jämväl älgen äter granbark och liksom kronhjorten, enligt iakttagelser gjorda inom bl.a. Falköpings, Grönbo och Ombergs revir, biter gran och flänger av breda strimlor av den mest slätbarkiga och kvistfriaste granen, kan ingen tvekan råda därom att sådan skadegörelse på planterad gran i Skåne till helt övervägande del åstadkommits och nu vållas av kronhjorten. Även dovhjorten har en viss, här och var iakttagen benägenhet att skala bark, men dovhjortens begivenhet på granbark eller bark överhuvudtaget motsvarar på intet sätt kronhjortens.

De täta granplanteringarna erbjuder kronhjorten särskilt under dagtid ett skydd, som djuret synbarligen alltmer kommit att uppskatta efter hand som fäladsmarker, lövhult och andra naturliga tätningar i form av busk- och snårvegetation, innefattande ur skogsbrukssynpunkt värdelöst viltfoder såsom exempelvis rönn, asp, viden, harris, hallon och björnbär, blivit alltmer sparsamt förekommande i följd av rationellare skogsbruk och därmed förbundna ändrade skogliga miljöförhållanden. De överslutna granbestånden med sitt marktäcke av döda barr och grenar och sin ytterst torftiga undervegetation, där varken bärris eller ljung som eljest vintertiden utgör begärligt kronhjortsfoder förekommer, erbjuder få eller intet alternativ till granbarken vid kronhjortens näringsökande. Då betningen av olika näringsväxter under snörika vintrar är omöjliggjord eller försvårad, återstår, vid näringsfångsten inom en sådan biotop varom här är fråga, föga mer än granbarken. Kronhjortens angrepp på granbarken är tvåfaldigt. Under vintern, då barken är svårbetad, sker bitskador i form av större eller mindre avgnagning. Under våren och sommaren, särskilt under savstigningen, flänger kronhjorten av granbarken nerifrån och uppåt så långt djuret kan

nå. Mest utsatt är gran i åldersklasserna I B och II (10—40 år), medan barkgnag på gran under 10 och över 40 år sker i mindre omfattning. Barken innehåller för kronhjorten betydelsefulla ämnen såsom kalk, fosfor och äggvita. Under savstigningen kan kronhjorten utan större svårighet draga av barken i långa, centimeterbreda strimlor. Kådfloppet från det avskalade partiet på stammen gör att nästa angrepp på samma träd vanligen icke sker i kanten av ett tidigare gnag utan på ett oskadat barkparti. Barkskadorna läker så småningom igen genom övervallning, varvid flaskformiga utvidgningar av stammens tidigare skadade partier uppkommer. Innan läkning skett har emellertid trädet utsatts för rötangrepp, och stamdelen blir mer eller mindre oanvändbar som gagnvirke. Svårt skadade yngre träd särskilt i grankulturens periferi knäcks ej så sällan, innan de nått den för slutavverkning normala åldern.

Inom tallbestånden i Skåne förekommande viltskador, i form av barkgnag på stammar och grenar samt betning av tallplantor, torde kunna tillskrivas även annan vildnad än kronhjorten. Emellertid kan omfattande skadegörelse förorsakad av kronhjort lokalt beläggas inom yngre tallbestånd (åldersklass I) i Skåne.

I utpräglade lövskogsdistrikt, där anmärkningsvärda viltskador på lövskog konstaterats, kan både kronhjorten och älgen bindas vid skadegörelsen på ask. Såvitt för utredningen är känt är emellertid beträffande här aktuella skadeområden i Skåne någon utredning icke att tillgå, som klarställer i vilken omfattning barkgnag på ask orsakas av å ena sidan kronhjorten och å andra sidan älgen eller jämväl av dovhjorten.

Beträffande slutligen de ädlare lövträden såsom exempelvis bok och ek synes här påvisbara viltskador praktiskt taget helt vara att tillskriva annan vildnad än kronhjorten, som emellertid värdesätter bok- och ekollonen.

Tillförlitliga uppskattningar av kronhjortens ovan i korthet beskrivna skadegörelse på granen — baserade på såväl skadornas omfattning och svårighetsgrad som skadefrekvensen inom olika dimensionsklasser — är svåra att utföra även inom väl avgränsade skadeområden. Förutsättningarna för rent siffermässig uppskattning av skadorna på gran inom relevanta åldersklasser är ogynnsamma. Skadorna varierar nämligen starkt både i svårighetsgrad och omfattning, och skadevärderingen är problematisk såväl vid taxeringen i skogen som vid skrivbordskalkylerna. Svårigheterna att uppskatta den »årliga förlusten» är likaledes betydande. Här anmäler sig bl.a. spørsmålet hur skador, vilka iakttagits och bedömts ett visst år, skall fördelas med hänsyn till tidsfaktorn. I sammanhanget aktualiseras jämväl en sådan ovisshetsfaktor som den, huruvida anledning föreligger till antagande att skadegörelsen kommer att fortsätta i något så när samma omfattning som tidigare. Härtill kommer att rötangrepp, vilka uppkommer som följd av kronhjortens barkgnag, primärt förekommer i form av rot-

röta, förorsakad av med bonitet och markbeskaffenhet sammanhängande faktorer. En närmare undersökning beträffande såväl omfattningen som betydelsen i sammanhanget av dessa rötskador skulle tvivelsutan vara ägnad att belysa »granodlingens ekonomi» även ur andra än de med kronhjortens barkgnag förbundna synpunkterna.

De försök, som inom vissa kronhjortsområden med växlande populationstäthet gjorts att bedöma och beräkna skadegörelsens ekonomiska betydelse, har varit få och kan av ovan anförda skäl icke givas allmängiltig innebörd.

En beskrivning av och redogörelse för resultaten av de utförda bedömningarna och beräkningarna faller utom ramen för utredningens uppdrag. Utredningen anser sig emellertid böra redovisa några data i ämnet, närmast i avsikt att klargöra bakgrunden till utredningens nedan omförmälda, hösten 1961 tagna initiativ att låta verkställa undersökning av kronhjortens skadegörelse på granskog tillhörande några av de fastigheter, där enligt vad i den förenämnda motionen II: 626/1961 uppgivits eller eljest då var känt för utredningen fast stam av kronhjort var tillfinnandes. I motionen anfördes härom:

»Kronhjort förekommer för närvarande inom mindre delar av Skåne. Huvuddelen av beståndet är uppdelad på två områden, ett västligt, i första hand omfattande godsen Skabersjö, Börringe, Slätteröd, Björnstorp och Häckeberga, och ett östligt, som från Vombsjön sträcker sig ett stycke nedåt Fyledalen och inom vilket Vombs Fure och Sövdeborg hyser de flesta djuren. Dessutom finnas mindre, fasta stammar i Andrarumsområdet och i markerna norr och nordost om Ring-sjön. Enstaka strövande djur påträffas särskilt vintertid utanför dessa områden.»

Ovan antydda bedömningar och beräkningar rörande skadegörelsens ekonomiska betydelse hade, såvitt utredningen då kunde konstatera, utförts å Häckeberga gods inom »västra området» samt å vissa marker, tillhörande Högestads och Kristinehavs m.fl. fideikomiss inom »östra området». Vidare hade sommaren 1959 en elev vid skogshögskolan som examensarbete¹ i ämnet skogszoologi med viltvård företagit fältundersökningar rörande kronhjortens skadegörelse på granskog å fastigheten Sjöbo (oran) 1¹, angränsande Sövdeborgs gods, likaledes inom »östra området». De här redovisade undersökningsresultaten föranledde viss polemik i skånepressen. Än vidare hade förutvarande revirjägmästaren i Södra Skånes revir Fr. Bergman verkställt och i »Meddelanden till Föreningen Skånes jordägares skogsintressenter» publicerat vissa approximativa uppskattningar av den ekonomiska förlust, som skadegörelsen genom kronhjort kunde beräknas förorsaka de skånska kulturgranbestånden.

Slutligen bör i sammanhanget nämnas, att föreståndaren för viltforsk-

¹ Civiljägmästare Åke Sjöström: »Kronhjortens skadegörelse å granskog», Kungl. Skogshögskolans skrifter nr 35/1961.

ningsinstitutionen vid Göttingens universitet, professor F. Nüsslein, på inbjudan av viltforskningsrådet hösten 1961 okulärbesiktigade av kronhjort förorsakade barkskador inom granbestånd, tillhörande godsens Börringekloster och Härkeberga, samt barkskador inom tallbestånd, tillhörande den av Malmö stad ägda fastigheten Vomb 50¹, ävensom inom askbestånd tillhörande Sövdeborgs gods. I sin över besiktningen upprättade, viltforskningsrådet tillställda berättelse framhåller Nüsslein bl.a., att vid en så ringa populationstäthet som den skånska kronhjortsstammen uppvisar — av honom uppskattad till »ett djur per hundra hektar» — några nämnvärda problem med anledning av kronhjortens skadegörelse inom skogsbruket näppeligen skulle vara för handen inom kronhjortens huvudsakliga utbredningsområde i Mellaneuropa.

Såväl de ovanberörda beräkningarna som Nüssleins berättelse diskuteras och bedömdes inom utredningen i syfte att söka konkretisera ifrågasvarande skadegörelsens ekonomiska betydelse. Dessa bedömningar föranledde — i förening med jordbruksutskottets i utlåtandet nr 30/1961 gjorda erinran att kronhjortens skadegörelse å växande skog, enligt vad i motioken II: 626/1961 anförts, årligen beräknades uppgå till sammanlagt 100.000 å 150.000 kronor och enligt andra uppskattningar till väsentligt större belopp — överväganden, huruvida icke utredningen borde föranstalta om en mera omfattande och ingående undersökning rörande kronhjortens skadegörelse på granskog i syfte att söka klarställa den aktuella problematikens räckvidd.

Ehuru de med grundliga och uttömmande försök att objektivt värdera skadorna förbundna svårigheterna och vanskligheterna som ovan framhållits är betydande, kunde en undersökning ändock anses motiverad bl.a. med hänsyn till de argument som både flertalet av de skånska godsskogsägare, å vilkas marker huvuddelen av den frigående kronhjorten uppehåller sig, och skogsvårdsstyrelsen i Malmöhus län åberopat i sin ovan i första kapitlet refererade framställning om åtgärder för lösande av de med kronhjortens skadegörelse förbundna problemen. Skadegörelsens omfattning å växande skog och värderingen av de skador, som kronhjorten förorsakar skogsbruket, saknar visserligen för utredningens del såtillvida betydelse, som spörsmålet om gottgörelse för ifrågasvarande förluster inom skogsbruket icke är aktuellt för utredningens vidkommande. Skadegörelsens ekonomiska betydelse är emellertid en fråga, som måste tillmätas ett stort intresse vid statsmakternas ställningstagande till de åtgärder som kan vara att vidtaga i syfte att i erforderlig omfattning förebygga fortsatt, av frigående kronhjort orsakad skadegörelse närmast inom granskogskulturerna i Skåne.

Vid sina överväganden beträffande sistberörda spörsmål fann utredningen att en ingående och detaljerad undersökning i utredningens regi

rörande kronhjortens skadegörelse på granskog borde verkställas, även om undersökningen av naturliga skäl måste begränsas såtillvida, att den omfattade endast vissa fastigheter, inom vilka anmärkningsvärd skadegörelse konstaterats. En sådan undersökning kunde väntas ge besked om bl.a. vissa fakta av betydelse för bedömningen av reservatfrågan ur de med såväl skadegörelsens intensitet och omfattning som dess ekonomiska betydelse förenade synpunkterna. Vid valet mellan i sammanhanget aktuella fastigheter stannade utredningen för att låta undersökningen omfatta dels — inom »västra området» — marker, tillhörande godsens Börringekloster, Håckeberga och Skabersjö samt egendomen Slätteröd i Anderslövs kommun, dels — inom »östra området» — Malmö stad tillhöriga fastigheter i Veberöds kommun, dels ock den i Hallaröds socken av Norra Frosta kommun belägna fastigheten Tockarp, ingående i de i motionen omnämnda markerna »norr och nordost om Ringsjön».

Sedan utredningen samrått med domänstyrelsen närmast såvitt gällde utseende av sakkunnig förrättningsman, utverkade utredningen med skrivelse den 23 december 1961 till chefen för jordbruksdepartementet medgivande att anlita dåmera nyligen pensionsavgångne jägmästaren Hans Hellichius i Halmstad för undersökningens utförande. Den av honom i april 1963 till utredningen överlämnade berättelsen rörande undersökning och värdering av kronhjortens skadegörelse på granskog inom ovannämnda fastigheter redovisas i en stencilerad upplaga, som tillhör betänkandet.²

Hellichius har sammanbragt ett omfattande, detaljrikt och synbarligen enligt objektiv metodik införskaffat material, väl ägnat att belysa såväl den skogliga skadefrekvenserna varierar visserligen starkt inom olika av honom taxerade provytor — ett förhållande, som tvivelsutan föranleder en viss osäkerhet vid bedömning av smärre skogensheter. De direkta förlustposterna i förstört virke är emellertid så pass klart fixerade — även om andra minusposter såsom normal rotröta och fördyrade skötselomkostnader fått summariskt beräknas — att Hellichius' undersökning och hans i sammanhanget gjorda approximativa beräkning av den för närvarande sannolika årliga totalförlusten — 350.000 à 400.000 kronor — enligt utredningens uppfattning bör kunna godtagas som grundval vid bedömningen av skadegörelsens nuvarande ekonomiska betydelse, såvitt angår de skånska granskogsbestånden.

Undersökningen har jämväl omfattat viss inom det »östra området» befintlig tallskog. Härutinnan giver det förebragta materialet vid handen, att skadegörelse på tall i åldersklasserna II och III konstaterats.

Utredningen vill i detta sammanhang understryka att viltskador på tall i nämnda åldersklasser, oavsett om de förorsakas av kronhjorten eller älgen,

² Berättelsen torde jämväl komma att publiceras i »Viltrevy».

ur skogsvårdssynpunkt är av mindre ekonomisk betydelse än för granens vidkommande. Viltskador i form av bitskador på tallstam och betning av talltopp och klenare tallgren förekommer tämligen allmänt. Älgens skadegörelse på tall sker inom hela åldersklass I. Den sker också men avtager i åldersklass II och är mera sällan förekommande i åldersklass III. Även om skadorna utgör ett svårt hinder för tallbeståndens utveckling och kvalitetsdaning, förhåller det sig likväl så, att inom ungtallbestånd, där tidigare betydande viltskador uppkommit, utvecklingen ändock i allmänhet tagit en gynnsam riktning, låt vara att de en gång gjorda skadorna gör sig påmint ännu vid tiden för slutavverkningen närmast i form av dolda stamskador, krökar och allmän grokvistighet — ett förhållande, som själfallet innebär en viss kvalitetsförsämring.

Som exempel kan i sammanhanget utvecklingen sedan 1880-talet av tallbestånden inom kronoparken Halle- och Hunneberg åberopas. Redan under 1880-talet var älgstammen inom kronoparken mycket talrik. Vid denna tid fälldes där under en treårsperiod icke mindre än cirka 180 älgar och älgskadorna på ungtallbestånden beredde vid denna tid dåvarande revirförvaltaren stora bekymmer. Han anförde härom:

»Under de senaste åren ha skadorna tilltagit i sådan grad, att de närma sig total ödeläggelse av all ung tallskog som ej växt ifrån faran; — självsådda eller planterade, friska och frodiga eller vanväxta och tynande ungtallar — alla ha undergått samma öde. På många ställen ha i ungskogsbestånd av 10 till 15 hektar nästan alla tallar blivit förstörda eller svårt skadade och förete en i hög grad bedrövlig anblick, under det endast lämningar finnas kvar av de inblandade björkarna. På de senare planterade hyggerna ha tallplantor av blott 20 à 30 centimeters höjd blivit avbitna.»³

Noggranna studier av utvecklingen inom de med revirförvaltarens beskrivning avsedda tallbestånden har gjorts under tiden alltifrån skadornas uppkomst i och för bedömning av bitningens betydelse. Därvid har bestyrkts det även annorstädes iakttagna förhållandet, att välslutna ungtallbestånd synbarligen besitter mycket stor läkningsförmåga, att sådana bestånd trots skadorna ändock med viss försening utvecklas tämligen normalt samt att viltskador på tall är av mindre ekonomisk betydelse än för granens vidkommande.

Även om viltskadorna inom de ännu så länge mera sparsamt förekommande tallkulturerna i Malmöhus län sålunda får anses innefatta en skadegörelse av mindre allvarlig art än skadegörelsen på grankulturerna, måste likväl skadegörelsen på tall beaktas i förevarande sammanhang. Då kronhjorten icke kan fritagas från delaktighet i denna skadegörelse, vilken i ogynnsamma fall kan nödvändigöra omplantering av redan verkställda kulturer och kräva även andra åtgärder i avsikt att söka rätta till av skade-

³ Svenska Jägareförbundets Tidskrift årgång 1886, sid. 118.

görelsen förorsakade missförhållanden, tillskyndar kronhjorten tallskogsbuket icke blott kvalitetsförluster utan jämväl kostnader i form av fördyrade skötselkostnader.

Enligt gjorda studier över hjortdjurens näringsfångst, förorsakas viltskadorna inom granbestånden huvudsakligen av kronhjorten. Även de inom tallkulturerna i Skåne konstaterade viltskadorna måste till en och måhända övervägande del tillskrivas kronhjorten. Omfattningen av skadegörelsen sammanhänger bl.a. med populationstätheten. Kronhjorten söker sig till och uppehåller sig med förkärlek under dagtid inom de täta barrträdsbestånden. Detta beteendemönster i förening med det förhållandet att kronhjorten är ett utpräglat flockdjur accentuerar starkt djurens ovan beskrivna näringsfångst inom barrskogskulturerna. Inom sådana bestånd av gran, där fast stam av kronhjort förekommer, har under de senaste decennierna skadegörelsen fått en sådan omfattning att knappast något träd — i vart fall med kvistrensad stam och för övrigt i en för kronhjortens barknag tjänlig ålder — för närvarande kan påträffas, som icke vid något tillfälle utsatts för barknag. I betraktande av granskogskulturernas allt mer ökande omfattning kan det icke bestridas att kronhjortens förekomst där innebär ett svårt hinder för ekonomisk granskogsskötsel. Bedömningen av såväl de skadade barrskogsbeståndens utveckling och skadegörelsens ekonomiska konsekvenser som vilka skogsvårdsåtgärder, som kan vara ägnade att minska skadornas verkan, ankommer visserligen på den skogligen forskningen. Med hänvisning till den förebragta utredningen rörande viltskadornas intensitet och omfattning anser sig utredningen likväl kunna konstatera att fråga här är om en skadegörelse, som allvarligt rubbar balansen mellan skogsvård och viltvård.

Kronhjortens skadegörelse på barrskogskulturerna har tvivelsutan redan förorsakat det skånska skogsbruket betydande värdeförluster bl.a. i form av försenad och försämrad produktion. Skogsbruket i Skåne är för närvarande inriktat på barrskogsproduktion, främst av gran. I händelse icke såväl verksamma som ekonomiskt försvarbara medel till förebyggande av skadegörelsen kan anvisas, torde icke någon tvekan behöva råda därom att markägarna — främst inom de områden där fast stam av frigående kronhjort är tillfinnandes — tämligen samstämigt hävdar att frigående kronhjort icke längre bör förekomma i Skåne, där djurets skadegörelse inom kulturskogsbruket på intet sätt motsvarar kronhjortsstammarnas rent ekonomiska avkastning. Denna konklusion torde ligga helt i linje med markägarnas yrkande sådant detta motiverats och angivits i den i första kapitlet i betänkandet refererade skrivelsen, vilken i december 1960 tillställdes chefen för jordbruksdepartementet.

I utredningens uppdrag ingår icke att taga ställning till vilka åtgärder av skadeförebyggande art, som kan vara att vidtaga för att motverka kron-

hjortens barknag. Härutinnan ankommer det på viltforskningsrådet att förebringa utredning och avgiva förslag. Med aktgivande på de önskemål eller rättare de krav, som närmast naturvården och den vetenskapliga forskningen reser att kronhjorten bevaras i den skånska faunan, där dessa djur tvivelsutan levat alltsedan de invandrade i vårt land för 9.000 år sedan, måste sjölvfallet förhoppning hysas om att de i viltforskningsrådets regi pågående undersökningarna snarast leder till resultat, varigenom metoder kan anvisas som ur skogsvårdssynpunkt är ändamålsenliga och ekonomiskt realiserbara, då det gäller att stävja och stäcka kronhjortens benägenhet att gnaga bark.

Det torde fortfarande vara en öppen fråga, huruvida barknagningen är en ovana, som kronhjorten kommit att tillägna sig under sin koncentrerade vistelse inom de överslutna barrskogskulturerna eller huruvida denna form av skadegörelse på såväl granen som tallen är betingad av näringsbrist. Detta spörsmål har en viss betydelse i anslutning till de försöksvisa anordningar, som vissa intresseberörda skogsägare på senare år vidtagit i syfte att underlätta kronhjortens näringsfångst. Frånsett direkt utfodring har fråga här varit om biotopförbättrande åtgärder, exempelvis åstadkommande av rotuppslag av bl.a. asp, rönn, sälg och viden i syfte att i nära anslutning till kulturbarrbestånden driva fram sådant viltfoder, som kronhjorten vintertiden och under förvåren kan föda sig av. Med hänsyn till behovet och lämpligheten av att här antydda åtgärder mera allmänt vidtages och intensifieras — för den händelse de enligt viltbiologiens och skogsforskningens uppfattning är ägnade att hejda barknagningen — torde det vara angeläget att nyss berörda spörsmål utredes i anslutning till de i viltforskningsrådets regi pågående undersökningarna rörande skadeförebyggande åtgärder.

Skulle det visa sig att den ovan uttalade förhoppningen icke infrias, måste det mot bakgrunden av vad ovan anförts förutsättas, att de flesta här intresseberörda markägarna i valet mellan skogsproduktionen och kronhjorten föredrager skogsproduktionen.

De synpunkter på relationen kronhjorten och barrskogproduktionen emellan, som innehålles i nyssnämnda skrivelse till chefen för jordbruksdepartementet, och de olika aspekter, som i motionen II: 626/1961 och i de över denna avgivna yttrandena anlagts på kronhjortsproblemet, utgör i förning med jordbruksutskottets utlåtande och kungl. brevet den 26 maj 1961 grundvalen för utredningens arbete. Genom utredningens försorg har förebragts viss utredning såväl rörande kronhjortens nuvarande numerär och utbredning som angående kronhjortens skadegörelse inom skogsbruket ävensom sammanställts vissa data rörande kronhjortens skadegörelse inom jordbruket. Att utredningen vid sina överväganden rörande de åtgärder, som bör vidtagas för att nedbringa de av kronhjorten i Skåne och väsent-

ligen i Malmöhus län förorsakade skadorna inom skogsbruket, icke kunnat i bilden jämka in frågan om de skadeförebyggande åtgärderna, förklaras av vad utredningen härom anfört i första kapitlet i betänkandet. Utredningens övertväganden och förslag rörande reservatfrågan får vid sådant förhållande presenteras utan samtidigt aktgivande på spørsmålet om de skadeförebyggande åtgärderna. De rekommendationer och förslag, som framlägges i de båda följande kapitlen, beaktar enligt utredningens uppfattning de berättigade krav, som enligt vad tidigare i betänkandet anförts naturvården och den vetenskapliga forskningen ställer på det allmänna i fråga om adekvata åtgärder för bevarande av kronhjorten i den svenska faunan, så långt dessa krav — i vad gäller skydd och omvårdnad av kronhjorten inom naturvårdens ram — för närvarande bör tillgodoses med samtidigt aktgivande på både allmänna och enskilda intressen, knutna till skogsbruket och jordbruket.

Till spørsmålet om arten och betydelsen av den skadegörelse, som kronhjorten förorsakar jordbruket, återkommer utredningen i sjätte kapitlet i samband med redovisningen av de på utredningen ankommande ställningstagandena till frågan om att bereda jordbruket ersättning för skador, som kronhjorten åstadkommer på jordbrukets grödor och anläggningar.

FEMTE KAPITLET

Reservatfrågan

1. Utredningsarbetets uppläggning

I det underlag, som enligt vad i fjärde kapitlet anförts utgör grundvalen för utredningens arbete, tydliggöres ej den i anslutning till kronhjorten möjliga innebörden av uttrycket »särskilda reservat», vilket uttryck återfinnes både i jordbruksutskottets utlåtande och i det förenämnda kungl. brevet av den 26 maj 1961. Vid sådant förhållande torde till en början betydelsen av reservat i det sammanhang, vari ordet där brukas, böra något belysas.

Svenska akademiens ordbok över svenska språket redovisar reservat i betydelsen något som förbehållits någon eller reserverats för någon eller något med specialanvändning, i synnerhet i fackspråk: (land)område, som reserverats för något visst ändamål. Än närmare angives: område, vilket genom lagstiftning o.d. fridlysts och skyddats mot (ytterligare) bebyggelse o. d., för att växt- och djurlivet skall kunna utveckla sig fritt, naturpark, naturskyddsområde och nationalpark.

Reservat i den i ordboken närmare angivna betydelsen är i första hand egentliga naturskyddsobjekt d.v.s. områden, vilka avsatts eller fridlysts jämlikt gällande naturskyddslag eller motsvarande äldre lagstiftning eller m.a.o. nationalparker, naturminnen och naturparker. Hit hör jämväl sådana områden på kronans marker, för vilka domänstyrelsen enligt bemyndigande i kungl. brev av den 10 juli 1909 angående åtgärder till skyddande av naturminnesmärken å kronans mark samt avsättande av vissa nationalparker utfärdat skyddsbestämmelser. Med stöd av detta bemyndigande har domänstyrelsen avsatt ett stort antal reservat (domänreservat) med en sammanlagd areal av för närvarande över 50.000 ha, belägna inom samtliga de till statens skogsförvaltning hörande distrikten.

Med ikraftträdandet av den med Kungl. Maj:ts proposition nr 148/1964 avsedda nya naturvårdslagstiftningen kommer begreppet reservat att införlivas med lagspråket. I det till propositionen hörande förslaget till naturvårdslag har nämligen föreskrifter om naturreservat intagits i 7—12 §§. Härom stadgas i 7 § att område, som finnes böra särskilt skyddas eller vårdas på grund av sin betydelse för kännedomen om landets natur, sin skönhet eller eljest märkliga beskaffenhet eller emedan det är av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv, må av länsstyrelsen förklaras som naturreservat. Då sådant beslut fattas, skall enligt föreskrift i 8 § grunden för be-

slutet angivas samt tillika föreskrivas de inskränkningar i rätt att förfoga över fastighet som finnes nödiga för att trygga ändamålet med reservatet, såsom förbud mot bebyggelse, uppförande av stängsel, täktverksamhet, uppodling, dikning, plantering, avverkning, jakt, fiske och användning av bekämpningsmedel. — Åtskilliga av de under domänstyrelsens förvaltning nu stående domänreservaten torde efter ikraftträdandet av den nya lagstiftningen komma att få formell ställning som nationalpark, naturreservat eller naturminne.

Andra exempel på hithörande objekt är sådana av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien ägda eller förvaltade områden, vilka innefattar kulturhistoriska minnesmärken. Dessa områden har ofta en betydande storlek. Skyddet avser icke blott själva minnesmärket, utan jämväl detta omgivande större eller mindre markområden. Även sådana områden, varå bestämmelserna i kungörelsen angående skydd för djurlivet på vissa platser (SFS 727/1960) tillämpas, torde vara att hänföra hit. Slutligen lär även vissa av bolag, föreningar och stiftelser ägda områden kunna hänföras till reservat i här avsedd mening, i den mån bolagsordning eller stadgar för associationen giver vid handen att dess ändamål är att förvalta området med iakttagande av att markområdets natur i största möjliga mån skall bevaras och skyddas.

Även om sistnämnda ändamål jämväl tillgodoses inom ramen för statens och kommunernas skogsförvaltning såvitt angår exempelvis å ena sidan sådana kronans skogar och å andra sidan sådan av kommun ägd mark, som upplåtits och iordningställt för friluftslivet, är dessa områden på ovan anförda skäl ej att hänföra till reservat i ovan närmare angiven betydelse. I den mån sådana och därmed jämförliga områden benämnas fritids- eller friluftreservat, har ordet reservat i förevarande sammanhang den vidare betydelsen, d.v.s. landområde, som reserverats för något visst ändamål. Till reservat i denna bemärkelse är att hänföra sådana viltparker, djurgårdar, djurparker o.d., som av gammalt är tillfinnandes i skilda länder och även i vårt land. Sådana inom olika landskap anordnade reservationer för vildnad har emellertid stundom, oaktat de omfattat avsevärda arealer, varit hägnade så, att djuren hållits inne inom stängslade ägor. För närvarande hålles dovhjort och/eller kronhjort — den senare med skiftande härstamning — i så beskaffade hjorthägn på åtskilliga platser i landet. Både dovhjort och kronhjort hålles nu inom hägnad bl.a. på mark tillhörande Ankarsrums bruk ävensom Stävlö gods (Kalmar län) samt egendomen Mollstaberg (Stockholms län). Hägn inrymmande kronhjort finnes exempelvis å egendomarna Ericsberg (Blekinge län) och Brandalsund (Stockholms län) ävensom på mark tillhörande Stavsjöbruk (Östergötlands län) samt Tidö och Engsö fideikommiss (Västmanlands län).

Mot bakgrunden av vad ovan anförts torde den skrivning, som återfinnes

i jordbruksutskottets utlåtande och förenämnda kungl. brev — »tillskapa respektive utveckla särskilda reservat för kronhjortar» — vara att fatta så, att ordalagen inrymmer såväl befogenhet som skyldighet för utredningen att undersöka spörsmålet om reservation för kronhjort utifrån såväl begreppet reservat som begreppet hägnad i betydelsen inhägnat område. Vid sitt ställningstagande till frågan, hur utredningsarbetet bör uppläggas, har utredningen utgått från den sålunda gjorda bestämningen av »särskilda reservat».

Utredningen har konstaterat att den med kronhjorten i Skåne förbundna problematiken synbarligen bottenar i nödvändigheten av att finna och vinna en på längre sikt godtagbar avvägning mellan å ena sidan de berättigade krav, som företrädare närmast för det enskilda skogsbruket inom detta landskap numera reser om skydd för sina i sammanhanget aktuella intressen, och å andra sidan det allmännas intresse av och ansvar för att vårt lands huvudsakligen i Skåne nu befintliga, ursprungliga svenska kronhjortsstam bevaras. Denna problematik kan emellertid inom den för utredningsuppdraget bestämda ramen vara aktuell endast såtillvida som det med aktgivande på behovet av denna avvägning ankommer på utredningen att undersöka dels var för den i Skåne nu frigående kronhjorten lämpliga reservationer i form av reservat eller inhägnade områden kan vara att lokalisera, dels ock sedan detta spörsmål besvarats, vilka förutsättningar av legal karaktär som måste vara uppfyllda för att frigående kronhjort skall kunna i det allmännas regi fångas i ändamål att inplaceras i sådana särskilda reservationer för kronhjort i form av reservat och/eller hjorthägn, som kan finnas lämpliga att tillskapa resp. utveckla. Vidare än så kan utredningsuppdraget såvitt angår reservatfrågan icke vara. Utredningens uppdrag innefattar nämligen icke bemyndigande att såvitt rör exempelvis villkor och betingelser i övrigt för tillskapande eller utveckling av reservationer för kronhjort förhandla med de myndigheter, markägare och andra, som i olika avseenden kan behöva engageras i anslutning till förberedelser för och verkställighet av de åtgärder, vilka kan bli en följd av såväl utredningens förslag i reservatfrågan som viltforskningsrådets förslag rörande åtgärder av skadeförebyggande art eller sammanvägningen av dessa förslag.

I enlighet med den så bedömda omfattningen av utredningsuppdraget och med aktgivande på vad 1961 års riksdag i förevarande ämne uttalat ankommer det sålunda på utredningen att till en början undersöka, huruvida — vid sidan av den av riksdagen ifrågasatta åtgärden att i ökad omfattning överföra kronhjort till kronoparken Halle- och Hunneberg — förutsättningar föreligger för tillskapande av kronhjortsreservat i Skåne. Mot bakgrunden av den i fjärde kapitlet redovisade omfattningen och betydelsen av den redan jämförelsevis fåtaliga kronhjortens skadegörelse på barrskogs-kulturerna i Skåne synes tvekan kunna hysas, huruvida frigående kron-

hjort i Skåne över huvud låter sig förena med där förekommande och efter hand ökande, enskilda skogsägare tillhöriga gran- och tallplanteringar. Överväganden kring denna fråga förutsätter synbarligen kännedom om betydenheten och aktualiteten av sådana skadeförebyggande åtgärder, varom viltforskningsrådet har att förebringa utredning. Innan ännu någon kännedom härom vunnits är spörsmålet, huruvida reservat för kronhjort bör tillskapas inom landskapet och i så fall närmast inom något eller några av de ovan i tredje kapitlet som nuvarande utbredningsområden för kronhjorten beskrivna områdena, att bedöma icke blott som ett lokaliseringsproblem utan jämväl som ett avvägningsproblem. Förutsatt att ett eller flera reservat och då i betydelsen hägnat område kan lokaliseras i Skåne, anmäler sig tämligen givet även det spörsmålet, huruvida sådana reservat bör inrättas, innan ännu klarhet vunnits rörande möjligheterna att hejda kronhjortens skadegörelse inom barrskogskulturerna förmedelst sådana åtgärder, varom viltforskningsrådet har att framlägga förslag.

Att ifrågasätta medverkan av eller skyldighet för privata markägare att avsätta eller upplåta de mycket betydande arealer, som erfordras för att tillförsäkra kronhjorten ett ur skilda synpunkter nödigt livsrum, aktualiserar ett flertal synnerligen disputabla spörsmål, som utredningen i avsaknad av bemyndigande att förhandla med vederbörande icke kan närmare undersöka. Denna bedömning utesluter emellertid icke en undersökning, huruvida tillräckligt stora domänreservat, kronoparker eller av kommun ägda markområden med för kronhjorten i övrigt lämpliga betingelser är att tillgå för tillskapande av hjorthägn inom djurets utbredningsområden i Skåne. Även om en inventering av nu antydd art resulterar i att sådana marker under en eller annan förutsättning till äventyrs kan befinnas vara tillgängliga för ändamålet, kan utredningen synbarligen icke — av skäl som ovan anförts — därmed anse uppdraget att verkställa den av riksdagen åsyftade utredningen rörande särskilda reservat för kronhjortar fullgjort, med mindre åtminstone ett, mot fortsatt överförande av kronhjort till kronoparken Halle- och Hunneberg svarande förslag presenterats. Vid sådant förhållande ankommer det på utredningen att undersöka, huruvida icke kronhjorten — i likhet med vad fallet redan är för Västergötlands del — ånyo kan införlivas med faunan även inom något annat eller andra landskap, där kronhjorten under gångna århundraden levat i frihet och där djuret kan få en fristad, utan att en för kronhjortens del så exklusiv viltvård kommer att förorsaka vare sig tyngande förluster för enskilda eller oskäligen kostnader för det allmänna. Härvid synes undersökningen endast böra taga sikte på spörsmålet huruvida kronan tillhörig, för ändamålet tjänlig mark kan ställas till förfogande för tillskapande av kronhjortsreservat inom någon eller några av de landsdelar, där kronhjorten utrotats under giltighetstiden för annan jaktlagstiftning än den nu gällande.

De från kronhjortens utbredningsområden i Skåne till ett hjorthägn inom Hunnebergs revir överförda kronhjortarna har där förökat sig och släppts i frihet inom kronoparken Halle- och Hunneberg. Spörsmålet, huruvida där frigående kronhjort förorsakar någon för skogsbruk och lantushållning i trakten besvärande skadegörelse, bör i samband därmed klarställas.

2. Utredningens undersökningar och överväganden

I tredje kapitlet har utredningen redogjort för kronhjortens nuvarande numerär och utbredningsområden i Skåne. Innan utredningen redogör för sina undersökningar rörande möjligheterna att inom ifrågavarande områden lokalisera kronhjortshägn, bör emellertid de spörsmål, som enligt vad ovan anförts aktualiseras i händelse mark i enskild ägo ianspråktagas för ändamålet, kommenteras.

Sant är att, sedan skattehemmansägarna genom 1789 års förordning tillerkänts lika fri ägande- och dispositionsrätt som frälseägare över hemmannens in- och utägor, skog och mark med därå varande fiske, jakt och djurfång, kronhjorten bevarats i den svenska faunan närmast tack vare den viltvård, som inom ett antal skånska gods bedrevs efter 1789 och årtiondena framöver under 1800-talet. Vidare förhåller det sig så, att den i Skåne nu frigående kronhjorten i övervägande utsträckning är tillfinnandes dels inom ifrågavarande gods, dels ock å andra sådana i enskild ägo varande fastigheter, som i likhet med de här avsedda godsen erbjuder för kronhjorten lämpliga ekologiska betingelser. Enligt vad ovan i första och fjärde kapitlet anförts och även åskådliggöres genom de svar, som utredningen erhållit i anslutning till sin nedan omförmälda enkät, har emellertid det övervägande flertalet enskilda markägare, å vilkas fastigheter frigående kronhjort är tillfinnandes, förklarat sig icke längre kunna bedriva en viltvård på sådant sätt att skogs- och lantbruksdriftens ekonomiska resultat avsevärt försämraras. Vid sådant förhållande får det synbarligen å priori anses vara föga verklighetsbetonat att räkna med vare sig möjligheten att ianspråktaga i enskild ägo varande mark i den omfattning, varom här är fråga, eller enskilda markägares medverkan, såvitt angår vidtagande av sådana, deras marker berörande effektiva reservatåtgärder som erfordras för att trygga det svenska kronhjortsbeståndets fortsatta existens och förkovran. Kronhjortsreservat i betydelsen inhägnat område, förlagt å mark i enskild ägo, torde näppeligen kunna genom det allmännas försorg åvägabringas annat än i samförstånd och i samverkan med vederbörande markägare. De med tillskapande av kronhjortshägn å mark i enskild ägo förbundna vanskligheterna accentueras av det förhållandet att varje sådant reservat måste kunna inrymma ett icke alltför obetydligt antal kronhjortar och vara så beskaffat, att populationstätheten icke ger reservatet karaktär av hägnad djurpark.

Dessa krav betingar tillgång till sammanhängande områden allra minst av storleksordningen inemot ett tusental hektar. Ett område av denna storlek, lämpat att stängslas medelst sådan betryggande hägnad, som här erfordras, är svårt att lokalisera inom kronhjortens nuvarande utbredningsområden i Skåne såväl absolut som i relation till både rådande ägoförhållanden och det för ifrågavarande trakter utmärkande, rikt förgrenade nätet av allmänna vägar.

Ehuru väl de facto något ställningstagande för utredningens del ej ifrågakommer såvitt angår sådana spörsmål, som rör gestaltningen av rättsförhållandet det allmänna och enskilda markägare emellan i anslutning till reservat av här ifrågavarande slag, vill utredningen likväl framhålla att avsevärda svårigheter härutinnan kan förutses uppkomma, när det gäller att fastlägga former och villkor för här avsedda upplåtelser, inbegripet ekonomisk gottgörelse i skilda hänseenden åt berörda enskilda markägare. Här synes endast behöva erinras om det förhållandet att fråga är om mark, som är föremål för ett intensivt ekonomiskt utnyttjande.

Till vad nu anförts bör fogas ytterligare en aspekt av principiell och praktisk betydelse. Icke minst de kostnader, som för det allmännas del måste förbindas med anordnande av reservat av här ifrågavarande slag, påkallar att erforderlig insyn från det allmännas sida i reservatarrangemangen erhålles i avsikt att tillse att de med reservatanordningen avsedda allmänna ändamålen i görligaste mån blir tillgodosedda. Reservat av här angivet slag avses ju tjäna det dubbla syftet att dels motverka och begränsa den skadegörelse i skilda hänseenden som frigående kronhjort förorsakar, dels ock säkerställa kronhjortsstammens fortsatta existens och förkovran. Förstnämnda syfte täcker i övervägande grad in rent enskilda intressen. Det sistnämnda syftet däremot bottnar i det allmännas intresse av att vidmakthålla en ändamålsenlig viltvård inom naturvårdens ram. Därmed kommer frågan om jakten och förutsättningarna för dennas utövning inom reservat av här angiven art in i bilden. Den reglering av kronhjortsstammen, som här ifrågakommer, måste synbarligen utesluta sådan slumpmässig gallring av stammen, som svårigen helt kan undvikas vid jakt i enskild regi. Även om en reservatanordning på enskild mark förbindes med restriktioner beträffande markägarens jakträtt såvitt kronhjorten angår eller förbud meddelas markägaren att inom reservat jaga kronhjort, lärers här som eljest gälla att det vilda icke omfattas av någons — och således ej heller av kronans — äganderätt, så länge detta icke genom tillåten jakt i någon form blivit omhändertaget. Utredningen saknar anledning att i anslutning till bestämmelsen i 18 § jaktstadgan utifrån teoretiska synpunkter diskutera frågan, huruvida i det allmännas regi infångad och därefter i reservat, i betydelsen inhägnat område, placerad kronhjort kan vara föremål för äganderätt. Ehuru självfallet varken kronan eller kommun med avseende å re-

servat å krono- eller kommunmark kan anses intaga någon särställning i förhållande till enskild markägare såvitt rör äganderätt till det vilda, ter sig emellertid förvaltningen och utövändet av jaktvården synbarligen mindre komplicerad vid en reservatanordning på krono- eller kommunmark än på enskild mark.

A. Reservat i Skåne

Spörsmålet, huruvida inom kronhjortens nuvarande utbredningsområden i Skåne domänreservat är tillfinnandes med sådan areal att de kan ifrågakomma att tagas i anspråk för inrättande av hjorthägn, är lätt besvarat. Varken i Malmöhus eller i Kristianstads län finns något domänreservat med en sådan areal. Ej heller någon av de i de båda länen befintliga större kronoparkerna är belägen inom kronhjortens nuvarande utbredningsområden i Skåne. Av olika skäl, hänförliga till såväl skogsbruks- och/eller kommunikationsintressen som allmänna geografiska förhållanden, kan icke någon av dessa kronoparker anses lämpad att ianspråktagas för sådant reservatändamål, varom här är fråga.

På föranstaltande av Vetenskapsakademien fridlyste länsstyrelsen i Malmöhus län redan år 1923 med stöd av 6 § lagen den 25 juni 1909 angående naturminnesmärkens fredande för fågellivets skull ett område om cirka 193 ha, utgörande oodlad ängsmark, dåmera tillhörigt vissa arrendegårdar i Vombs socken underlydande Övedsklosters fideikommiss. Det fridlysta området (Vombs ängar) begränsas i väster av Klingvallsån, ett biflöde till Kävlingeån, genom vilken Vombsjön avrinner. Av ifrågavarande område ingick cirka 184 ha i de av Malmö stad år 1939 från fideikommisset förvärvade fastigheter, som sedermera efter sammanläggning erhöill registerbeteckningen Vomb 50¹ i Vombs socken. Efter framställning från staden medgav länsstyrelsen 1942 att en del om cirka 4 ha av det i fastigheten Vomb 50¹ sålunda ingående fridlysta området undantogs från fridlysningen.

Fastigheten Vomb 50¹, varå den av Malmö stad anlagda vattentäkten i Vomb är belägen, innehåller en areal om något över 3.000 ha, varav cirka 550 ha utgör vattenområde i Vombsjön och två mindre sjöar å fastigheten. Vombs by ligger som en enklav inom fastigheten. Byn inrymmer — förutom ett tjugotal sommarstugor — ett fyrtiotal bostadsfastigheter. Inom fastigheten, som genomkorsas av allmänna vägen 976 Harlösa—Veberöd, finns ett antal enskilda vägar, som i den mån de icke direkt anknyter till den allmänna vägen uteslutande tjänar fastighetens interna kommunikationsbehov. I fastigheten ingår ett större skogsområde — Vombs Fure — om cirka 1.200 ha, där fast stam av kronhjort, på senare år uppgående till minst ett trettiotal djur, sedan lång tid tillbaka varit tillfinnandes. Malmö stad utövar här en påkostad viltvård och månar på olika sätt om kronhjorten, som tvivelsutan — trots tillgången på viltåkrar och genom stadens för-

sorg anordnad viltutfodring — åstadkommer viss skadegörelse på den inom Vombs Fure växande barrskogen.

Med kännedom om stadens starka intresse av att kronhjorten för framtiden bevaras å de till fastigheten Vomb 50¹ hörande markerna har utredningen med företrädare för staden dryftat frågan om tillskapande av ett kronhjortsreservat inom denna fastighet, vilken enligt utredningens uppfattning icke blott erbjuder goda betingelser för kronhjorten utan jämväl bör kunna ianspråktagas som reservat i betydelsen hägnat område för ett måttligt antal kronhjortar, utan att området får karaktär av djurpark i den mening, som vanligen inlägges i detta begrepp. Vid sina med stadens representanter förda diskussioner kring frågan om stadens medverkan för inrättande av ett kronhjortshägn inom fastigheten har dessa ställt sig positiva och även åskådliggjort belägenheten och omfattningen av det område inom fastigheten, som staden kan väntas vilja ställa till förfogande för ändamålet. Än vidare har från stadens sida preliminärt redogjorts för de villkor, under vilka för stadens del en överenskommelse i ämnet kan vara att träffa med Kungl. Maj:t. Som en allmän förutsättning för stadens villighet att medverka har framhållits att åtgärden vinner anslutning från alla de markägare i Skåne, å vilkas marker fast stam av kronhjort nu är tillfinnandes. Till vad sålunda från stadens sida anförts om enighet bland ifrågasvarande markägare såvitt rör reservatets inrättande, återkommer utredningen nedan i samband med redogörelsen för den ovan nämnda enkäten.

Vad åter angår de omständigheter i övrigt, som stadens representanter åberopat som relevanta i anslutning till eventuella förhandlingar om reservatets inrättande, torde vad därom upplysts icke böra här redovisas närmare än som ovan skett, då nämligen stadsfullmäktige i staden av naturliga skäl icke tagit någon ställning till de preliminära överväganden rörande hithörande spörsmål, som stadens representanter delgivit utredningen. Där emot torde utifrån den uppskattning av antalet för närvarande inom Vomb-Björkaområdet befintliga kronhjortar, vilken återfinnes i bilagan till tredje kapitlet, några aspekter här böra anläggas på frågan om dimensioneringen av den stam, som lämpligen bör inrymmas inom ett å fastigheten i fråga anordnat kronhjortshägn om inemot 1.000 ha, eller den areal som enligt preliminärt bedömande kan ifrågakomma för ändamålet.

Med hänvisning till de viltbiologiska data rörande kronhjorten, som utredningen i korthet tecknat i andra kapitlet, torde det för varje insiktsfull bedömare av denna frågeställning stå klart, att stammen måste hållas nere vid högst det antal djur, som på senare år varit tillfinnandes vintertiden inom skogsparken Vombs Fure, eller sålunda högst ett trettiotal djur. Begränsningen är mindre påkallad av hänsyn till önskemålet att i möjligaste mån hindra att området får karaktär av djurpark i zoologisk mening, än av angelägenheten av att gynnsamma naturliga betingelser för kronhjortens

hemvist inom området så långt möjligt bevaras. Stammen torde städse böra hållas vid ett något mindre antal djur än det antal terrängen i och för sig kan bära. I den mån på tallskogen inom hägnet direkt applicerade skadeförebyggande åtgärder vidtages, lärer anordningen med viltåkrar och andra för djurens näringsfångst inom området tjänliga åtgärder få intensifieras. De yttre betingelserna för djurens ovan i andra kapitlet beskrivna »sociala vanor» måste i största möjliga utsträckning bevakas inom ramen för den omvårdnad kronhjorten måste ägnas, därest djurens kropps- och allmänna tillstånd icke skall löpa risk att förändras inom ett hägnat reservat.

Åtskilliga faktorer av betydelse för förståelsen av de viltbiologiska sammanhagen i naturen och vildnadens beroende av sin miljö har ännu icke blivit fullständigt vetenskapligt belysta. Såvitt kronhjorten angår har naturvårdsforskningen ännu icke inom ramen för den zoologiska och botaniska ekologin samt zoonomin lämnat alla erforderliga data för bedömning av exempelvis betydelse för detta djurs vidkommande av jämviktsförskjutningar i naturen eller de med kronhjorten förbundna problemen rörande detta djurs artspecifika vanor och krav på miljö. Här antydda, i det sammanhang de här presenteras, nog så betydelsefulla spörsmål är uppenbarligen icke en angelägenhet för utredningens vidkommande att söka klarställa. Utredningen har emellertid ansett sig böra erinra om att naturvårdsforskningen i vårt land har en uppgift att fylla, när det gäller förverkligande av tanken att anordna reservat i betydelsen hägnat område för kronhjortens del och detta även för det fall att kronhjortshägn inrättas inom ett sådant område, som i likhet med Vombområdet erbjuder en god kronhjortsterräng.

Även om enligt utredningens uppfattning naturliga betingelser förefinnes och anledning föreligger till antagande att erforderliga förutsättningar kan åvägbringas för tillskapande av ett kronhjortsreservat inom fastigheten Vomb 50¹ för omkring en åttondel av de i Skåne nu frigående kronhjortarna och denna åtgärd sålunda innefattar ett steg i riktning mot en möjlig lösning av det skånska kronhjortsproblemet, får det som utredningen ovan framhållit anses vara en utredningens uppgift att — vid sidan av ett ökat överförande av kronhjort till kronoparken Halle- och Hunneberg — inom ramen för den av riksdagen åsyftade utredningen rörande särskilda reservat för kronhjortar presentera åtminstone ett mot fortsatt överförande av kronhjort till denna kronopark svarande förslag, innebärande flyttning av kronhjort till något annat av kronhjortens gamla utbredningsområden inom landet.

B. Reservat på Öland

Den genom subfossilfynd och fynd från tidig historisk tid belagda ursprungliga nordgränsen för kronhjortens tidigare utbredning i vårt land kan dra-

gas från nordväst till sydost genom landskapen Dalsland, Västergötland, Östergötland och norr om Öland. Frånsett Skåne kan alltså inom nämnda och söder därom belägna landskap reservat för kronhjort vara att lokalisera.

De åtgöranden i syfte att återbördna kronhjorten till Västergötland, för vilka redogörelse lämnats i andra kapitlet, innefattar ett första försök att hjälpa kronhjorten över den breda tröskeln från djurets nuvarande stamtillhåll i södra Centralskåne till för djuret gynnsamma områden längre upp i landet. Till frågan hur detta försök utfallit återkommer utredningen i det följande.

I betraktande av det relativt ringa antal frigående kronhjortar, som finns i Skåne, och med vår nuvarande kännedom om kronhjortens artspecifika vanor och krav på sin miljö, måste nya försök att återbördna kronhjorten till landskap, där djuret levat under gångna århundraden, baseras på bästa möjliga kunskaper om dessa områdets nuvarande lämplighet såsom hemvist för kronhjort, innan något område inom dessa landskap ianspråktagas för ändamålet. Beaktas härvid jämväl de vanskligheter, som är förbundna med inrangerandet av en så starkt lokalbunden djurart som kronhjorten i ny miljö, måste i och för sig lämpliga områden utväljas med stor försiktighet. Det gäller här, vad utredningen vill starkt betona, försök att genom mänskligt ingripande tillvarataga en för närvarande numerärt ganska obetydlig djurstam i syfte att bevara och förkovra den. Med hänsyn till här antydda faktorer och de svårigheter eller i vart fall vanskligheter, som är förbundna med djurens infångande, har utredningen ansett sig böra stanna vid att — vid sidan av kronoparken Halle- och Hunneberg — lokalisera ett område under nordgränsen för kronhjortens tidigare utbredning i vårt land, som ur alla i sammanhanget betydelsefulla synpunkter får anses erbjuda nödiga ekologiska betingelser och som jämväl — i likhet med kronoparken Halle- och Hunneberg — kan tagas i anspråk som reservat för kronhjort, utan att en sådan åtgärd aktualiserar andra och flera svårlösta problem i anslutning till områdets ianspråktagande och användning som reservat än som ofrånkomligen måste anmäla sig och lösas i förevarande sammanhang. Ett sådant område är Böda kronopark, belägen på norra Öland inom Ölands-Åkerbo kommun.

Utredningen har ovan i andra kapitlet erinrat om att kronhjortsbeståndet under 1700-talet ökade på Öland samt att tillgången på kronhjort i början av 1740-talet var riklig på norra Öland.

Till norra Öland hänföres förutom Böda socken jämväl Högby, Källa och Persnäs socknar eller m.a.o. den del, som numera utgör nyssnämnda kommun. Inom denna är de skogsområden belägna, som nu utgör den behållna delen av ett i äldre tid mycket mer skogrikt landskap än våra dagars Öland. Visserligen kan Öland av geografiska skäl näppeligen någonsin ha ägt sådana skogstillgångar som fastlandet på andra sidan Kalmarsund, men

vid den tid före Johan III, då Öland »fredades» som en konungens egen djurgård och innan skogsskövlingen begynte, måste Öland — att döma av Johan III:s åtgöranden för att hejda misshushållningen med skogen och till främjande av sina intressen freda vildnaden — ha ägt både betydande skogstillgångar och en rik fauna, inrymmande bl.a. hjortdjur och vildsvin. Redan i mitten av 1500-talet hade emellertid Ölands skogsbestånd synbarligen svårt decimerats genom åtgöranden från befolkningens sida både i form av svedjebruk och avverkning för olika nyttobehov. Alla åtgärder för återplantering hade ditintills av allt att döma försummats. Johan III:s ingripande i avsikt att hejda skogsskövlingen var tvivelsutan både motiverat och välbetänkt, men hans åtgärd att helt förbjuda avverkning måste anses ha betänkligt skjutit över målet, och förbudet kunde ej heller upprätthållas i praktiken. Hans åtgöranden var emellertid endels förestavade av intresset att för flottans fartygsbyggnader bevara främst »eke- och masteträden», men hans till skogshushållningen knutna förmaningar, påbud och straffbestämmelser betingades även av hans strävan att skydda skogen som hemvist för vildnaden. Då från det allmännas sida inga åtgärder i avsikt att tillförsäkra befolkningen tillgång till husbehovsvirke och vedbränsle vidtogs, medan å andra sidan hovjägeriets personal ställde ölandsskogarna till befolkningens förfogande för möjliggörande av den av kronan påbjudna eller uppmuntrade kalkbränningen, tjärtillverkningen och salpetersjudningen, varvid mycken skog förbrukades, hade befolkningen i allmänhet ingen förståelse för nödvändigheten av att hushålla med skogstillgångarna vare sig på kronans av allmogen brukade hemman eller inom de stora kronoallmänningsarna. Avverkningsförbuden blev i befolkningens trängda läge i huvudsak verkningslösa.

Efter Johan III tillgrep bl.a. både Gustaf II Adolf och Karl XI stränga föreskrifter i avsikt att hejda skogsskövlingen. Den sistnämnde konstaterade vid sina besök på Öland i jaktsammanhang att skogen var mycket »medtagen och uthuggen». Han meddelade bl.a. i augusti 1683 förbud mot att »därsammastädes härefter något hugge sker ant af Eke, hassel eller annat lövftråd».

Misshushållningen med skogen, särskilt inom de sydligare mera folkrika delarna av Öland med där befintliga lövskogar, fortgick emellertid under 1700-talet, låt vara att viss, mer eller mindre framgångsrik återplantering av ek under 1700-talets förra hälft verkställdes både genom hovjägeriets föranstaltande och genom särskilda för ändamålet anställda och av kronan avlönade plantörers försorg.

I lantmäterikontorets i Kalmar kartarkiv förvaras en på 1670-talet upprättad karta¹ över hela Öland, vilken i flera avseenden ger en god uppfatt-

¹ Geographigt Delineation Uthöffer Öhlandh Medh Des Herader, Sockner och mera som sjelfwe Taflan uthwyssar, Afrätatt annu 1677 in Martie af Assar Roman.

ning om bl.a. de dåvarande skogsförekomsterna och belägenheten av de olika byarna på Öland. Av kartan framgår klart att de då bäst behållna skogsområdena i huvudsak var tillfinnandes inom de norra delarna av Öland. Kartan ger intet besked om förekomsten av hjortdjur, men där återfinnes en anteckning utvisande var huvudparten av den vid denna tid kvarvarande resten av den ursprungliga öländska vildsvinsstammen uppehöll sig. Över de östliga skogsmarkerna i Böda står skrivet: »Uthi denna Böda Sochn och Shough hafwa Willswinen sin Mästa Gångi afv Mäst Tall och granshoug medd Kärr och Moras». Å kartan åskådliggöres även att skog vid denna tid var tillfinnandes runt om på Öland. Att skogen emellertid, fränsett de nordliga socknarna, då var »medtagen och uthuggen» framgår måhända bäst av den teckning, som de täta lövskogsbestånden inom området för den södra kungsgården på Öland — »Ottemby Lundh» och »Ottemby Ladugårdh» — givits å kartan i förhållande till därå åskådliggjorda övriga skogstrakter på södra och mellersta Öland.

Vår kännedom om den öländska växtligheten och förekomsten av bl.a. högvilt och annan vildnad i mitten av 1700-talet har framför andra Carl von Linné berikat genom sin år 1745 utgivna berättelse över sin öländska resa.² Hans skildring av den öländska naturen ger en sommarbild av ett mångenstädes bördigt och frodigt Öland, där han i höjd med Persnäs i bilden för in sanden och sandjorden på norra Öland och samtidigt omtalar att »Cronhjortarne hålla sig där up åt norra tracten alment». Beträffande de i några sammanhang ovan apostroferade, genom Djurgårdsinrättningens försorg länge skyddade, av gångna generationer av Ölands befolkning avskydda vildsvinen skriver han, att även dessa »hålla sig mäst på norra districter, tilskyndandes Landtmannen mycken skada, emedan de, såsom med en plog, marken upgrafwa och i Åkrarna säden nedtrampa, gående omkring och slående säden tillsammans såsom en kiärfwa, at de måge hwarjegang få munnen full af ax».

Kommen till Källa socken färdas han fram genom en ung ekskog vid Långerums by, »full med Hassel och skönt gräs». Om sina intryck och reflexioner kring färden på vägen mot Gaxa (strax söder om Högby kyrka), »där landswägen slutade sig på detta landet», anför han, hurusom »Ek-Buskar, wid pas 20 par, stodo planterade på begge sidor om Landswägen såsom en Alée, instängde rundt omkring med ihopbundne störar af mans högd, at Boskapen dem ei måtte förderfwa: sannerligen deräst Boskap och Wildhästar ei förderfwade Ekebuskarne om wintren, och ei så länge höllo dem nedre wid roten, skulle här finnas långt ymnogare Ekar». Han nämner att i Högby socken växte oxeln både stor och ymnig samt att »sköne ängar stodo fulla af Lind och andra sköna Lofträd» invid vägen till Horns ladu-

² Carl Linnaei Öländska och Gothländska Resa på Riksens Högloflige Ständers befallning förrättad Åhr 1741; Stockholm och Upsala 1745.

gård. Sedan han efter besöket på »Blåkulla» (Blå Jungfrun) återkommit till Gaxa och fortsätter sin resa »åt Böda än vidare wid östra sidan af Öland» gick vägen »emellan Ek- och Hassleskog, som med granskog alternerade». Han berättar vidare:

»Resan stälde ifrån Böda rätt åt norr: ty wi hade lust se nordiska spitsen af Öland. Vägen låg igenom en stor skog, som warade in til Siötorp. Skogen bestod af Tall, Gran och En: Tallarne tienliga til timber uplyftade sina grenar åt himmelen: Granen slokade med qwistarna och Enträdet war buskigt. Renmossan täckte de höglänte ställen. Blåbärsris, Lingonris och Liung gjorde marken grön. Min ört växte i det skogrikaste med sine 2 lutande blommor, och bewitnade at marken ei wart bränd i manna minne. — — — Siötorp, en Bondegård, 1 mihl ifrån Böda slutade i dag vår sandiga väg med en skiön swartmylla, hwars ägor woro instängde innom höga Diurgårds gårdesgårdar, at de ei måtte öfverrumplas af Hiortar. — — — Resan stälde ifrån Siötorpet åt nästa Byn Grankulla. Strax wi kommo härförbi sågs hela trakten emellan hafwet och Byen full av sandbärg. Flygsanden drefs up utur hafwet genom en stark sunnan wind, flygandes åt norden, läggandes sig öfwer hela det fältet han passerade, men stante doch intet, för än han kom til skogens lugn, där stormens wåld intet ägde vidare kraft; här af såg man de store sanddrifwor ligga lika som stora snödrifwor wid sidorna af skogen, i sig begrafwande de store Furuträden, at ofta näpligen 1/3 del af Tall-tuppen kunde koxa up utur sanden, på sanddrifwornas inre sida. Således förqwafdes efter hand träden, då sanden intet lämnade något regnwatn eller fuktighet igenom sig, til trädets föda. Altså förfalnade de ytterste träd efter hand, och snödrifwan flyttade sig årligen alt mer och mer in åt skogen. Det war artigt löpa på desse sanddrifwor, at botanicera emellan Talltopparne. Sanden war ingalunda lik Skånska flygsand, untan långt gröfre hafsand, doch helt hwit, bestående af klar Quartz och ganska litet rödaktig spat, men så grof och ojämn, at han ingalunda til skursand tiena kunde. Sanddrifworne woro på den sidan, som låg utåt fältet, helt flacke, slätte med wågor och rylor såsom en hafsbotn öfwerdragne; men på den sidan, som stod in åt skogen, woro de så brandte, at man näpligen kunde gå dem upføre och wid pass af 4 famnars högd. — — — Resan stältes ifrån sandbergen i wäster åt wiken, emellan begge uddarna. Jasione och Spergula, växte i de sandfulle åkrarna, som måste hwila hela fyra eller fem åren, sedan de et enda åhr blifwit sådde. På vägen såg man huru här brändes Tiära, och huru kalken brändes wid sielfwa wiken. — — — Resan fulfölldes jämte östra stranden af wästra udden, som i norr slutade Öland. Här sågs intet nytt, allenast några Skiepswrak prydde stranden: ty de äro här på orten en prydnad. — — — Resan wändes om ifrå Ölands nordesta spits, åt söder, då wi följde den wästra stranden, såsom wi här til följt den östra. — — — Wilda Apler wäxa öfwer hela Boda Sochn ymnogt i alla ängar, och bära många äplen. — — — Sandbärgen komm til just då man skulle taga af vägen ifrån Landborgen, at en by, som heter Byrum. Här war hela tracten af mer än en 1/4 mihl öfwerhögd med sand. Desse Byrums Sandbärg woro doch ei så höga som Grankulla Sandbärg, dem wi i morros besågo. Sanden war helt hwit och slät och finnare än på det förra stället. Sandstarren växte helt artigt på sandbärgen såsom planterad efter snöre: ty roten gifwer ur hwar led nya skott, denna växte där sanden war mer ihoppackad och kunde tiena til flygsands hämmande, emedan roten går ganska långt.»

Den bild av norra Öland under 1700-talet, som kan tecknas med ledning

av Linnés beskrivning och annan Öland dessförinnan och senare fram till början av 1800-talet beskrivande litteratur, kan göras nog så fasetterad. Öland torde vara ett av de genom tiderna oftast och mest fullständigt beskrivna landskapen i vårt land. Det ankommer emellertid icke på utredningen att fördjupa sig i detta ämne. Utredningen har emellertid i anslutning till sina överväganden rörande frågan om ianspråktagande av Böda kronopark som reservat för kronhjort ansett sig böra erbjuda den summariska återblick på det nordöländska landskapet som ovan presenterats.

Tilläggas bör att, såvitt utredningen kunnat konstatera, varken Linné eller andra, som före och efter honom fram till 1800-talets början beskrivit Öland, i något sammanhang antytt att den öländska vildnaden i gången tid förorsakade någon ur skogsvårdssynpunkt anmärkningsvärd skadegörelse. Däremot återfinnes i denna äldre litteratur³ i likhet med vad fallet är i Carl Linnaei Öländska resa notiser rörande både vildnadens och hemdjurens skadegörelse å jordbrukets grödor. Kronhjortens näringsfångst omtalas av Linné, och hjortdjurens skadegörelse nämnes även av andra hävdateknare, utan att de därvid gör någon åtskillnad mellan kronhjort och dovhjort. I anslutning till vissa data angående Djurgårdsinrättningen omtalas, att hjortarna nedtrampade och avbetade hela vete-, havre-, ärt- och lin-åkrar samt att »allmogen war nödsakad att löna särskildte Wactare, som dag och natt skulle rida omkring sädesfälten och med oughörligt skri bortjaga desse skadedjur».⁴

Hjortarnas i anslutning till Djurgårdsinrättningen påvisade skadegörelse inom det öländska lantbruket och den rättslöshet, som kännetecknade den öländska allmogens ställning i förhållande till vildnaden, motiverar att utredningen jämväl ger en antydning om befolkningens samhörighet med den jord, som av den brukades, ävensom i stora drag åskådliggör vissa yttre förhållanden, vilka kännetecknade Öland vid tiden för Djurgårdsinrättningens slopande.

Utredningen har i andra kapitlet antytt att i enskild ägo varande hemman vid denna tid var mycket sparsamt förekommande på Öland samt att de där befintliga vidsträckta utjordarna eller utmarkerna hade kronoallmännings natur. Bonden satt regelmässigt som kronoåbo på sitt hemman, och den talrika obesuttna befolkningen — »inhysingarna» — innehade tillstånd att på kronoallmänningsarna »uppsätta en liten stufva och infreda någre kappelands jord till Kåhlgårds täppa». Möjligheterna för denna befolkning att med lagliga medel värja sina existensbetingelser mot det i olika avseenden hårda tryck, som överheten utövade med biträde av hovjägeriets

³ exv. Peter Åhstrand, Beskrifning öfwer Öland, besynnerligen det Norra Motet eller Fögderiet, Upsala 1768, och Abraham Ahlquist, Ölands Historia och Beskrifning; 1 Delen, Calmar 1822; 2 Delen, två band, Calmar 1825 och 1827.

⁴ Abraham Ahlquist, anf. arb., 1 Delen, sid. 428.

lantjägare och skogvaktare samt kronobetjäningen inom ramen för gällande lagar, förordningar och andra det allmännas påbud, var effektivt beskurna. En påtaglig lättnad med avseende å befolkningens allmänt hårda villkor inträdde först, sedan huvudparten av kronoallmänningarna med vissa undantag, däribland en del av »Böda skog», under 1810-talet uppdelats på de öländska hemmanen och mot årlig skatt blivit överlättna till eller tillagda desamma. Bakgrunden till behovet av denna och andra under första hälften av 1800-talet genomförda reformer tydliggöres måhända kortast med några citat, hämtade från det betänkande,⁵ som den i andra kapitlet omförmälda »Hushållnings Comittéen» den 28 juli 1801 avgav till Kungl. Maj:t rörande avvecklingen av Djurgårdsinrättningen. Kommittén skriver bl.a.:

»Det har väl funnits, at Öländska Åkerbruket de sednare åren blifvit något förbättradt genom dikning och ett sorgfälligare samlande af gjödningsämnen såsom tång och hafsgäs m.m.; hvarigenom de längst Norr belagne Socknar Böda, Högby, och Källa, hvilckas jord består af fin sand, och hwilcka förut i det mästa uppehållit sig af stenhuggning, Kalk och tjäru bränning, nu merendels kunna föda sig af eget åkerbruk; men ofelbart fattas ännu mycket, innan jordbruket här upnår dess rätta fullkomlighet; hwilcket dock snart nog torde vinnas, om Committerade varit nog lycklige at påfinna de egentelige medel och utvägar som där till föranleda.

Hvad som nu egenteligen hindrar åkerbruket, sedan Högdjuren afskaffats, synes bestå i följande:

1:o. At få löst sine hemman till skatte och således ännu icke känna det interesse, som ägande rätten medförer. 2:o at Storskiften ej allestädes blifvit förrättade och äro, i anseende till jordens ombytliga beskaffenhet, svåra at så värckställa, at hvar får sin lott på ett ställe. 3:tio at byar och ägor icke äro på alle nödige och möjelige ställen afstängde till förekommande af alle de olägenheter, som samhäfd medförer. 4:o at den mäst brukelige stängseln af en till 5 a 6 quarters högd upstaplad mur af små kullersten som af starcka vindar eller minsta vidrörande kullfaller, icke fredar från ohägn. 5:o. at en öfverflödige myckenhet hästar förderfva betet och så gnaga och uprycka gräsrötterne på ångarne, at de icke möjeligen kunna gifva deras afkastning, hwarför utan de om vintren utgående hästar ofta söka deras föda på råg-åkrarne och vid infallande milt väder förstöra sädes fälten och 6:o. at man ännu ej hunnit lära, huru diken böra läggas och vatnet af åkrarne ledas, jemte flere andre omständigheter, som med de upräknade stå i nära förening. — — —

Till Landets upkomst och hushållningens befrämjande böra nu äfwen Committerade i underdånighet föreslå de medel och utvägar, som efter noga undersökning och pröfning Committerade ansett kunna lämpas till folckets lynne, ortens behof och läge.

1:o. Hushållning och idoghet kunna icke befrämjas, utan iförening med äganderätt och säker besittning. En åbo på kronohemman är väl försäkrad om orubbad besittning, så länge han håller hemmanet vid magt; men, då efter hans död åborätten skall tillfalla äldste sonen, ofta den oskickeligaste, och i alle fall åboens flere barn icke hafva någon framtida nytta af det arbete de hos Föräldrarne ned-

⁵ Fogat till Kungl. kammarkollegii skrivelse den 25 november 1801 till Kungl. Maj:t angående hushållningen på Öland (Riksarkivet).

lägga, är det naturligt och af erfarenheten nogsamtt besannadt, att kronans jord merendels illa skjötes, och at få där på nedläggga sådant arbete, hvaraf endast Efterkommande kunna draga fördel. I sådant afseende äro skatteköp tillåtna och nödige at i allmänhet befrämjas: af sådan orsak hafva jemväl Committerade, för at lägga en säker grund för Öländska hushållningen, sökt upmuntra allmogen därstädes, at deras åboende hemman till Skatte inlösa. — — —

4:o. På Öland har från uråldriga tider underhållits en myckenhet små hästar, hvilka här kallas dampar och utgångshästar, som vistas ute på marcken nästan hela året igenom; och man har ansett det vara till Landets förmohn, at desse hästar, som intet kosta at underhålla, med begärlighet köpas, mäst till nöje för förmögne mäns barn. Det kan likväl ansees gifvit, at desse hästar i allmänhet äro onyttige, åtminstone allestädes umbärlige, och då därjemte finnes, at i en ort, som lider brist på bete och foder för alle slags kreatur, hästar, som tidigt om våhren utsläppas och sent om hösten intages, mäst skada betesmarcken, dels genom deras tramp på sur jord och förnämligast genom det at de, då betet är knapt, uprycka gräsrötterne och förtaga återväxten, samt at de af desse så kallade utgångshästar, hvilcka gå ute hela vintern, genom den högste stängsel icke kunna afhållas från rågåkrarne, dit de komma öfver snödrifvorne, som vanligen lägga sig vid hus och murar, och hvarigenom åboerne ofta flere dagar instängas och hindras at efterse sine åkrar, som emedlertid, särdeles då mildväder infaller, af utgångshästarne betas och förtrampas; så kan här af med mycken visshet inses, at Landet genom dess öfver egne behofvet och värckeliga fodertillgångarne ägande hästar blifver, i anseende till åkerbruket och ångskötseln, långt mera lidande, än som kan ersättas genom hästhandeln. — Någon inskränckning härutinnan är för den skull desto mera nödig, som det finnes ej allenast at mången liten hemmansbrukare, som vore betjent med ett par hästar, kan äga 10, 12 ända till 20 och dess utom flere drängar och inhyses hjon med sådan afvel äro rikeligen försedde. Committerade tro sig altså äga anledning i underdånighet föreslå den författning, att ej någon får äga flere hästar, än han öfver vintern kan föda inom hus, och att, till förekommande därpå, det må vara en hvar tillåtit, som under December, Januarii och Februarii finner annans häst på sine ägor, den samma fälla och af skinnen sig begagna, samt at Jägerie betjeningen få befallning, at under förenämde tid, ehvar de ute på marcken träffa lösa hästar, dem skjuta eller uptaga, och bäst de gitta, sig till nytta använda. — — —

8:o. Huru skogarne vårdas och utsyningar ske, beror mera af vaksam uppsigt och trogen förvaltning, än af de författningar, som häruti föreskrifvas; och man äger däruti nästan ingen annan säkerhet, än skogsvacktarens redlighet, som i anseende till Öland med alt skjäl kan misstros, sedan Committerade vid mångfaldige byar funnit trån och vircke som vist icke i ordentelig väg blifvit utsynte. At häruti vinna någon rättelse är nödigt, at skogsvacktarne få helt och hållet ställas under Landshöfdingen, at han, när som helst, kan en sådan afsätta. — — —

13:o. Och sluteligen hafva Committerade äfven funnit det kunna bidraga till Landets hjelp, åkerbrukets och boskapsskjötselns förbättring, om Eders Kongl. Maj:it värdes Nådigt tillåta at efter behörig syn å utmärckte ställen, hemmansägarne finge till vedbrand, med förbud af all svedning, afrödja deras ängar och inägor, och därvid äfwen borttaga sådane kryp- eller busk-ekar, som aldrig få stam eller blifva till något annat än bränsle dugelige; Äfwen som Committerade ytterst underdånigst anhålla, at en hvar på Öland boende må få tillstånd at nyttja bössa, såsom högst nödvändigt, dels för at utrota Räfvar, Hökar och Glador, som på små krea-

turen göra stor skada, dels för at freda plantagerne, som eljest lättligen ofredas af harar, som med begärlighet söka unga löfträd, och ofta tillförne förstört vackra trädgårdsanläggningar —»

Ovan anförda och här i övrigt återgivna sociala, ekonomiska och rättshistoriska data, i huvudsak hänförliga till tiden för Djurgårdsinrättningens avveckling, torde ge en antydning om att den öländska befolkningens svårigheter och torftiga villkor i äldre tid på det hela taget icke hade annat samband med Djurgårdsinrättningen än såvitt rörde de till skogshushållningen och skyddet av högviltet knutna förbuden och restriktionerna, låt vara att dessa under 15-, 16- och 1700-talen i många stycken formade den egenartade lokalstyrelse, som under dessa århundraden kännetecknade Ölands förvaltning.

Som ovan nämnts undantogs en stor del av »Böda skog» vid den utskiftning av Ölands kronoallmänningar, som verkställdes på 1810-talet. Till skillnad från de övriga av kronan då behållna ölandsskogarna blev denna skogstrakt bibehållen i statens ägo. Under senare delen av 1800-talet förvärvade staten ett flertal i »Böda skog» då befintliga enskilda hemman.

Statens nuvarande markinnehav i Böda socken motsvarar vad numera benämnes Böda kronopark. Denna omfattar en sammanlagd areal av 6.321 ha, varav inägor 168 ha, produktiv skogsmark 5.433 ha, mossar och kärr 101 ha, diverse impediment 614 ha och vatten 5 ha. Kronoparken förvaltas av jägmästaren i Ölands revir, som bor inom densamma. I reviret tjänstgör för närvarande tre ordinarie och en biträdande kronojägare, varjämte ett tjugotal skogsarbetare där sysselsättes året om.

Tallen är det inom kronoparken helt dominerande trädslaget. Stora tallbestånd har uppdragits inom tidigare kala sandmarker, delvis av karaktären flygsandsfält. Kronoparken inrymmer därutöver större bestånd av björk och gran inom vissa områden med för dessa trädslag tjänlig jordmån. Som följd av en i början på 1950-talet inträffad stormfällning har kubikmassan per ha nedgått, en omständighet som sannolikt får till följd att kalhyggesarealen i framtiden ytterligare minskas. Inom kronoparkens fåtaliga »granåkrar», som är nog så täta, finnes nästan överallt en markvegetation bestående av bärris eller gräs.

Ett för kronoparken säreget förhållande är att där jämväl växer ett betydande antal utländska trädslag som exempelvis cypress, thuja, weymouth-tall, douglasgran och olika arter silvergran. Huvuddelen av skogsmarken utgöres av sandjordar, i allmänhet täckta av ett torvartat humuslager, som bär en tämligen uniform markflora med bärris, skvattram och vanlig ljung som de huvudsakliga inslagen. Enligt 1963 års skogstaxering utgöres sålunda markvegetationen inom skogsmarken till 15 % av skattram, 3 % av ljung, 45 % av bärris, 13 % av örter, 23 % av gräs och 1 % av lavar.

Ett flertal domänreservat finnes, exempelvis sådana med idegran, med

ovanligt ståtliga 250—300-åriga tallar (det s.k. mastträdsbeståndet) och med gammal alskog.

Faunan inom kronoparken omspanner de flesta inhemska däggdjuren från älg till näbbmöss. Fågellivet är rikt, särskilt vid tiden för flyttfågelsträcken på våren och hösten.

Detta nordöländska landskap är numera ett kulturlandskap, som fläckvis ännu inrymmer något av det naturlandskap, som Linné på sin tid tog i betraktande. Det skiljer sig markant från såväl södra Ölands vida alvarsmarker och rika åkerbruksbygder som mellersta Ölands ofta lövskogsbetonade snårmarker med därinom befintliga hässlen, väna lövängar och odlade ägor. Ett område av delvis sådan landskapstyp återfinnes inom kronoparkens allra sydligaste del. Det sträcker sig in och över delar av de angränsande, Högby socken tillhörande markerna. Vid kronoparkens Östersjön och Kalmarsund angränsande stränder går den vackra tallskogen ofta ner ända till strandkantens klappersten och sanddynor, vilka senare i väster, norr och öster flerstädes erbjuder utmärkta badstränder. Öster om Bödaskogen ligger Bödabukten med en sex km lång badplage. I buktens södra del är ett av Ölands mest attraktiva fritidsområden beläget med en till Skeppstäv lokaliserad, av domänstyrelsen och revirförvaltningen väl planerad och utrustad campingplats, Böda Sand.

Genom kronoparken löper allmänna vägarna Borgholm—Byxelkrok (136), Löttorp—Skäftekärr—Böda (990) och Mellby—Nabbelund (993). Inom densamma finnes ett väl utbyggt nät av skogsbilvägar, som delvis hålles öppet för allmän trafik.

De allmänna klimatiska betingelserna på norra Öland och främst inom Böda socken är i stort sett icke mycket avvikande från motsvarande betingelser i Skåne. Årsnederbörden, som i Skåne normalt ligger mellan 600 och 800 mm, är lägre på Öland eller mellan 400 och 500 mm. Marken är snöbetäckt under vanligen omkring 50 dagar av året. Klimatet hör till Sveriges varmaste med en medeltemperatur för året av omkring 7° C, juli omkring 17° och januari omkring —1°. Vegetationsperioden är något kortare på norra Öland än i Skåne, men skillnaden är obetydlig.

Med sin på huvudsakligen de data, för vilka ovan redogjorts, grundade kännedom om Böda kronopark föranstaltade utredningen hösten 1962 om ett sammanträde i Borgholm i länsstyrelsens regi i avsikt att söka utröna, hur företrädare för Ölands kommuner och befolkning, länets hushållnings-sällskap och skogsvårdsstyrelse samt länets södra jaktvårdsförening, Ölands turistförening och Kalmar södra länsförbund av Riksförbundet Landsbyg-gens folk ävensom revirförvaltningen och den statliga lokala förvaltningen i övrigt på Öland ställde sig till den inom utredningen väckta och tidigare diskuterade tanken att anvisa Böda kronopark som lämpligt område för kronhjortsreservat.

Utredningens vid sammanträdet presenterade preliminära överväganden rörande frågan att i kronoparken tillskapa ett kronhjortsreservat omfattades med välvilja, och tanken fick ett i huvudsak positivt gensvar. Det betonades dock — mot bakgrunden av den redogörelse, som från utredningens sida lämnades rörande kronhjortens näringsfångst och dess skadegörelse inom såväl skogsbruket som jordbruket — att föreskrifter innefattande rätt till gottgörelse åt näringsidkare inom såväl jord- och skogsbruk som trädgårdsskötsel, vilka kunde komma att drabbas av förluster i anledning av kronhjortens skadegörelse, måste utfärdas, oavsett huruvida kronhjortsbeståndet komme att hållas inom hägnad eller icke. Vidare erinrades från de härom initierades sida att granplantering sedan några år tillbaka igångsatts på Öland och numera i jämförelsevis stor utsträckning ägde rum, vadan kronhjortens skadegörelse inom de öländska kulturgranbestånden kunde väntas få betydande proportioner. En överflyttning av kronhjort till kronoparken borde därför enligt deras mening till en början äga rum i liten skala och utföras närmast som »ett experiment», i avbidan på att erfarenheter vunnes rörande hur djuren komme att förhålla sig i relation till såväl jord- och skogsbruket som trädgårdsodlingen inom det tilltänkta reservatet.

Enligt utredningens uppfattning kan någon tvekan icke råda därom att den biotop, som är tillfinnandes inom kronoparken, är synnerligen lämplig för kronhjorten. De ekologiska betingelserna överhuvudtaget torde vara fullt jämförbara med de bästa, som ännu råder på vissa håll inom djurets nuvarande utbredningsområden i Skåne. Försörjningen med rent och friskt vatten, som mångenstädes på Öland erbjuder svåra problem både för befolkningens och hemdjurens vidkommande, måste emellertid ägnas uppmärksamhet, även om kronhjorten i likhet med exempelvis nötkreatur, hemmahörande på öar i Östersjön, dricker det bräckta östersjövattnet enligt vad i äldre litteratur⁶ antytts.

Kronhjorten är ett skogsdjur. Skogsmarkerna inom kronoparken med insprängda mossar och kärr erbjuder med sin ymniga markvegetation samt all växtlighet i kärr och mossar goda betingelser för kronhjortens näringsfångst och trivsel.

Allmänt gäller att en skogshushållning, som stannar vid att på ett efter rådande markförhållanden anpassat sätt tillgodogöra sig skogsmarkens naturliga prestanda i form av alstring och tillväxt och som endast varsamt med konstlade medel söker upphjälpa vad därutinnan kan brista, en sådan skogshushållning är väl förenlig med levnadsbetingelserna för skogens vildnad. Omvänt gäller att en skogshushållning, innebärande ett intensivt skogsbruk med vidsträckta arealer av planterade barrträd, speciellt gran, medför en genomgripande störning i den biologiska balansen. För det vilda och

⁶ C. J. Sundewall: Om Kronhjorten med serskilt afseende på dess förekommande i Skåne; Tidskrift för jägare och naturforskare 1834, pag. 1014.

speciellt för hjortdjuren får en sådan omdaning av naturen både positiva och negativa konsekvenser. Å ena sidan förändras och förstörs markvegetation och buskskikt inom barrträdkulturerna, vilket får ogynnsamma verkningar på betesförhållandena, å andra sidan erbjuder de täta bestånden ett utmärkt skydd. En allvarlig följd är emellertid, som redan i första kapitlet återgivits, den konflikt med ekonomiska intressen, som lätt uppstår däri- genom att vidsträckta barrträdkulturer, i likhet med alla andra omfattande monokulturer, automatiskt exponeras för större risker för olika slag av angrepp, av vilka viltskadorna genom sin omedelbara påtaglighet hör till de lättast uppmärksammade.

Utredningen saknar varje anledning att i anslutning till skogshushållningen i Böda kronopark exemplifiera de bl.a. för vildnaden mer eller mindre vådliga ingrepp i naturen, som kännetecknar en skogshushållning av sist antydda slag. Ehuru kronoparken sålunda enligt utredningens uppfattning i befintligt skick skänker goda betingelser för kronhjortens trivsel och jämväl erbjuder goda villkor för djurets näringsfångst, måste för det kronhjortsbestånd, som kan inrymmas inom kronoparkens vidsträckta område, självfallet åtskilliga åtgärder vidtagas i det dubbla syftet dels att söka hålla djuren kvar inom kronoparken, dels ock att där sörja för deras behov icke blott av tillskott, särskilt vintertiden, till den föda växtligheten i kronoparken erbjuder, utan även av friskt vatten som nödvändigt komplement till östersjövattnet. Härför inom kronoparken erforderliga anordningar i form av viltåkrar och utfodring vintertiden, uppdämning inom härför lämpliga områden av den i diken avrinnande nederbörden och andra hithörande detaljer blir en revirets uppgift att anpassa efter det antal djur, som kan komma att inrymmas inom kronoparken. Ehuru denna såsom sådan tvivelsutan kan bära en talrik kronhjortsstam, lärers antalet inom kronoparken frigående kronhjortar till en början få begränsas i avbidan på att erfarenhet vinnes, huruvida djurens benägenhet att bl.a. i samband med näringssökandet ströva vitt omkring får till följd några besvärande skador för jordbrukets grödor och anläggningar inom de kronoparken närmast angränsande jordbruksbygderna på norra Öland. Den smala tröskeln mellan kronoparken och den söder om denna liggande jordbruksbygden bör emellertid såtillvida kunna vidgas som revirförvaltaren, hans närmaste medarbetare och den inom kronoparken året om sysselsatta arbetsstyrkan, med anlitan- de av ovan antydda metoder, kan väntas så vårda sig om kronhjorten att djurets behov av att vid sin näringsfångst söka sig ut från kronoparken i huvudsak elimineras. Erforderliga medel för möjliggörande av en sådan viltvård får genom det allmännas försorg tillhandahållas reviret.

Med tanke på kronoparkens nuvarande arrondering och den omfattning, i vilken mark i enskild ägo nu är tillfinnandes inom densamma, bör i före-

varande sammanhang frågan om behovet och lämpligheten av en bättre arrondering även beröras.

Utan varje jämförelse i övrigt representerar Böda kronopark i likhet med Ölands alvarsmarker ur naturvårdssynpunkt stora värden. Det synes utredningen vara en angelägenhet av vikt att det numera nära nog helt konsumerade naturlandskap, varom här närmast är fråga, icke i sin nuvarande egenskap av ett i vårt land säreget kulturlandskap i fortsättningen blir hårdare exploaterat än som redan skett. En fortsatt bebyggelseutveckling och ett fortsatt utnyttjande av de naturtillgångar, som här är tillfinnandes, synes m.a.o. böra begränsas så långt möjligt är, utan att de berättigade krav, som omsorgen om det öländska näringslivet ställer, påtagligt trädes för nära.

I anslutning till den upprustning av naturvärden, som nu pågår, har i olika sammanhang ändamålsenligheten av att stat och kommun inköper ur naturvårdssynpunkt värdefull mark understrukits. Med föranledande av Kungl. Maj:ts proposition till 1963 års riksdag angående riktlinjer och organisation för naturvårdsverksamheten m.m. medgav riksdagen bl.a. att under domänfonden en delfond inrättades, varå naturvårdsobjekt i kronans ägo skall redovisas i enlighet med de i propositionen härom angivna grunderna. Enligt dessa skall delfonden tillföras medel genom investeringsanslag å kapitalbudgeten i ändamål att möjliggöra att kronan med äganderätt förvärvar vissa värdefulla naturområden. Sedan Kungl. Maj:t förordnat, att denna delfond skall inrättas samt att här avsedda naturvårdsobjekt skall redovisas å delfonden i enlighet med föreskrifter, som Kungl. Maj:t efter förslag av statens naturvårdsnämnd i samråd med domänstyrelsen och riksrevisionsverket utfärdar, torde sådana föreskrifter vara att vänta inom kort.

Det synes kunna ifrågasättas, huruvida icke denna delfond samt — i den mån skogsmark belägen inom Böda socken utbjudes — jämväl domänfonden bör ianspråktagas för inköp av salubjuden, närmast inom kronoparken belägen, i enskild ägo nu varande mark. En sådan medelsanvändning torde ligga helt i linje med den upprustning av naturvärden, som nu förestår. I händelse Böda kronopark ianspråktagas som reservat för kronhjortar, främjar här avsedda markförvärv från kronans sida även de med viltvärden förbundna intressena.

C. Reservat i Västergötland

Som torde framgå av vad utredningen redan anfört i första avsnittet i detta kapitel ligger den av riksdagen i anslutning till jordbruksutskottets ifrågasvarande utlåtande ifrågasatta åtgärden att i ökad omfattning överföra kronhjortar till Hunnebergs revir såtillvida i linje med utredningens intentioner att fråga här är om en kronopark belägen inom ett landskap, där djuret i

äldre tid levat i fri vildbana och som inrymmer skogsmarker lämpliga att bära en talrik kronhjortsstam.

Bestånden av älg och rådjur är inom detta revir till skillnad från Böda revir mycket betydande. Vid sådant förhållande och med hänvisning till vad i nyss berörda avsnitt anförts därom att reservat för kronhjort bör lokaliseras å härför lämplig mark i det allmännas ägo samt att utövandet av jaktvården ter sig mindre komplicerad vid en reservatanordning på krono- eller kommunmark än på enskild mark, vill utredningen i anslutning till kronhjorten här förtydliga detta sitt redan antydda betraktelsesätt.

Åtskilliga av de bevekelsegrunder, som anförts till stöd för behovet och lämpligheten av en intensifiering av naturvårdsarbetet, motiverar även ökade insatser från det allmännas sida såvitt angår viltvården. Den uppfattningen torde numera vara tämligen allmänt omfattad, att viltvården måste betraktas som en del av naturvården och jakten som ett medel att reglera viltstammen. Förvaltningen av jakten och jaktvården hör intimt samman med hanteringen av skogarna.

Det ankommer visserligen icke på utredningen att penetrera de olika spörsmål, som vid ökade insatser från det allmännas sida till viltvårdens fromma kan komma att aktualiseras i fråga om den administrativa tillsynen över jakten och jaktvården och de föranstaltningar, som från statsmakternas sida här kunna vara att vidtaga i syfte att bereda det centrala naturvårdsorganet — statens naturvårdsnämnd — möjlighet att styra viltvården. Med tanke på att kronhjortsproblemet tvivelsutan är en nyckelfråga inom viltvårdens ram, har utredningen likväl ansett sig i detta sammanhang böra bringa problematiken kring dessa spörsmål i erinran. Utredningen stannar för sin del vid ett konstaterande av att med en till kronoparkerna knuten lokalisering av kronhjortsreservat följer att statens skogsförvaltning kommer att handhava jaktvården inom reservaten. Därmed torde också i dagens läge de bästa förutsättningarna skapas för en såvitt kronhjorten angår ändamålsenlig viltvård inom naturvårdens ram. Ett fortsatt överförande av kronhjortar till kronoparken Halle- och Hunneberg är — i likhet med återinplantering av kronhjort i kronoparken Böda på Öland — redan av denna anledning en och oavsett det betydande beståndet av älg och rådjur på kronoparken lämplig åtgärd i syfte att lösa det skånska kronhjortsproblemet.

I andra kapitlet har utredningen redogjort för de åtgärder i syfte att återinplantera kronhjorten i mellansvensk skogsmiljö och då i första hand inom nu ifrågavarande kronopark, som vidtogs i början av 1950-talet. Svenska jägareförbundet tog — som redan i nämnda kapitel nämnts — ifrågavarande, av Stiftelsen Sveriges vildnad sedermera fullföljda initiativ. Då förbundets aktion som ovan nämnts understöddes av en rad företrädare för ämbetsverk, institutioner och organisationer, representerande såväl

naturvård och viltvård som naturvetenskaplig forskning ävensom av åtskilliga andra prominenta personer, vilka i likhet med de nyssnämnda bedömde kronhjortsproblemet såsom varande en synnerligen betydelsefull fråga för viltvårdens del, torde utredningen sakna anledning att vare sig närmare utveckla de omständigheter, som talar för att kronoparken är lämplig som reservat för kronhjort, eller att här på sätt ovan skett beträffande Böda kronopark närmare presentera kronoparken. Anmärkas bör endast att denna med hänsyn till såväl arrondering och storlek som läge och beskaffenhet i övrigt måste — ur de synpunkter som är att anlägga på reservat för kronhjort — betecknas som mycket lämplig att ianspråktagas för utveckling inom densamma av ett kronhjortsreservat av samma typ, som kan ifrågakomma till anordnande inom Böda kronopark.

Sedan Stiftelsen Sveriges vildnad i november 1954 konstituerats och stadgar för stiftelsen antagits, publicerades i redogörelsen för Svenska jägareförbundets verksamhet under jaktåret 1954—1/7 1955 en artikel⁷ om stiftelsen, vari denna presenterades. Däri lämnas bl.a. en kortfattad redogörelse för uppbyggnaden och driften av stiftelsens avelshägn för den kronhjort, som — infångad i Skåne — inplacerades i hägnet med början på eftervintern 1953. Härom anföres:

»Det avelshägn för svensk kronhjort, som under februari och mars 1953 uppfördes vid Hunneberg, omfattande ett område av cirka 10 tunnland, omväxlande och för kronhjort väl lämpad mark — höglänt granskog, låglänt lövskogsbemängd snårig ungskog, betesslätter och ett område kulturbetesvall, jämte tillgång på naturliga källor med rik och pålitlig vattentillgång. Inom hägnet uppfördes därtill ett foderhus, som samtidigt kan tjäna som fångsthus och förvaringsplats för foder. Hösten och vintern 1954/55 utökades denna anläggning med ytterligare ett intillbeläget likabeskaffat område, som inhägnades för sig och försågs med likabeskaffat foderhus, beläget mellan de båda inhägnaderna och så ordnat, att djur därifrån kunde överföras direkt från ena till andra hägnet, eller direkt utsläppas i frihet.

Markområde, liksom stolpar för hägnet och allt annat trävirke för anläggningarna har fritt tillhandahållits av Kungl. Domänstyrelsen liksom administration och arbetsledning genom revirpersonalen. Själva nätet till dessa båda hägnader har som gåva erhållits av ingenjör Baltzar Lundström, Bränninge. Det nät, som nu omgärdar det senast uppförda hägnet, användes först för fångstanordningar vid Sövdeborg, varifrån det 1954 uppflyttades.»

Utredningen inhämtade hösten 1962 besked av revirförvaltaren att hägnet med tillhörande anordningar fanns i behåll samt att då fem à sex kronhjortar fortfarande uppehöll sig inom hägnet, medan ett tiotal djur tidigare släppts i frihet inom kronoparken.

I avsikt att på ort och ställe erhålla närmare informationer såväl angående hägnadens utförande och dåvarande tillstånd som betingelserna i olika avseenden för ett ökat överförande av kronhjort till kronoparken be-

⁷ Sid. 69 o. följ.

sökte utredningen i december samma år densamma i närvaro av revirförvaltaren och representanter för Svenska jägareförbundet och Stiftelsen Sveriges vildnad. Därvid inhämtades i huvudsak följande.

Det i början av 1953 anordnade hägnet omfattade en areal av cirka fem ha. Efter tillkomsten påföljande år av ett angränsande nytt hägn innefattade det hägnade området en areal av cirka tio ha. Båda hägnen befann sig i sådant skick att de med smärre reparationer ånyo kunde tagas i bruk som avels- och tillvånjninghägn för kronhjort. Ehuru på sätt framgår av ovan intagna citat åtskillig för hägnaden behövlig materiel kostnadsfritt tillhandahölls vid hägnens anordnande, hade stiftelsens utgifter för anläggningen uppgått till 32.000 kronor.

Revirförvaltaren uppskattade älgstammens storlek inom kronoparken till inemot 150 djur i vinterstam och uppgav att antalet rådjur sannolikt utgjorde högst 400. Cirka 25 älgar fälldes i medeltal per år, motsvarande ungefärligen halva tillväxten, medan avskjutningen för råddjurets vidkommande stannade vid omkring 35 djur per år. Då de båda viltstammarna höll sig tämligen konstanta inom kronoparken, ägde synbarligen en årlig utvandring av både älg och rådjur rum från kronoparken.

Det upplystes att någon direkt konkurrens vid näringsfångsten de tre hjortdjursarterna emellan knappast var för handen. Några empiriska rön, hänförliga till konkurrensen älgen och kronhjorten emellan vid näringsökandet och näringsfångsten, stod emellertid icke till buds för bedömande av överpopulation inom ett begränsat skogsområde. Med en inom kronoparken bibehållen älgstam om cirka 150 djur och en rådjursstam uppgående till omkring 400 djur, bedömdes minst 75 och högst 100 kronhjortar kunna inrymmas inom densamma, utan att någon ytterligare överbetning av skogsbiotopen behövde befaras. De inom kronoparken frigående kronhjortarna hade ditintills icke vållat några skador av betydelse ur skogsbrukssynpunkt. Den betydande älgstammen förorsakade skador på skogen. Då domänstyrelsen efter samråd med överhovjägmästaren medgav att kronhjortar från ingången av 1957 fick släppas i frihet inom kronoparken, låt vara med förbehåll att styrelsen i samråd med överhovjägmästaren och med ledning av erfarenheterna av en fri kronhjortsstam därstädes kunde komma att ompröva detta beslut, torde medgivandet ha förestavats av den toleranta inställning till älgskadorna på kronoparken, som sedan flera årtionden tillbaka kännetecknat den där bedrivna viltvården. Någon skadegörelse genom kronhjort å jordbrukets grödor och anläggningar å den kronoparken kringliggande landsbygden hade varken inrapporterats till revirförvaltningen eller eljest omtalats, dock att ett par trädgårdar inom den mellan de båda bergen liggande Lilleskogsdalen vid något tillfälle på senare år haft besök av kronhjort, som därvid avbetat köksväxter och även ätit en del äpplen i en trädgård. Även efter det djuren släppts i frihet på krono-

parken, hade vintertiden utfodring skett genom revirets och stiftelsens försorg. Likaså hade odling av för vildnaden tjänliga foderväxter bedrivits å de inom kronoparken befintliga nedlagda torpen.

Med föranledande av de besked och de bedömanden, som sålunda redovisades vid utredningens besök i kronoparken, ävensom med stöd av vissa andra med kronhjortens inplacering i och hemvist inom kronoparken sammanhängande och då redovisade smärre detaljspörsmål bibragtes utredningen den uppfattningen, att det försök som här gjorts att återinplantera kronhjortar inom mellansvensk skogsmiljö utfallit väl.

D. Infångande av kronhjort

Vid tiden för besöket i kronoparken Halle- och Hunneberg hade utredningen ännu icke lyckats införskaffa några beträffande kronhjorten tillförlitliga uppgifter rörande populationstätheten vare sig inom det »västra» eller »östra» kronhjortsområdet inom södra Centralskåne. I samband med sina tidigare överväganden kring frågan om infångande av kronhjort för inplacering i reservat hade utredningen emellertid inhämtat att de till avels- och tillvänjningshägnen vid Hunneberg överförda kronhjortarna infångats dels å Sövdeborgs gods inom det »östra området», dels ock å Börringeklosters fideikommiss inom det »västra området». Beträffande de för fångsten då träffade föranstaltningarna återfinnes några kortfattade notiser i den ovanberörda redogörelsen för uppbyggnaden och driften av Stiftelsens Sveriges vildnad kronhjortshägn vid Hunneberg.⁸

Då enligt vad utredningen redan vid besöket i kronoparken hade sig bekant de med fångsten å Sövdeborgs gods och Börringeklosters fideikommiss förenade svårigheterna accentuerats av det förhållandet, att någon eller några med fångst av högvilt särskilt väl förtrogna personer icke var att tillgå vid fångsten, fördes frågan om infångande av kronhjort på tal vid utredningens kontakt med de vid besöket i kronoparken närvarande representanterna för Svenska jägareförbundet och stiftelsen. Härom upplystes att fångsten å såväl Sövdeborgs gods som Börringeklosters fideikommiss utförligt skildrats⁹ samt att de infångade djurens transport per bil till hägnaden genomförts utan svårigheter ävensom att samtliga dit transporterade djur befann sig i god kondition vid framkomsten.

I sammanhanget erinrade utredningen om den passus i Svenska jägareförbundets yttrande den 22 mars 1961 till jordbruksutskottet i anslutning till motionen II: 626/1961, där förbundet skriver:

»Alldeles oberoende av resultatet av den viltbiologiska forskningen beträffande kronhjorten borde det vara angeläget för ägarna till de lokaler i Skåne, där kronhjorten regelmässigt uppehåller sig, att medverka till förflyttning av kronhjortar

⁸ Sid. 71 o. följ.

⁹ Gustaf Lundberg, Kronviltet; Svenska hjorddjur. Del I 1958, sid. 552—558.

till marker, främst inom Hunnebergs revir, som med all sannolikhet äro mindre känsliga för kronhjortens skadegörelse och där kronhjort tidigare funnits. Vad som möjligen är ägnat att förvåna är att de berörda markägarnas intresse för att medverka till förflyttning av kronhjortar hittills varit mycket begränsat.»

Utan att någon närmare redogörelse lämnades rörande de åtgärder, som från stiftelsens sida — utöver tidigare utförda — vid denna tidpunkt vidtagits i syfte att genom fortsatt fångst i Skåne öka beståndet av kronhjort på kronoparken, upplystes att den frigående kronhjorten i Skåne var eftersökt. Djuret efterfrågades för inplantering i sådana djurparker, varå exempel lämnats i början av detta kapitel. Marknad för sådan hantering av den skånska kronhjortsstammen fanns, i den mån djuren med någon härför intresserad markägares medgivande kunde infångas.

Som i första avsnittet av detta kapitel anförts bottenar den med kronhjorten i Skåne förbundna problematiken enligt utredningens uppfattning i nödvändigheten av att finna och vinna en på längre sikt godtagbar avvägning mellan å ena sidan de yrkanden, som enskilda markägare i Skåne numera framställer om bistånd från det allmännas sida för att eliminera kronhjortens skadegörelse såväl inom det enskilda skogsbruket som inom lant-hushållningen i detta landskap samt å andra sidan det allmännas intresse av och ansvar för att den svenska kronhjortsstammen bevaras. Utredningen har ovan i detta kapitel jämväl understrukt betydelsen av att de i villforskningsrådets regi ännu pågående undersökningarna rörande skadeförebyggande åtgärder leder till positiva resultat. Än vidare har utredningen ovan i detta kapitel redovisat de undersökningar och överbäganden, som föregått de rekommendationer rörande tillskapande resp. utveckling av reservat för kronhjort, vilka i nästa avsnitt av detta kapitel framläggas. För utredningens del återstår att inom ramen för reservatfrågan redovisa sina synpunkter på spörsmålet, vilka förutsättningar av legal karaktär som måste vara uppfyllda för att frigående kronhjort skall kunna i det allmännas regi infångas i ändamål att inplacera de infångade djuren i det eller de reservat som genom det allmännas försorg kan komma att inrättas respektive utvecklas för fredande av den svenska kronhjortsstammen.

Begreppet jakt i jaktlagstiftningen innefattar såväl dödande som fångande av viltbråd. Jakträtten är ett appendix till jordäganderätten. Envar, som har rätt till jakt, äger med de undantag och de inskränkningar, som är stadgade i jaktlagstiftningen, å det område jakträtten omfattar utan in-trång av annan jaga bl.a. daggdjur.

Som framgår av Svenska jägareförbundets ovan citerade uttalande hade vederbörande markägares intresse av att medverka vid de av Stiftelsen Sveriges vildnad vidtagna anstalterna för återinförande av kronhjorten till de mellansvenska trakter, där djuret tidigare förekommit i fri vildbana, icke varit särskilt framträdande vid tiden för utredningens kontakt med

representanter för stiftelsen och förbundet. Kronhjorten i Skåne är till alldeles övervägande del tillfinnandes å marker i enskild ägo.

Även om — av skäl som ovan i betänkandet anförts — i enskild ägo varande, för ändamålet lämplig mark i Skåne icke kan disponeras för anordnande av reservat för kronhjort, utgör självfallet, såvitt angår infångande av kronhjort, medverkan från de enskilda markägares sida, å vilkas marker frigående kronhjort är tillfinnandes, en given förutsättning för att den av riksdagen ifrågasatta lösningen av det skånska kronhjortsproblemet skall kunna åvägabringas på det sätt, som utredningen fått sig förelagt att utreda.

Utifrån det betraktelsesättet, att det bristande intresse vederbörande markägare visat att medverka vid den aktion, som på 1950-talet igångsattes i avsikt att förflytta ett större eller mindre antal kronhjortar till marker, främst inom Hunnebergs revir, vilka till skillnad från vad fallet är i Skåne enligt jägareförbundets ovan återgivna antydan »med all sannolikhet äro mindre känsliga för kronhjortens skadegörelse», sammanhänge med att denna aktion icke uppfattats som en åtgärd att söka lösa det skånska kronhjortsproblemet, upptog utredningen vid årsskiftet 1962/63 till närmare övervägande frågan, under vilka legala förutsättningar kronhjortar kan infångas för inplantering i sådana reservat, som riksdagen ifrågasatt och utredningen då redan preliminärt lokaliserat. Därvid fann utredningen, närmast med föranledande av de yrkanden som bl.a. en rad fideikommissinnehavare, godsägare och andra skogsägare i Skåne framställt i den i första kapitlet refererade skrivelsen till chefen för jordbruksdepartementet, både behövt och lämpligt att ordna en enkät berörande de markägare i Skåne, å vilkas marker, enligt vad då var känt för utredningen, fast stam av kronhjort är tillfinnandes, i avsikt att söka utröna dessa markägares intresse av att medverka vid infångande i det allmännas regi av kronhjort för överförande till reservat. Enkäten kom med denna begränsning att, närmare bestämt, beröra nitton markägare. Dessa tillställdes ett formulär, åtföljt av en skrivelse med information rörande i vilket sammanhang de önskade uppgifterna avsågs skola komma till användning. Vederbörande ombads besvara tre i formuläret ställda spörsmål, nämligen dels huruvida de inom ifrågavarande fastigheter befintliga kronhjortarna önska infångade för överflyttning till något genom det allmännas försorg anordnat reservat för kronhjort, dels huruvida medverkan till dylik fångst kunde påräknas från vederbörande markägares sida, dels ock huruvida ersättning komme att begäras för fångade djur. De tillfrågade markägarna fördelade sig på kronhjortens skilda förekomstområden sålunda, att fem representerade det »västra området», nio det »östra området», två området nordväst om Ringsjön samt tre området på Linderödsåsen.

Sexton markägare inkom med svar. De tre uteblivna svaren torde ej

nämnavert påverka helhetsbilden, helst som två av dem hänför sig till området nordväst om Ringsjön med dess ringa och jämförelsevis obestämda kronhjortsförekomst och det återstående avser en mindre fastighet inom »östra området».

Svaren gav vid handen följande. Frågan om vederbörandes principiella inställning till fångst av djuren besvarades så, att tolv markägare förklarade sig önska och en icke motsätta sig en sådan åtgärd. En markägare inom »västra området» begränsade sitt medgivande till att avse fångst av »några av» de inom fastigheten befintliga djuren. Tre markägare inom »östra området» avböjde fångst av kronhjort å deras marker för djurens överflyttning till något genom det allmännas försorg inrättat reservat.

Av de tretton markägare, som ställde sig positiva till fångst, förklarade sig nio beredda att medverka vid fångsten, medan de återstående, en inom varterda av »östra området» och »västra området» samt två inom området på Linderödsåsen, härutinnan lämnade avböjande svar.

Vad slutligen angår frågan om ersättning för fångade djur förklarade inom den förstnämnda gruppen om tretton markägare samtliga så när som på två sig icke ha några ersättningsanspråk. En av dessa två, en markägare inom »östra området» vilken sade sig icke vara beredd att medverka till fångsten, förklarade sig önska ersättning med 1.000 kronor för varje fångat djur.

Malmö stads synpunkter på frågan om infångande av kronhjort inhämtades icke i samband med enkäten. Anledningen härtill torde utan närmare motivering förklaras av utredningens tidigare tagna kontakt med stadens representanter angående inrättande av det ovan berörda reservatet å stadens marker i Vombs socken. Ej heller har utfallet av enkäten delgivits staden, då hithörande frågeställningar torde sakna intresse för stadens del, så länge spørsmålet om dess medverkan i syfte att tillskapa ett reservat å fastigheten Vomb 50¹ icke aktualiserats i vidare mån än inom ramen för utredningens uppdrag.

Emellertid har som utredningen ovan anmärkt Malmö stads representanter vid den kontakt utredningen hållit med staden rörande reservatfrågan framhållit, att som en allmän förutsättning för stadens villighet att medverka i och för tillskapande av reservat å stadens ovan berörda marker i Vombs socken finge uppställas villkoret, att åtgärden vinner anslutning från alla markägare i Skåne, å vilkas marker fast stam av kronhjort nu är tillfinnandes. Mot bakgrunden av detta preliminärt redovisade villkor bör i anslutning till de tre uteblivna svaren å enkäten, utöver vad ovan i anslutning till dessa framhållits, här lämnas även den kommentaren att endast en av dessa markägare erhållit tillstånd enligt 15 § jaktstadgan att fälla kronhjort under åren 1950—1963, att sådant tillstånd lämnats vederbörande genom ett par för honom och en hans granne utfärdade gemensamma tillstånd

samt att grannen tillhör den ovan redovisade första gruppen av tolv markägare.

Innan utredningen i nästa avsnitt av detta kapitel framlägger sina förslag såväl rörande åtgärder för infångande av kronhjort för överflyttning till reservat som beträffande reservatens lokalisering m.m., låter sig utredningen angeläget vara att jämväl göra reda för de synpunkter och motiv som — i den mån de redovisats — förestavat den negativa inställning till frågan om fångst av kronhjort för överflyttning till reservat, vilken som ovan nämnts tre här intresseberörda markägare givit uttryck åt.

En av dessa markägare har upplyst, att han är beredd medverka vid fångst av »enstaka djur för överflyttning till Halle- Hunneberg, Skånes Djurpark el. likn. mot ersättning från fall till fall med lämplig summa». En annan av dem motiverar sitt ställningstagande så:

»Kronhjortens befintlighet i vår sydsåkanska fauna är en omistlig och unik företeelse, dess skadegörelse på därför lämpliga marker torde inte vara särskilt betydande. Om ock stammen för närvarande är för stor för mina marker, vill jag därför inte medverka till en utrotning av kronhjortsstammen.»

Den tredje markägaren — Stiftelsen Skogssällskapet, ägare av den i Tolånga socken av Östra Färs kommun belägna fastigheten Sjöbo (oran) 1¹, vilken omfattar en areal av 306,3 ha, därav skogsmark 284 ha, åker 15,6 ha och övrig mark 6,7 ha — har på förekommen anledning kompletterat sitt ursprungliga, icke motiverade svar och därvid lämnat utredningen en utförlig och nyanserad redogörelse för sitt ställningstagande till de frågor, som avsetts bliva belysta genom förenämnda enkät.

Skogssällskapet, som bildades 1912 i Göteborg, är enligt de för associationen av Kungl. Maj:t den 14 februari 1964 fastställda, för tillämpning fr.o.m. den 1 oktober 1964 avsedda stadgarna en ideell stiftelse med allmännyttiga syften. Dess ändamål är enligt ifrågavarande stadgar bl.a. att främja skogshushållningen och naturvården, huvudsakligen genom praktisk verksamhet. Såvitt rör insatserna på skogshushållningens område skall sällskapet medverka till att mark med otillfredsställande produktion, som är för skogsbruk avsedd och tjänlig, blir för detta ändamål tillvaratagen och att splittrade ägor sammanföres till bruksdugliga enheter. Vidkommande sällskapets insatser på naturvårdens område har dessa i stadgarna konkretiserats så, att sällskapet skall medverka till att naturens egenart och landskapets skönhet bevaras och framhållas, i samband varmed sällskapet kan dels anslå medel ävensom förvärva eller arrendera områden med märklig eller för landskapets karaktär värdefull växtlighet, dels ock åtaga sig vården och förvaltningen av naturminnen, reservat och liknande skyddsobjekt.

Skogssällskapet anför i sin skrivelse till utredningen bl.a.:

»Även på Skogssällskapetets ägor i Tolånga socken orsakar kronhjort avsevärda årliga förluster genom betesskador på unggran. Av olika skäl anser emellertid sällskapet att måttliga skador får tålas.

Förekomsten av en ursprunglig kronhjortstam i vårt land kan endast tillgodoskrivas offervilligheten hos tidigare innehavare av de skånska godsens. Arvet av denna klenod i vår inhemska fauna bör förplikta till annat än sammanförande av återstående 100-talet djur i inhägnade hjortparker. En population, som hållits inom hägn, kan ej rimligen mera kallas naturlig. Vår fria kronhjort är ej »svårersättlig» utan oersättlig. Framtidens svensk bör få behålla känslan av att hysa eller möta en äkta kronhjort — ej en rymling eller bilburen invandrare.

Om metoderna för hjortfångst ej avsevärt utvecklats på sistone, skulle enligt vad sällskapet har sig bekant avgången genom förolyckanden komma att nedbringa stammen till ett ur genetisk och trygghetssynpunkt alltför farofyllt minimum. Sällskapet anser redan den nuvarande stammen oroande liten och skulle av anförda skäl gärna medverka till en försäkring mot total utrotning genom infångning av lämpliga avelsdjur för uppdrivande av ett par reservstammar — ej att förväxla med vår fria stam.

Som sagts är den nuvarande kronhjortstammen ett minimum för tryggande av dess framtida bestånd. Farorna — särskilt från den ökande trafiken — är i tilltagande. En ökning av stammen synes önskvärd ur trygghetssynpunkt men för övrigt synes antalet mindre betydelsefullt än kvaliteten. Ur alla synpunkter skulle exempelvis vår enorma stam av halvtama älgar gärna kunna bytas mot en i förhållande till näringstillgång och skadegörelser måttligt tilltagen stam av välutvecklade djur. Då kunde ett möte med detta magnifika villebråd återigen bli en upplevelse för vandraren med känslolntryck av liknande slag, som bemäktigar sig de flesta människor vid möte med kronhjort i frihet.

Frågan huruvida vi har råd att hysa en ursprunglig villebrådsstam i frihet i vårt land synes sällskapet höjd över all diskussion. Likaväl som man i Norrland får tåla skadegörelsen från våra fåtaliga större rovdjur bör man i södra Sverige kunna tåla oundviklig skada från vårt kronvilt. Självfallet bör man genom ökad forskning söka nedbringa denna skada till minsta möjliga och ersätta den på lämpligt sätt. Likaväl som exempelvis björnens bestånd är en angelägenhet för hela vårt folk bör kronhjortens vara det.

Ifråga om betningsskador av högvilt vill sällskapet ej underlåta erinra om att skogsägarna i södra Skåne genom nuvarande jaktbestedsbestämmelser för älg väl kan skydda sig från dess skadegörelser, som i övriga delar av riket är betydande.

Som skogsägare inom kronhjortens utbredningsområde samlar sällskapet årligen ekonomiskt kännbara erfarenheter av dess betningsskador. Detta medför enligt sällskapets mening dock ingen självklar rätt att kräva vare sig ersättning för skadorna eller kronhjortens avhysning från markerna. När sällskapet år 1935 förvärvade skogen ingick nämligen kronhjortsskadorna som en minuspost i värderingskalkylen. De tillhör alltså för all framtid, på samma sätt som andra biologiska skador och exempelvis skogsmarkens bonitet, skogens »fasta» produktionsfaktorer som det är både ologiskt och meningslöst att klaga över. Samma gäller den skadeökning, som är en följd av granarealens ökning. Den kan betraktas som det pris markägaren får vara beredd betala för den i allt fall avsevärt större inkomst, som granen trots hjortskadorna ger jämfört med boken.

Endast om det kunde visas, att hjortskadorna ökat till följd av myndigheternas åtgöranden i form av en alltmer inskränkt och 1962 avskaffad allmän jakttid och en njuiggare licensgivning, uppkommer formellt fog för krav på åtgärder eller

ersättning utöver vad som ev. åtnjutits i form av avdrag vid fastighetstaxeringen. Sällskapet förmenar, att det allmänna i och med avskaffandet av allmän jakttid å kronhjort principiellt åtagit sig ansvaret för sådan skadeökning.

I likhet med jordbruksutskottet anser sällskapet önskvärt att ett eller flera reservat för kronhjortar tillskapas. Dock icke i syfte att ytterligare minska den fria stammen, utan som en garanti för den skånska kronhjortens bestånd. — — —

Till diskussionen vill sällskapet anföra följande: Granskogens fortgående ökning bör vid en i stort sett oförändrad kronhjortsstam rimligtvis leda till relativt mindre betydelsefulla skador.

Modernt skogsbrukssätt med glesare planteringsförband och hårdare gallringar kan minska skadornas omfattning.

»Risping» av huvudstammarna — beståndets ekonomiska stomme — är alltför motbjudande. Genom lämpligt skydd av dessa borde betningen i stället kunna inriktas på gallringsstammarna, som betyder mindre för beståndets ekonomi.

Betningen synes ej i första hand vara en näringsfråga utan en dietfråga — skånska kronhjortar, som torde ha vanan till barknag inlärd, har efter utsläppning på Hunneberg ej vållat någon skada. Enligt revirförvaltaren har barknag endast iakttagits på ett 20-tal granstammar invid en foderplats, där djuren till följd av snöförhållandena sistlidna vinter tvingades stå sysslolösa under längre tid.

Skogssällskapet delar med många företrädare för allmänna intressen uppfattningen att en så drastisk åtgärd som hjortarnas infångande och hållande inom hägn ej bör tillgripas förrän pågående och planerade försök med skadeförebyggande åtgärder slutförts. Då sällskapet enligt av årsmötet 1962 antagna stadgar har möjligheter att för naturvårdsändamål anslå medel, förklarar sig sällskapet härmed berett att ekonomiskt stödja forskning och försök, som i samråd med sällskapet utföres i syfte att förebygga kronhjortens skadegörelser på växande skog.»

I anslutning till vad Skogssällskapet sålunda anfört anser sig utredningen böra upplysa, att även om den skrivelse, med vilken utredningens enkätformulär tillställdes de av enkäten berörda markägarna, klargjorde det sammanhang, vari de i formuläret uppställda spörsmålen och de begärda svaren avsågs skola redovisas, så lämnades av naturliga skäl i denna skrivelse icke någon redogörelse för utredningens dåvarande preliminära ställningstaganden rörande tillskapande respektive utveckling av särskilda reservat för kronhjortar. Ehuru utredningen icke anser sig böra kommentera de av Skogssällskapet anlagda synpunkterna på kronhjortsproblemet, finner utredningen likväl befogat att knyta några reflektioner till sällskapets erinran därom att skogsägarna i södra Skåne genom nuvarande jaktstidsbestämmelser för älg väl kan skydda sig mot sådana av älgen förorsakade betningsskador, som i övriga delar av riket är betydande.

Hjortdjurens skadegörelse på skog och annan odlad växtlighet måste visserligen nu som förr och allt framgent tilläggas karaktären av en vildnads »allemanrätt» i förhållande till människan och hennes utnyttjande av skog och mark. Med denna rätt har människan städse förbundet och krävt sitt »tionde» och mycket därutöver av det vilda. I en tid med hård-

nande ekonomiskt klimat måste emellertid högviltets skadegörelse inom skogs- och jordbruket otvivelaktigt tillmätas en alltmer betydande vikt både för den enskilde markägarens och det allmännas vidkommande. Älgen är i vårt sydligaste landskap ett särskilt besvärsligt djur, då det mäktar åstadkomma en skiftande och omfattande skadegörelse icke minst inom de skånska lövskogsområdena. Huvudsakligen av denna anledning är älgen därför inom sådana områden hårt efterhållen inom jaktlagstiftningens ram. Därmed eftersättes emellertid icke några i naturvårdssammanhang betydelsefulla intressen, då vårt lands älgbestånd annorstädes kan vidmakthållas på en ur naturvårdssynpunkt betryggande nivå. Såvitt angår kronhjorten i Skåne är problematiken en annan och allvarigare både såvitt rör vår svenska kronhjort och det skånska kulturskogsbruket.

3. Utredningens förslag

Utredningen har undersökt och i tredje kapitlet redovisat den skånska kronhjortens nuvarande utbredning och sannolika numerär. Även om någon mera detaljerad redogörelse såvitt angår förekomsten av fasta kronhjortsstammar och stammarnas lokalisering i det skånska landskapet än vad i nämnda kapitel härom upplysts icke för närvarande kan lämnas, har den verkställda undersökningen i förening med utredningens kännedom om här aktuella äganderättsförhållanden ändock givit vid handen att det nuvarande beståndet av frigående kronhjort i Skåne till helt övervägande del återfinnes å marker i enskild ägo. Vidare belyser den enkät, för vilken redogjorts i nästföregående avsnitt av detta kapitel, spørsmålet rörande här ifrågasvarande markägares villighet att godtaga fångst av kronhjort, i händelse föranstaltningar i det allmännas regi vidtages härför ävensom för tillskapande av lämpliga reservat för kronhjortar.

Därest kronhjortsreservat anordnas i det klart angivna syftet att därmed öppna en möjlighet att lösa det skånska kronhjortsproblemet, kan synbarligen — i den omfattning så befinnes påkallat — avtal om fångst av den i Skåne frigående kronhjorten träffas med det helt övervägande antalet av de enskilda markägare, å vilkas marker fast stam av kronhjort nu är tillfinnandes. Dessa markägare är enligt vad utredningens enkät givit vid handen jämväl beredda att avstå djuren utan ersättning. Såvitt rör förutsättningarna för att i dessa stycken träffa avtal med vederbörande markägare behöver några komplikationer i anslutning till förekomsten inom Malmöhus län av sådana jaktvårdsområden, som avses i 10 § lagen om rätt till jakt, icke befaras. Av det tiotal sådana områden, som för närvarande finns i nämnda län, innefattar möjligen ett dylikt område marker, där kronhjort sporadiskt iakttagits på senare år.

Enligt utredningens uppfattning bör det allmänna på ovan antytt sätt av allt att döma kunna sätta sig i besittning av den i Skåne frigående kronhjorten i den utsträckning (frånsett det kronhjortsbestånd som finnes inom området för Malmö stads markinnehav i Vombs socken och två staten tillhöriga, angränsande fastigheter i nämnda socken och Björka socken av Sjöbo köping) som kan finnas behöflig och lämplig i anslutning till den lösning av det skånska kronhjortsproblemet, som utvägen med tillskapande av särskilda reservat för kronhjort erbjuder. Utan erforderlig kännedom om betydenheten och aktualiteten av de skadeförebyggande åtgärder, som framdeles med ledning av viltforskningsrådets förslag och rekommendationer kan komma att tillgripas i syfte att hejda kronhjortens skadegörelse inom barrskogskulturerna, vill utredningen, med hänvisning till vad ovan i första avsnittet av detta kapitel anförts rörande betydelsen av viltforskningsrådets förslag och rekommendationer, icke här uttala någon mening om i vilken omfattning i Skåne nu frigående kronhjort bör infångas i det dubbla syftet att dels bygga upp bestånd av kronhjort inom andra landskap än Skåne, dels ock nedbringa eller måhända helt eliminera kronhjortsbeståndet i detta landskap. Oavsett huruvida i anslutning till ett förverkligande av reservattanken fångsten kan komma att omfatta fler eller färre djur, innefattar emellertid själva fångsten av djuren speciella problem. Utredningen anser sig i anslutning härtill böra erinra om att fångsten påkallar tillgång till expertis. Med anlitan av måttliga personella och materiella resurser kan enligt utredningens uppfattning infångandet av exempelvis ett hundratal kronhjortar väntas bli ett företag, som sannolikt får utsträckas över flera år.

I det underlag, som enligt vad i fjärde kapitlet anförts utgör grundvalen för utredningens arbete, har spörsmålet om infångande av kronhjort överhuvudtaget icke berörts. Frånsett denna omständighet kan undersökningar och bedömanden av den art, som nu antytts, näppeligen ingå som ett led i det utredningen givna uppdraget. Så länge det åt viltforskningsrådet lämnade uppdraget att utreda frågan om skadeförebyggande åtgärder icke slutförts, och innan ännu rådets förslag i detta ämne av statsmakterna sammanvägts med de rekommendationer i reservatfrågan, som redovisas i detta betänkande, innefattar spörsmålet hur det skånska kronhjortsproblemet lämpligen bör lösas synbarligen flera ovisshetsfaktorer. Vad närmast beträffar sådana frågor som angår exempelvis själva fångsten, djurens transport och inplacering i tillväxningshägn inom öppna reservat, erforderliga anordningar i samband med anordnande av reservat i betydelsen hägnat område samt åtgärder för underlättande av djurens näringsfångst inom olika reservat utgör dessa frågor detaljspörsmål, beträffande vilka varken ett handlingsprogram bör utarbetas eller kostnadsberäkningar utföras, innan statsmakterna tagit ställning till hur det skånska kronhjortsproblemet

bör lösas. Dessförinnan kan för övrigt ett handlingsprogram näppeligen utarbetas.

För den händelse statsmakterna vill åvägbringa en sådan lösning av kronhjortsproblemet, som inrymmer åtgärder för tillskapande resp. utveckling av särskilda reservat för kronhjortar — en lösning som enligt vad riksdagen redan uttalat är eftersträvansvärd — torde det få ankomma på Kungl. Maj:t att i anslutning till beslut i ämnet utse en arbetsgrupp med uppdrag att uppgöra ett handlingsprogram samt att verkställa det allmännas åtaganden i samband med en sådan lösning av kronhjortsproblemet. Enligt utredningens uppfattning torde i denna arbetsgrupp böra ingå representanter för domänstyrelsen, skogsstyrelsen, veterinärstyrelsen, viltforskningsrådet, statens naturvårdsnämnd och Svenska jägareförbundet. Med arbetsgruppen torde böra adjungeras representanter för statens veterinärmedicinska anstalt, skogshögskolans skogszoologiska institution, vetenskapsakademiens naturskyddskommitté och Svenska naturskyddsföreningen. Vidare torde med arbetsgruppen, i mån av behov, böra adjungeras representanter för länsstyrelserna i de län, där kronhjorten kommer att infångas resp. inplaceras i reservat. Arbetsgruppen synes böra erhålla bemyndigande att inom ramen för av arbetsgruppen beräknade och av riksdagen för ändamålet anvisade medel organisera och genomföra alla de åtgärder, som erfordras för den med statsmakternas beslut avsedda reservatlösningen, inbegripet åtgärder för infångande av kronhjortar. Sådana spörsmål, som rör omvårdnaden om kronhjorten inom reservat belägna på kronomark, bör självfallet handhas av domänstyrelsen i samråd med statens naturvårdsnämnd och själva verksamheten utövas av statens skogsförvaltning inom resp. revir.

Därest det i Skåne lokaliserade reservatet ifrågakommer till anordnande, synes det ovanberörda arbetsgrupp givna bemyndigandet böra inrymma befogenhet att förhandla med Malmö stad såväl angående de med reservatets inrättande och förvaltning förbundna spörsmålen som beträffande utgörandet av de med kronhjortens omvårdnad inom reservatet förbundna kostnaderna.

De kostnader, som uppkommer i samband med anordnande av reservat för kronhjort, kan i stort sett särskiljas i två huvudgrupper, nämligen å ena sidan investeringar i stängsel och andra fasta anordningar, t.ex. väggaller i anslutning till hägnad å ömse sidor om väg, som icke bör förses med grindar, samt å andra sidan omkostnader i samband med djurens infångande och överförande till reservaten ävensom i anslutning till olika åtgärder för djurens omvårdnad inom reservaten. Storleken av behövliga investeringar kan icke ens approximativt beräknas utan tillgång till ett handlingsprogram av ovan antydd art, och omkostnaderna måste självfallet ställas i relation till utformningen av reservatlösningen.

Vad gäller finansieringen erbjuder sig olika lösningar. Möjlighet att använda jaktvårdsfondens medel för ändamålet torde föreligga i viss utsträckning och kan måhända vidgas genom höjning av jaktvårdsavgiften. En dylik avgiftsfinansiering måste emellertid kompletteras med direkta statsbidrag, och sannolikt måste statsbidragsfinansieringen bli den dominerande anslagsformen.

I den mån statsbidrag ställes till förfogande, kan utgifterna — med hänsyn till gällande principer beträffande användningen av olika anslagsformer i budgeten — klassificeras i investeringar, som hänföres till kapitalbudgeten, och övriga utgifter, som hänföres till driftbudgeten. Bedömningen av investeringarnas budgetmässiga karaktär kompliceras emellertid däri-genom att fråga här kan uppkomma icke blott om stängsel och andra fasta anordningar på kronomark utan även å annans mark och att fråga sålunda ej blir endast om renodlade kapitalinvesteringar för statsverket. Därest en strikt principiellt budgetmässig redovisning av anslagsposterna här skulle komma till stånd, måste anslagen uppspaltas å kapital- och driftbudgeten på ett sätt som försvårar överblicken. Härtill kommer att byggande av stängsel och andra fasta anordningar endast i begränsad utsträckning kan anses utgöra en med kapitalinvestering i budgettekniskt hänseende jämförlig utgift. Det torde vara naturligare och mera ändamålsenligt att anknyta hela den för ändamålet nödvändiga anslagstilldelningen till jaktvårdsfonden.

Beträffande jaktvårdsfondens medel gäller att de redovisas vid sidan av riksstaten och avsättes till en fond, vilken får användas för jaktvård efter Konungens bestämmande (prop. 189/1951). Den utvägen synes här erbjuda sig att fonden genom anslag via budgeten kompletteras med medel även för de med bevarandet av kronhjorten förbundna ändamålen samt att Kungl. Maj:t utfärdar erforderliga bestämmelser om dessa medels användning. Härmed vinnes fördelen att anslagsfrågan redovisningsmässigt sett koncentreras. En liknande teknik har kommit till användning t.ex. beträffande tilldelning av medel till tidigare existerande hästavelsfond och liknande fonder. Visserligen kan häremot invändas att utvecklingen gått i riktning mot dylika medelsanvisningar vid sidan av budgeten. Därest emellertid på sätt ovan antytts en kombination med avgiftsfinansiering ifrågakommer, synes särskilda sakliga skäl kunna åberopas för en avvikelse. Befinnes finansieringen ej böra ske via jaktvårdsfonden synes ett särskilt anslag för samtliga nu avsedda utgifter med undantag av eventuella kostnader för anskaffning av mark böra uppföras å driftbudgeten. Härigenom torde kravet på koncentration och överskådlighet bli tillgodosett.

Vad angår ett vart av de ovan i sina huvuddrag tecknade reservaten synes det utredningen tillrådligt att de i andra avsnittet av detta kapitel under A och B redovisade reservaten tillskapas. Vidare synes det utredningen be-

hövligt och lämpligt att åtgärder snarast vidtages för infångande av kronhjortar inom de gods och de fastigheter i Skåne, som enligt den förenämnda arbetsgruppens bedömande kan befinnas böra engageras i ett sådant företag. De infångade djuren bör i första hand via tillväjningshägn för kronhjort, som är att tillgå eller nyinrättas inom kronoparken Halle- och Hunneberg, släppas i frihet å såväl Hunneberg som Halleberg. Därest utredningens förslag i denna del förverkligas, synes kronoparken Halle- och Hunneberg böra skyddas som viltreservat. Förutsättningarna för att avsätta kronoparken till naturreservat torde böra prövas inom ramen för den pågående naturvårdsplaneringen. Kronoparken Halle- och Hunneberg har efter därom av domänstyrelsen taget initiativ och gjorda föranstaltningar redan öppnats som fritidsreservat.

Även den Malmö stad tillhöriga fastigheten Vomb 50¹ står till allmänhetens förfogande såsom fritids- och strövområde. Hur denna omständighet påverkat de överväganden, som återspeglas i den av Malmö stads representanter med utredningen hållna kontakten rörande anordnande av reservat inom fastigheten Vomb 50¹, vill utredningen icke uttala någon mening om. Så som reservatet preliminärt avgränsats inrymmer det en areal av i runt tal 955 ha. Ett hägnat reservat för kronhjort av denna storleksordning torde emellertid av allt att döma vara i minsta laget. För den händelse detta reservat befinnes behövt och ur skilda lämplighetssynpunkter bedömes böra tillskapas, vill utredningen i anslutning till nyss angivna förhållande bringa i erinran, att fastigheten Vomb 50¹ såväl i väster som öster angränsar marker i kronans ägo. Väster om Klingvallsån och söder om Krankesjön är pansarövningsfältet P 7 Revingehed beläget. Detta övningsfält, vars areal för närvarande utgör cirka 2.000 ha, kommer av allt att döma senast under år 1967 att ha en areal av cirka 4.000 ha, varav cirka 1.800 ha kommer att vara belägna i Veberöds kommun, cirka 900 ha inom Dalby kommun och cirka 1.300 ha i Södra Sandby kommun. Fortifikationsförvaltningen handhar de markförvärvsfrågor, som fortfarande är aktuella i anslutning till övningsfältets slutliga arrondering. Med den arrondering övningsfältet avses få kommer detta att i norr angränsa Kävlingeån på en sträcka av 5 km utav den till cirka 7 km uppgående totala nordgränsen. Totala gränsen i väster är cirka 7 km räknat från ån i riktning mot samhället Torna Hällestad i söder. Västgränsen har endast en cirka 2 km lång naturlig sträckning, där den följer Välsbäcken. Gränsen i söder utgöres av en cirka 7 km lång ägogräns mellan samhällena Torna Hällestad och Veberöd. Gränslinjen löper här på en sträcka av i runt tal 2 km norr om och parallellt med en allmän väg. Ehuru avgränsningen icke är slutligt fastställd, torde denna omständighet icke inverka på övningsfältets ovan redovisade storlek. De i öster fastigheten Vomb 50¹ angränsande kronomarkerna är belägna inom både Vombs och Björka socknar. Arealen utgör i runt

tal 370 ha. Dessa marker, som inrymmer omfattande tallplanteringar, bär för närvarande i förening med fastigheten Vomb 50¹ fast stam av kronhjort uppgående till ett femtiotal djur.

Därest förhandlingar med Malmö stad anses böra inledas rörande tillskapande av ifrågavarande reservat, torde ställning dessförinnan böra tagas till frågan, huruvida och i vilken omfattning kronans sålunda angränsande marker inom Dalby, Södra Sandby och Veberöds kommuner samt Sjöbo köping kan tagas i anspråk för utökning av det preliminärt arronderade reservatet.

Vad slutligen angår kronoparken Böda och dess ianspråktagande som reservat för kronhjort synes den omständigheten, att det enskilda öländska skogsbruket — enligt vad i andra avsnittet i detta kapitel anmärkts — komma att omfatta även granskogsplantering, tarva några kommentarer.

Enligt 1957 års fastighetstaxering uppgick skogsmarksarealen på Öland till omkring 21.500 ha. Härav utgjordes omkring en tredjedel av tallskog, en tredjedel av hagmark, en sjättedel av lövskog och en sjättedel av kalmark. Den med granskog bevuxna arealen uppgick endast till c:a 3 %. Det långsmala ölandskapet med en längd av 137 km och en maximal bredd av 16 km, uppbyggt av kambrosiluriska bergarter, främst sandsten, ortocerkalksten, alunskiffer och lerskiffrar, torde på det hela taget knappast inbjuda till odling av gran i större omfattning. Huvudparten av den öländska skogsmarken har ej tillräckligt hög bonitet för granens vidkommande. Mellan Borgholm och Färjestaden — nedanför västra landborgen — fyller dock marken i och för sig betingelserna för en fullgod granproduktion. Detta område är för närvarande delvis bevuxet med ädel lövskog, som här har utomordentligt gynnsamma växtbetingelser. Emellertid giver annorstädes vunna erfarenheter vid handen att granen på dylika marker lätt angripes av rottröta (*Polyporus annosus*). Barrskogen, såväl tall som gran, angripes redan på ett tidigt stadium — ofta i åldersklassen II a — av den skadebringande svampen. Nederbördsmängden på Öland, 400—500 mm/år, är mycket ogynnsam för trädslag med utpräglat s.k. flackrotsystem, vilket förhållande jämväl talar mot en utökad granskogsproduktion därstädes. Det maritima läget med kraftig vindpåverkan försvårar också avsevärt en fullgod produktion av detta trädslag. Inom Ölands revir, som omfattar en knapp tredjedel av den totala skogsmarken på Öland, är förutsättningarna för en ekonomisk granskogsskötsel i och för sig något gynnsammare än för landskapet i övrigt. Främsta orsaken härtill är högre bonitet och större sammanhängande skogsområden. Granens kubikmassa är c:a 15 % av det totala virkesförrådet inom reviret, medan motsvarande siffra för hela landskapet understiger 10 %. En jämförelse mellan virkesförråd och skogsmarksareal visar även att den befintliga granskogen huvudsakligen tillhör de äldre åldersklasserna.

Självfallet kan det icke bestridas, att ett mera talrikt bestånd av kronhjort inom kronoparken kan komma att vålla granskogsbruket, närmast på norra Öland, vissa problem. Anmärkas bör emellertid att kvistrensningen hos granen är påfallande sen på Öland i jämförelse med motsvarande förhållanden på fastlandet. Även om med tanke på kronhjortens benägenhet att bita och/eller flänga granbark betydelsen av den sena kvistrensningen icke bör överbetonas, torde dock granen i de öländska skogsbiotoperna av denna anledning vara mera skyddad mot angrepp av hjortdjur än på fastlandet. På grund av de synbarligen bristande förutsättningarna för ett mera omfattande granskogsbruk kan en för kronhjortens del nöjaktigt viltvård inom detta landskap näppeligen komma att förorsaka sådana problem, som kännetecknar de i Skåne rådande motsättningarna mellan skogsvården och viltvården.

Kronoparkens ianspråktagande som kronhjortsreservat aktualiserar i viss mån dess ställning i naturvårdssammanhang. Utredningen har i andra avsnittet i detta kapitel understrukt, att Böda kronopark ur naturvårdssynpunkt representerar stora värden. I det principprogram för naturvårdsverksamheten, som statsmakterna godkänt, intager säkerställandet av naturvårdsområden en framskjuten plats. Utan att här ytterligare utveckla de synpunkter, som kan anläggas på behovet och lämpligheten av att denna kronopark beaktas i nu förevarande sammanhang, ifrågasätter utredningen, huruvida icke förutsättningarna för att avsätta kronoparken till naturreservat bör prövas inom ramen för den pågående naturvårdsplaneringen. Därest så sker torde de med en bättre arrondering av kronoparken sammanhängande frågeställningarna, vilka måste tillmätas en viss betydelse därest kronoparken kommer att ianspråktagas som reservat för kronhjortar, få en önskvärd och adekvat belysning.

Ersättning för skador förorsakade av kronhjorten

1. Utredningens undersökningar och överväganden

I inledningen till fjärde kapitlet har utredningen anmärkt, hurusom i motionen II: 626/1961 kronhjortens skadegörelse inom jordbruket betecknades som långt mindre omfattande än inom skogsbruket. I motionen åberopades för jordbrukets vidkommande som exempel på »lokala skador» skadegörelsen på rotfruktsstukor.

De över motionen inhämtade yttrandena berörde överhuvudtaget icke skadegörelsen inom jordbruket.

Då kronhjortens här ifrågavarande skadegörelse för utredningens del aktualiserats ur synpunkten av att skadegörelse genom kronhjort på jordbrukets grödor och anläggningar enligt vad riksdagsbehandlingen av motionen utvisar kan behöva gottgöras vissa skadelidande, har det självfallet varit en angelägenhet för utredningen att söka bedöma, vilka av de inom kronhjortens utbredningsområden i Skåne förekommande, för jordbruket besvärande viltskador som är relevanta i anslutning till hjortdjuren i allmänhet och kronhjorten i synnerhet.

De arter av klövvilt som är tillfinnandes inom den skånska faunan — älgen, rådjuret, dovhjorten och kronhjorten — söker sig alla i större eller mindre omfattning vid sin näringsfångst till de odlade markernas grödor. Älgen är mycket sparsamt förekommande inom här ifrågavarande områden. Den har i de sydligare delarna av vårt land vant sig vid att fylla en del av sitt näringsbehov på odlade ägor. Älgen betar säd, särskilt havre, blandsäd och råg och söker sig även till raps och andra oljeväxtodlingar. Även potatis, morötter samt foder- och sockerbetor ingår i älgens kosthåll.

Rådjuret, som är allmänt förekommande i Skåne, betar med förkärlek den späda sädesbrodden liksom bl.a. klöver, luzern och havre, vars vippor repas av i de mognande eller mogna havrefälten. Däremot eftertraktar rådjuret varken potatisen eller betorna i samma omfattning som älgen, även om rådjuret på höstarna ej försmår vare sig foderbetsblasten eller sockerbetan.

Dovhjorten har veterligen aldrig varit en inhemsk medlem av den svenska faunan. Från Danmark föreligger emellertid interglaciala fynd, och en tidigare svensk förekomst är därför ej helt utesluten. Efter den senaste istiden har emellertid dovhjorten aldrig spontant framträngt till Danmark

eller Skandinavien. Dess naturliga utbredningsområde ligger i nutiden kring östra Medelhavet och i Främre Asien.

Ända sedan senantiken och medeltiden har dovhjort hållits i europeiska djurgårdar. När den infördes till vårt land är ej med säkerhet känt. Den fanns emellertid på 1500-talet i Vasakonungarnas djurgårdar, och djuret kan möjligen ha införts redan tidigare. Ända fram till senare hälften av 1800-talet var dovhjorten ett djurgårdsdjur. I fri vildbana förekom endast förrymda exemplar.

Beträffande dovhjortens tidigare förekomst inom de sydligaste delarna av vårt land är känt, att den under senare hälften av förra seklet fanns inom ett fåtal egendomar i Skåne. Sålunda har uppgivits¹ att på Näsbyholms gods nitton »vilda» dovhjortar fanns år 1873. En säker källa rörande dovhjortens tidigare förekomst i Skåne utgör en av E. N(eander) signerad uppsats år 1886 i Zoologiska jägarsällskapets 50-årskrift. Neander uppger att arten nämnda år endast fanns på godsen Vrams Gunnarstorp, Övedskloster, Näsbyholm, Börringe och Skabersjö. Från Vrams Gunnarstorp hade redan relativt snart efter stammens införande där (år 1849) djur brutit sig ur djurgården. Den »vilda» stammen anslogs år 1886 till c:a 150 djur. Under föregående jaktår hade 37 djur nedlagts. Även på Övedskloster skulle vid denna tidpunkt ha funnits en »vild» stam uppkommen genom rymningar under »det senaste årtiondet». En annan »vild» stam, uppskattad till c:a 30 djur, förekom i området Näsbyholm—Börringe—Jordberga, medan där emot stammen på Skabersjö vid denna tid helt hölls i hägn.

Sedan 1886 har den frigående stammen av dovhjort i Skåne mycket kraftigt ökats och dess utbredningsområde omfattar nu en betydande del av landskapet, även om den alltjämt är mycket ojämn så att stora områden är utan fast stam av dovhjort. De starkaste koncentrationerna förekommer nu i det sydvästliga skogsområdet kring Näsbyholm—Börringe—Häckeberga, på vilket sistnämnda gods stammen dock numera starkt reducerats, vidare på Söderåsen med tyngdpunkten på Vrams Gunnarstorp samt inom Linderödsåsens östligare del. Mindre stammar finns på åtskilliga andra håll, t.ex. på Övedskloster och i Skarhults kronopark.

Det är svårt att lämna några tillnärmelsevis säkra uppgifter om stammens totala storlek. Riksjaktvårdskonsulentens rapporter om vildnadsförhållandena i riket i Svenska jägareförbundets årsredogörelse för de tre senaste bearbetade åren ger följande ungefärliga uppgifter:

Avskjutning av dovhjort	1960—61	1961—62	1962—63
I hela riket	1.230	1.330	1.260
I Skåne	250	300	300

Ehuru dessa uppgifter på grund av den svenska jaktstatistikens ofullkomlighet ej kan anses vara helt exakta, ger de säkerligen en riktig bild av stor-

¹ F. Wahlgren, Svenska jägareförbundets nya tidskrift: vol. 11, 1873.

leksordningen av jaktutbytet. För Skånes del uppges dovhjortsstammen under 1960—61 ha minskat något men senare anges oförändrad tillgång. Med en kontinuerlig avskjutning av 300 djur per år bör den totala sommarstammen ligga nära tusentalet individer.

Till jämförelse kan nämnas att dovhjortsstammen på Öland (Ottenby) för närvarande kan uppskattas till ett hundratal individer.

Dovhjorten är i likhet med älgen något av ett skadedjur på odlade ägor och är till skillnad från rådjuret mindre nogräknad beträffande fodervalet. Den uppträder i större eller mindre flockar från ett fåtal upp till ett fyrtiofemtio-tal djur (undantagsvis har flockar omfattande inemot hundra djur iakttagits) i särskilt hjortrika områden. Höst och vår betar djuret sädesbrodd och spirande raps samt vallar och klöverfält under hela vegetationsperioden. Mognande säd (vete, råg, korn, havre och blandsäd), raps och andra oljeväxter samt örter ävensom mognade sådana grödor är likaledes mer eller mindre begärliga. Dovhjorten har för vana att lägga sig i sädesfälten och förorsakar icke minst genom sina legor därstädes skador och ohägn i form av nerlegad och/eller nertrampad gröda samt sammansnärjda och ojämna kärvar. Djuret är vidare synnerligen begivet på potatis och olika slag av rotfrukter, t.ex. foderbetor och sockerbetor. Betorna betas ner ända till markytan. Under skörden, då betorna ligger i stackar ute på fälten, attackeras även dessa.

Kronhjorten har i anslutning till de odlade ägorna huvudsakligen samma intresse för växande grödor som dovhjorten. Vintertiden, då snötäcket icke hindrar, betar kronhjorten både råg- och vetebrodd och tillgodogör sig även på fälten kvarlämnad blast av olika rotfrukter. Sedan vintersäden på våren börjat skjuta fart, är den ej längre lika begärlig. Kronhjorten övergår då till vallarna och klöverfälten. Frampå sommaren, när baljorna börjar växa till i ärtåkrarna och havren står inför mognad, söker kronhjorten sig gärna till dessa grödor och tillgodogör sig ärtbaljor och havrevippor. Längre fram — på eftersommaren — utövar potatis- och rotfruktslanden en alltmer ökande lockelse. Under hösten hemsöker kronhjorten både potatis- och betåkrarna, där potatisen sparkas upp samt sockerbetor och foderbetor betas så långt de kan åtkommas ovan jord. Skadegörelsen inskränker sig icke till vad djuren äter upp. Efter kronhjortens besök kan potatis och även foderbetor ligga upp- eller avsparkade över stora arealer — halvättna eller eljest skadade. Under skörden uppsöker kronhjorten i samband med sitt nattliga näringssökande de på fälten liggande, ofta med blast som skydd mot nattfrostens täckta rotfruktsstackarna. Vid sina attacker mot stackarna sparkar djuret omkring blast och betor. Foderbetor fördärvas då ofta mera genom frostangrepp än vid fyllandet av djurets näringsbehov. Vintertiden uppsöker kronhjorten bl.a. potatis- och foderbetsstukorna. Hål sparkas upp överst på stukorna. Skadegörelsen begränsas ej heller här till vad djuren

förtär av innehållet i stukorna; genom hålen tränger frosten ner och skadar större eller mindre partier av vad som lagrats i stukorna.

Som torde framgå av den ovan beskrivna, genom klövvilt förorsakade skadegörelsen å jordbrukets grödor och anläggningar inom kronhjortens utbredningsområden i Skåne, är vissa skador så pass särpräglade, att de tämligen bestämt kan tillskrivas visst klövvilt. Beaktas jämväl det förhållandet att älgen är mycket sparsamt förekommande inom dessa områden samt att rådjurets skadegörelse på växande rotfrukter näppeligen är av anmärkningsvärd omfattning, måste den i sammanhanget relevanta skadegörelsen på potatis och rotfruktsgrödor väsentligen tillskrivas dovhjorten och kronhjorten. Vilket av de båda djuren, som här orsakar den största skadegörelsen, kan — fränsett den olika populationstätheten — vara föremål för delade meningar, men kronhjortens synnerliga förkärlek för potatis och rotfrukter, djurets särpräglade beteende i potatis- och rotfruktsåkrarna samt dess benägenhet att sparka kring rotfruktsstackarna samt sparka upp potatis- och rotfruktsstukorna innefattar goda tolkningsdata.

Därest på ovan anförda skäl älgen i södra Skåne kan elimineras som skadegörare även i anslutning till övriga ovan angivna grödor och rådjurets skadegörelse jämväl i nu förevarande sammanhang bedömes som, om icke betydelselös, så i vart fall tämligen ointressant, är det synbarligen dovhjorten och kronhjorten, som även här måste bindas vid de i ekonomisk mening besvärande skador, som klövviltet i större eller mindre omfattning förorsakar ute på råg-, vete-, korn-, blandsäds- och havreåkrarna, på klöver-, ärt- och oljeväxtfälten samt på vallarna. Även här kan, med ovan gjord reservation, delade meningar råda om vilket av de båda djuren, som förorsakar den största skadegörelsen. Med hänsyn till dovhjortens vana att under dagtid beta i, uppehålla sig inom och lägga sig i de mognande eller mogna sädesfälten, läser detta djur förorsaka jordbruket mer allvarliga skador i anslutning till sådana odlingar än kronhjorten, som under sina nattliga växlingar sällan åstadkommer några egentliga trampskador i sädesfälten. De båda djurens begivenhet på här avsedda grödor är emellertid som ovan antytts något olika, varför bedömningen — i relation till ett vart av de båda djuren — av skadegörelsens ekonomiska betydelse i viss mån måste göras beroende av icke blott den olika populationstätheten, utan även de olika värden dessa grödor representerar.

Den ovan lämnade redogörelsen för klövviltets näringsfångst i anslutning till de odlade markernas grödor bygger till en del på strödda notiser i ämnet, hämtade ur litteraturen rörande de i den svenska faunan hemmahörande hjortdjuren. Någon vetenskaplig undersökning innefattande en på en gång uttömmande och jämförande beskrivning rörande hjortdjurens i vårt land näringsfångst och deras beteendemönster vid näringsökandet har hitintills icke utförts.

Utredningen har inventerat och granskat de till länsstyrelsen i Malmöhus län under åren 1953—1963 inkomna ansökningarna, tillhopa tio, om ersättning ur länets älgskadefond i avsikt att av de till dessa ärenden hörande handlingarna inhämta några förevarande ämne belysande notiser. Några upplysningar av intresse i sammanhanget har emellertid icke erhållits med hjälp av detta material. Vidare har utredningen på enahanda sätt ägnat uppmärksamhet åt det långt större antal ärenden, som under åren 1950—1963 anhängiggjorts i samma länsstyrelse, avseende tillstånd enligt 15 § jaktstadgan att fälla kronhjort. Granskningen av de till dessa ärenden hörande handlingarna har ej heller givit något utbyte, ägnat att närmare belysa vare sig kronhjortens här aktuella näringssökande och näringsfångst eller djurets beteendemönster i detta sammanhang.

Genom ikraftträdandet den 1 juli 1938 av lagen den 3 juni samma år om rätt till jakt erhöll kronhjorten, såsom ovan i andra kapitlet nämnts, ett avsevärt starkare skydd än som tidigare varit fallet. Under åren 1939—45 fälldes enligt tillgänglig jaktstatistik i medeltal endast omkring tjugo kronhjortar årligen. Till följd av denna jämförelsevis måttfulla avskjutning ökade stammen i antal under dessa år. En hårdare jaktlig beskattning av kronhjortsbeståndet synes därefter ha skett åren 1946—49, under vilka år enligt den av Skånska jägarsällskapet förda statistiken, innefattande avskjutning under såväl allmän som särskild jakttid, i medeltal trettiosju kronhjortar årligen fälldes. Någon säker uppskattning av kronhjortsbeståndets storlek i Skåne vid ingången av 1950-talet är, såsom framgår av det i tredje kapitlet sagda, ej att tillgå, men antalet torde icke mycket ha överstigit hundratalet djur.

Oaktat den sålunda genomförda kraftiga decimeringen av kronhjortsstammen anmäldes sommaren 1951 till länsstyrelsen i Malmöhus län, att stora skador å växande grödor förorsakade av hjortar kunnat konstateras å fastigheter, angränsande Skarhults kronopark sydväst om Ringsjöarna. Ifrågasvarande skadegörelse visade sig vara förorsakad av dovhjort, som — enligt vad då i anslutning till denna anmälan utreddes — var rikligen förekommande inom kronoparken ävensom å de angränsande godsens Ellinge och Kastberga samt egendomen Bältinge. Flockar från ett tjugotal till inemot ett-hundra djur hade där iakttagits. Även påföljande år anmäldes till länsstyrelsen, att växande grödor i stor omfattning utsatts för skadegörelse, förorsakad av dovhjort men även av kronhjort. Här gällde det närmast marker tillhörande godsens Börringe och Sövdeborg. Länsstyrelsen föranstaltade om utredning genom jaktvårdskonsulentens försorg. Utredningen bestyrkte att skadegörelsen huvudsakligen kunde tillskrivas dovhjorten och klargjorde vilka slag av grödor, som där utsatts för skadegörelse, ävensom de förluster godsarrendatorerna tillskyndats genom skadegörelsen. Ehuru den verkställda utredningen gav vid handen att antalet kronhjortar genom

hård avskjutning hösten 1952 väsentligt nedbringats i Sövdetrakten, fann länsstyrelsen med hänsyn till vad i ärendena upplysts angående såväl kronhjorts- som dovhjortsbeståndens storlek och skadegörelsens omfattning anledning beakta jaktvårdskonsulentens förslag om utseende av en kommitté, bestående av representanter för markägarna, godsarrendatorerna och Skånska jägarsällskapet, med uppdrag att kommande år följa hjortdjurens skadegörelse å jordbrukets grödor närmast inom godsens Börringe och Sövdeborg.

I sin länsstyrelsen hösten 1953 tillställda berättelse framhöll kommittén bl.a. såvitt rörde skadegörelsen genom kronhjort, att kronhjortsstammen var relativt liten samt att kronhjortens skadegörelse å växande gröda var av ganska underordnad betydelse. Vidare anfördes:

»Några avsevärda skador synas sällan förekomma. Den utan tvivel största skadan åstadkomma dessa djur under vintern i potatis- och rotfruktsstukor. Det är dock icke förenat med allt för stora kostnader att omgärda stukorna med betryggande stängsel och därigenom undvika sistnämnda skadegörelse. — På grund av det ovan anförda anse kommitterade det icke nödvändigt vidtagna särskilda åtgärder, då det gäller kronhjortarna. Dessa djurs skadegörelse å skog är så stor att markägarna med all sannolikhet hålla kronhjortsstammen inom rimliga gränser.»

Beträffande den av dovhjorten förorsakade skadegörelsen anfördes i berättelsen:

»Tack vare att dovhjorten å Börringe uppträder i flockar på ända uppåt 50 djur, åstadkommer den på vissa områden avsevärd skada å växande gröda. Som exempel kan man peka på Björneborg, där arrendatorn måst slopa all rotfruktsodling och där sädesodlingen får vidkännas stort avbräck på grund av dovhjortens skadegörelse. Dovhjort finnes icke endast på Börringe utan även på de angränsande: Slätteröd, Havgård, Häckeberga och Näsbyholm. På Häckeberga har man under de senaste åren sökt tillstånd hos Kungl. Domänstyrelsen att under särskild jakttid få fälla 150 dovhjortar per år. Här söker man alltså att nedbringa stammen. Häckeberga ligger på större avstånd från Börringe och det torde inte vara så ofta som djur mellan Häckeberga och Börringe växla. Däremot torde det så gott som dagligen inträffa att dovhjortar växla mellan Börringe, Havgård, Näsbyholm och Slätteröd. Skall någonting åtgöras för att hålla dovhjortstammen nere på Börringe, så måste samma åtgärder vidtagas på de angivna granngårdarna. — Kommitterade anse att en dovhjortstam på 50 djur å Börringe, Havgård, Näsbyholm och Slätteröd torde vara vad brukarna av jorden i dessa trakter bör kunna tåla. Detta även sett mot bakgrunden av att brukarna dessutom få vidkännas den skadegörelse, som kronhjortarna i dessa trakter åstadkomma.»

Utöver vad i denna berättelse anfördes rörande skador å växande gröda samt i potatis- och rotfruktsstukorna och dessa skadors betydelse återfinnes i de till berörda ärenden hörande handlingarna en och annan upplysning, ägnad att komplettera de strödda notiserna i litteraturen angående kronhjortens, dovhjortens och rådjurets näringsfångst och dessa djurs beteendemönster vid närings sökandet.

■ Ett mera innehållsrikt perspektiv å såväl detta ämne som den ekonomiska betydelsen av hjortdjurens skadegörelse inom det skånska jordbruket ger en rad vittnesmål, avlagda inför Torna och Bara häradsrätt år 1959 i ett sedermera till högsta domstolen fullföljt mål² angående bl.a. ersättning för skador å gröda förorsakade av hjortar åren 1952—1956 inom en Häckeberga gods underlydande egendom, innehållande en areal av cirka 43,5 ha.

■ I syfte att belysa kronhjortens delaktighet i den vid denna tid omfattande och för jordbruket å godset dåmera ekonomiskt kännbara, av klövvilt — huvudsakligen dovhjort och kronhjort — förorsakade skadegörelsen å växande gröda bör till en början några data lämnas rörande populations-tätheten för dessa djurs vidkommande å Häckeberga gods och godset angränsande marker vid samma tid. Uppgifterna härom är hämtade från såväl vissa aktbilagor i målet som handlingarna till ärenden angående dels tillstånd jämlikt 15 §, dels ock undantag enligt 24 § jaktstadgan, meddelade av länsstyrelsen resp. domänstyrelsen och avseende rätt att fälla kronhjort resp. dovhjort vid ovannämnda tid å Häckeberga gods.

■ Även om antalet kronhjortar inom godset under nämnda tid, i avsaknad av mera klagörande besked härom, svårligen kan med någon större grad av säkerhet uppskattas (varken godsets ägare eller Skånska jägarsällskapet lämnade härom någon uppgift i de ärenden rörande licensjakt, som hand-lades i länsstyrelsen under åren 1952—1956), torde dock antalet i utfärdade tillstånd till licensjakt avseende »västra området» angivna djur, som fick fällas under ett vart av ifrågavarande år, ställt i relation till hela antalet i Skåne frigående kronhjortar ett vart av de nämnda åren — allmänt uppskattat till lägst 100 och högst 150 djur — i någon mån belysa populations-tätheten inom »västra området». Åren 1952—1956 medgav länsstyrelsen avskjutningen av resp. 22, 22, 38, 45 och 45 kronhjortar, helt i överensstäm-melse med vad därom yrkats i resp. tre, två, fyra, fyra och fyra under dessa år hos länsstyrelsen gjorda ansökningar avseende licensjakt inom »västra området», vari Häckeberga gods ingår. Då av dessa djur 12 resp. 14, 18, 20 och 20 belöpte på Häckeberga gods, torde därmed vara åskådliggjort att populationstätheten, sådan den kan uppskattas med hjälp av detta siffer-material, under den aktuella tiden var större inom detta gods än å någon annan inom »västra området» belägen egendom.

■ Såvitt rör förekomsten av dovhjort inom godset under samma tid, får härom för utredningen tillgängliga uppgifter anses utvisa att beståndet — från att år 1952 ha uppgått till omkring 250 djur med en årlig avskjutning under åren 1952—1955 av i runda tal resp. 70, 120, 100 och 60 djur — före jakten 1956 räknat inemot 400 djur. I september 1956 medgav domänstyrelsen, helt i överensstäm-melse med därom gjord ansökan, att inom godset fick utan hinder av gällande fridlysningsbestämmelser under januari 1957

■ ² N. J. A. 1961 ref. 98.

fällas dovhjort till ett antal, som tillhoppa med det under den allmänna jakt-tiden 1956 där nedlagda antalet dovhjortar utgjorde högst 200. Behovet av det begärda och lämnade tillståndet hade motiverats med dovhjortsstammens inom godset kraftiga ökning under de senare åren och därav orsakade stora skador å såväl skog som växande gröda, ett förhållande som föranlett klagomål rörande de ökade viltskadorna från samtliga godsets trettiofem arrendatorer.

Den i målet förebragta vittnesbevisningen ger en provkarta på nära nog samtliga de hjortskador å jordbrukets grödor, för vilka tidigare redogjorts. Det blev i målet utrett att hjortarnas skadegörelse å grödorna inom godset varit ekonomiskt synnerligen kännbara. Sålunda hade vid en i mitten av augusti 1956 av två nämndemän på godsarrendatorernas begäran företagen syn på ett trettiotal arrendegårdar enbart viltskadorna å vid synetillfället växande säd, ärter, potatis och foderbetor å de till ifrågavarande arrendegårdar hörande markerna värderats till över 90.000 kronor utan hänsynstagande till vare sig förluster av blast och halm eller merarbete vid skörden. Av den uppskattade förlusten belöpte inemot 3.300 kronor på den i målet aktuella arrendefastigheten.

Utredningen i målet ger icke några säkra hållpunkter för uppdelning kronhjort och dovhjort emellan av vare sig de vid synen iakttagna skadorna å växande grödor inom godset eller de viltskador av enahanda art, som under åren 1952—1955 förekom å den nyssnämnda egendomen. Spörsmålet rörande till vilket av de båda hjortslagen de i målet aktuella viltskadorna hänförde sig saknade aktualitet i målet. Av ett par vittnesmål att döma saknade vittnena förmåga att skilja mellan kronhjort och dovhjort. De vittnen, som preciserade sina under dessa år gjorda observationer rörande förekomsten av hjortdjur inom godset, nämnde överhuvudtaget icke älgen och ej heller rådjuret i något aktuellt skadesammanhang men väl dovhjorten och kronhjorten. Enligt några vittnesiakttagelser uppehöll sig under dagtid å odlade marker inom godset stora dovhjortsflockar uppgående till enligt ett vittnes utsago inemot 100 djur och enligt vad andra vittnen berättade till lägst 12 och högst 60 djur i en flock. Kronhjortförekomsten inom godset vid denna tid berördes i dessa vittnesmål ej i vidare mån än att antalet iakttagna kronhjortar uppgavs vara väsentligt lägre än antalet i flockar förekommande dovhjortar. I ett vittnesmål, avlagt av en med i målet aktuella förhållanden rörande bl.a. förekomst av dovhjort och kronhjort samt av vildnaden förorsakade skador å skog och grödor synnerligen väl förtrogen person, uttalades att Håckeberga gods erbjuder den bästa kronhjortsterräng, som överhuvudtaget är tillfinnandes i landet, samt att av den vinterstam av kronhjort om ungefär 100 djur, som vid denna tid fanns i Skåne, hälften eller drygt hälften då uppehöll sig inom nämnda gods.

Ehuruväl att döma av vad ovan anförts dovhjortens skadegörelse å olika

grödor både absolut och relativt är långt mer betydande är kronhjortens, har detta spörsmål synbarligen i administrativt sammanhang saknat annan egentlig betydelse än i anslutning till tillämpningen av stadgandena i 24 § 1 mom. lagen om rätt till jakt med anknytande föreskrifter i 45—48 §§ jaktstadgan ävensom av 15 § 1 mom. andra stycket och 24 § 1 mom. samma stadga, så länge frågan om att genom det allmännas försorg bereda möjlighet till gottgörelse för här avsedda skador förorsakade av kronhjort icke aktualiserats.

De på utredningen ankommande ställningstagandena till spörsmålet att genom det allmännas försorg bereda viss möjlighet till ersättning för sådana skador, som kronhjort åstadkommer å jordbrukets grödor eller anläggningar, betingar att såväl de i lagen om rätt till jakt samt de i jaktstadgan och vissa därtill anknytande föreskrifter givna bestämmelserna rörande av villebråd orsakade skador å bl.a. gröda, skog eller plantering som de jaktlagstiftningen tillhörande regler, vilka normera ersättning för sådana skador, i korthet presenteras.

I sådant syfte bör till en början erinras om bestämmelserna i 24 § jaktlagen, där i 1 mom. föreskrives att i händelse avsevärd skada på gröda, skog eller plantering orsakas till följd av viss villebrådsarts utveckling och skadan icke kan förebyggas genom rimliga åtgärder från markinnehavarens sida, länsstyrelsen skall förelägga jakträttsinnehavaren att vidtaga de åtgärder, som må finnas erforderliga i sådant avseende. Dyligt föreläggande får dock ej givas, om det finns anledning antaga att skadan kommer att i huvudsak gottgöras markinnehavaren. Underlåter jakträttsinnehavaren att ställa sig meddelat föreläggande till efterrättelse, skall länsstyrelsen förordna om tvångsavjagning genom därtill särskilt utsedd jägare för att åstadkomma erforderlig minskning av villebrådsstammen. Dessa bestämmelser avser skador av allt slags vilt. I fråga om vildkaniner gives i 2 mom. en bestämmelse om rätt för icke jaktberättigad markinnehavare att å det innehavda området låta anställa fångst av vildkanin. Orsakas avsevärd skada av vildkaniner äger Konungen, enligt en den 1 januari 1964 ikraftträd ändring av jaktlagen, beträffande visst område förordna att det står envar fritt att där fånga vildkanin och behålla fångat djur. Länsstyrelsen äger enligt 3 mom. beträffande område, där stam av vildkaniner finnes, förordna att jakt efter vildkanin skall genom därtill av länsstyrelsen särskilt utsedda jägare bedrivs för att söka utrota stammen. Förordnas om dylik jakt, äger länsstyrelsen tillika föreskriva de undantag från bestämmelserna i jaktlagen, som kan finnas nödiga för jaktens ändamålsenliga bedrivande.

Icke annat än i undantagsfall talas i gällande författningar om rätt till ersättning för skador förorsakade av det vilda. Om i följd av angrepp av björn någon dödas eller såras, skall enligt 27 § jaktstadgan ersättning utgivas av statsverket, där ej den som skadan led genom sitt åtgörande fram-

kallat angreppet. Förorsakas av björn, lo eller örn skada å tamdjur, skall enligt 2 mom. i samma paragraf skadan ersättas av statsverket, där ej den samma är att tillskriva uppenbar vårdslöshet vid djurens bevakning eller djuren utsläppts å område, där de icke må för betning inkomma. Enligt en kungl. kungörelse den 12 april 1946 skall sistnämnda stadgande äga motsvarande tillämpning i fråga om ersättning för skada av järv eller varg.

I ett kungl. brev den 12 april 1946 föreskrives att i ärende angående ersättning för skada genom angrepp å tamdjur av björn, järv, lo, varg eller örn vederbörande länsstyrelse har att iakttaga bl.a. följande. Utredning bör, då fråga är om skada å ren, införskaffas genom personalen vid lappväsendet och i övriga fall genom polismyndigheten i orten. Då skadan anmälts till kronojägaren eller revirförvaltaren eller skadefallets bedömande fordrar zoologisk sakkunskap eller eljest säkrare hållpunkter för ersättningsfrågans bedömande kan förväntas erhållas genom domänverkets personal, bör yttrande inhämtas från revirförvaltaren. Möjligast fullständiga utredning bör införskaffas om vilket slags rovdjur det skadegörande angreppet företagits av samt om de dödade eller skadade djurens ålder, kön, ras, användbarhet, eventuella avelsvärde ävensom slaktvikt. Såvitt möjligt bör i utredningen lämnas fullständiga uppgifter beträffande tidpunkten för skadans uppkomst och platsen därför. Enligt kungl. brevet bör ansökning om ersättning inkomma till vederbörande länsstyrelse, i fråga om husdjur inom tre månader och beträffande renar inom sex månader från det sökanden erhöi kännedom om skadan. Enligt kungl. brev av den 16 december 1949 och den 6 juni 1952 samt den 24 november 1950 har länsstyrelserna i de fyra nordligaste länen bemyndigats att pröva och avgöra ansökningar om ersättning för nu ifrågavarande skador inom respektive län. Ersättning för dödade renar och får må endast då särskilda skäl föranleda detta beviljas med högre belopp än som anges i en fastställd taxa. Vidare har stadgats att i ärende angående ersättning för av rovdjur vållad skada å tamdjur ersättning må beviljas jämväl för kostnader för anskaffande av intyg eller annan utredning.

I fråga om skada orsakad av älg har genom en specialreglering möjlighet öppnats för den skadelidande att i begränsad utsträckning erhålla ersättning. Bestämmelserna återfinnes i kungl. kungörelsen den 1 juni 1951 om älgavgifter m.m. För älg som fälles inom riket skall enligt 1 § i kungörelsen utgivas en av Kungl. Maj:t för varje jaktår bestämd avgift av lägst 15 och högst 100 kronor. Avgift skall dock icke utgå för djur, som enligt närmare angivna bestämmelser tillfaller kronan. För närvarande utgår älgavgift i enlighet med ett kungl. brev av den 26 maj 1961 ang. fastställande av älgavgifter m.m. (SFS nr 304/1961). Inom varje län skall av avgifter för älgar som fällts inom länet bildas en älgskadefond. Av de influtna älgavgifterna skall viss av Kungl. Maj:t bestämd del, högst 10 procent, redovisas

till en för samtliga län gemensam regleringsfond. Älgskadefond förvaltas av vederbörande länsstyrelse medan regleringsfonden ställts under statskontorets förvaltning. Ur älgskadefond skall utgå ersättning för skada, som förorsakats av älg inom länet. I den mån medlen förslå kan ur fonden även erhållas bidrag för åtgärder till förebyggande av älgskada och för jaktvårdsändamål inom länet, i första hand älgstammens vård och skydd.

Villkoren för erhållande av ersättning för älgskada finnes angivna i 6 § av kungörelsen. Ersättning ur fonden kan enligt detta stadgande utgå till den som tillfogats skada av älg å honom tillhörig växande eller avmejad men ej inbärgad gröda, därest han icke genom tillgodogörande av jakträtt eller eljest kunnat hålla sig skadeslös. Till den vars brukningsdel omfattar mer än 20 ha odlad jord eller mer än 200 ha annan jord må dock ersättning utgå endast om särskilda skäl föreligger. För skada av älg, som inträffar å sådan fruktodling eller annan trädgårdsodling med därtill hörande särskilda anläggningar som drives i förvärvssyfte, kan också utgå ersättning ur fonden. Såsom trädgårdsodling skall härvid anses jämväl plantskola för fruktträd eller andra trädgårdsväxter. En generell inskränkning i möjligheterna till ersättning ligger däri att enligt sista stycket i det avhandlade lagrummet ersättning ej må utgå, om skadan är av allenast ringa beskaffenhet eller den skadelidande underlåtit att vidtaga rimliga åtgärder för att förebygga skadan.

I fråga om det formella förfarandet, då någon vill framställa anspråk på ersättning ur älgskadefonden, ges regler i 7 §. För värdering av hithörande skador skall inom varje kommun, där sådana skador kan befaras uppkomma, finnas två gode män, utsedda av länsstyrelsen.³ Av godemännen skall den ene vara nämndeman, ägodelningsnämndeman, god man vid lantmäteriförrättning, tjänsteman vid domänverket eller skogsvårdsstyrelse, polisman eller ordförande i kommunalnämnd och den andre utses på förslag av vederbörande hushållningssällskap. Den som vill framställa anspråk på ersättning skall ofördröjligen låta de för kommunen utsedda gode männen syna och värdera skadan samt upprätta värderingsinstrument. Vidare stadgas i 7 § att, om gode män ej är utsedda för kommunen eller utsedd god man är förhindrad att delta, i stället må anlitas god man, som utsetts för annan kommun. Gode männen är enligt lagrummet berättigade att av sökanden erhålla ersättning enligt samma grunder, som gäller för gode män vid lantmäteriförrättningar. Inom 14 dagar efter det skadan skedde skall sökanden med bifogande av värderingsinstrument och de handlingar i övrigt han önskar åberopa ingiva sin ansökning till vederbörande landsfiskal eller stadsfiskal, som med eget yttrande skyndsamt har att över-

³ Genom ämbetskrivelse den 16 februari 1962 till överståthållareämbetet och samtliga länsstyrelser utom i Gotlands län har Kungl. Maj:t öppnat möjlighet att för kommun förordna flera än två gode män för ifrågavarande ändamål.

lämna ansökningshandlingarna till länsstyrelsen. Därest syn av skadan företagits i så nära anslutning till skadegörelsen att det kan antagas att skadans art med säkerhet kunnat fastställas, må länsstyrelsen, om skäl i övrigt är därtill, upptaga ansökning, även om den blivit för sent avlämnad till landsfiskalen eller stadsfiskalen. Intet sägs om huruvida ersättning till de gode männen skall gottgöras den skadelidande med medel ur älgskadefonden. Med hänsyn härtill torde den skadelidande ha att själv stå för denna kostnad.

I anslutning till vad sålunda anförts rörande de i vårt land gällande reglerna om ersättning för skada förorsakad av det vilda, torde enahanda i Danmark och Norge — i anslutning till där förekommande högvilt — meddelade bestämmelser jämväl böra i korthet presenteras.

I Danmarks jaktlag — jaktloven af den 28 april 1931 — återfinnes en principiell bestämmelse (7 §) rörande viltskador vållade av i Danmark förekommande högvilt, nämligen kronhjort, dovhjort, sikahjort och rådjur. Bestämmelsen ålägger jakträttsinnehavare med dylikt vilt på sina marker skyldighet att inom område, som omfattas av jakträtten, freda de icke jaktberättigade jordbrukarna inom sådant område för skador av viltet. Vid försummelse från jakträttsinnehavarens sida härutinnan kan myndighet — efter i särskild ordning såväl konstaterad som värderad skadegörelse å grödor (varvid skadegörelsen måste uppgå till vissa minimibelopp, bestämda i förhållande till jordbruksarealens storlek) samt under förutsättning att jakträttsinnehavaren icke senast sex månader efter det syneförrättningen hållits uppsatt betryggande viltstängsel — för ett år lämna en eljest icke jaktberättigad skadelidande jordbrukare tillstånd att själv bedriva jakt efter ifrågavarande vilt inom den av honom innehavda brukningsdelen. Stadgandet motsvarar såtillvida den svenska jaktlagens 24 §, som det icke innefattar föreskrift om ersättningskyldighet för jakträttsinnehavaren såvitt rör skador förorsakade av det vilda.

Även i Danmark kan emellertid viltskador föranleda ersättning. Av intresse i detta sammanhang är att danska staten åtagit sig ersättningskyldighet för skador förorsakade av kronvilt, som är tillfinnandes inom »klitplantagerne» och »statsskovreservaterne».

Brukare av jord, angränsande »klitplantagerne» inom ett avstånd av två km från gränsen, kan gottgöras skador å icke inbärgade grödor. Skadorna skall för att bli ersättningsgilla uppgå till vissa minimibelopp, allt efter brukningsdelens besådda areal. Rätten till ersättning är ej beroende av behovsprövning; ej heller föreligger i övrigt någon begränsning av densamma knuten till arealen. Emellertid kan rätten till ersättning gå förlorad, om den skadelidande försummat vidtaga rimliga åtgärder till skadans förebyggande eller i händelse han avböjt erbjudande att genom det allmännas försorg få sådana åtgärder vidtagna. Ett villkor för ersättning är, att krav

framställas inom viss kortare tid efter skadefallet. Skadan synas och värderas i särskilt stadgad ordning. Kostnaderna härför stannar på det allmänna. Därest emellertid den skadelidandes ersättningsanspråk icke bifalles fullt ut, kan han i vissa fall själv få vidkännas kostnaderna för syn och värdering eller del av dessa kostnader.

De i anslutning till bestämmelserna årligen utgivna ersättningarna har hitintills stannat vid tämligen obetydliga belopp. Ersättningarna har sedan åtskilliga år tillbaka helt kunnat finansieras genom försäljning av fällda kronhjortar samt genom inflytande jaktarrenden.

Såvitt rör »statsskovreservaterne» gäller enahanda regler. I anslutning till dessa reservat har dock på senare år fråga icke uppkommit om tillämpning av hithörande bestämmelser.

I Norge ankommer på viltstyret — det centrala jaktvårdsorganet lydande under landbruksdepartementet — att inom ramen för de till viltfonden årligen inflytande jaktvårds- och licensavgifterna bevilja ersättning för viltskador enligt vissa av landbruksdepartementet den 9 maj 1959 fastställda regler. Dessa innefattar icke någon rättsligen bindande utfästelse om ersättning ur fonden. Det förutsättes att tillgängliga medel icke kommer att förslå till täckande av viltskador ens i den begränsade omfattning, som avses med bestämmelserna. Vidare förutsättes att en nedprutning av begärda ersättningar regelmässigt skall ske även beträffande i princip godkända ersättningsanspråk, varvid behovsprövning kan tillämpas.

Utifrån de sålunda fastlagda allmänna grunderna har ersättningsreglerna utformats på i huvudsak följande sätt. Ersättning kan utgå för såväl skada som åtgärder i syfte att förebygga ytterligare skada av älg, hjort och rådjur på jordbrukets grödor och anläggningar ävensom för skador av björn å hemdjur. För viltskada på skog kan ersättning i allmänhet ej påräknas. Skador vållade av andra fridlysta viltslag än de nämnda kan endast undantagsvis ifrågakomma till ersättning och då endast under förutsättning att fråga är om en koncentrerad skadegörelse, som icke stått att avvärja och som medfört ett så betydande ekonomiskt avbräck för den enskilde skadelidande att han icke rimligen själv bör bära förlusten. Ersättning utgår icke för skador, som förorsakats av icke fridlysta djurarter, ej heller för skador av djur, som enligt uttryckligt medgivande i jaktlagstiftningen omedelbart må fällas, då de uppträder som skadedjur. Som generella villkor för ersättning stadgas att skadan skall vara väsentlig och att den skadelidande vidtagit rimliga åtgärder för att förebygga eller begränsa densamma. Vid prövningen av ersättningsanspråk skall därjämte beaktas, huruvida sökanden genom jakt efter den viltart varom fråga är kunnat i någon mån kompensera sig för skadegörelsen. Medgivande av ersättning kan ske under förbehåll att utbetalda belopp användes till vissa ändamål, såsom nyplantering eller skadeförebyggande åtgärder.

Såvitt rör det formella förfarandet vid sökande av ersättning må här endast anmärkas, att anspråket måste framställas inom viss tid samt att sökanden har att dessförinnan själv föranstalta om besiktning och värdering av skadegörelsen med anlitan av vissa offentliga funktionärer eller organ. Intet är sagt om gottgörelse för de härav föranledda kostnaderna.

Slutligen bör här erinras om att 1949 års jaktutredning i sitt nyligen avgivna betänkande angående älgfrågan (SOU 1964: 11) föreslår en del ändringar i kungl. kungörelsen den 1 juni 1951 om älgavgifter m.m. Såvitt rör villkoren för att älgskadeersättning skall utgå föreslår jaktutredningen en höjning av arealgränsen för odlad jord från nuvarande 20 till 30 ha. Därjämte föreslås att skadelidande skall stå en självrisk med 100 kronor eller det belopp Kungl. Maj:t kan komma att bestämma. Ersättning skall sålunda enligt förslaget icke utgå, med mindre skadan överstiger självrisken. Vidare föreslår jaktutredningen att ur länsälgskadefond bidrag till anordningar för att förebygga älgskada skall kunna beviljas. I fråga om de gode männen innebär förslaget att sådana skall finnas till det antal länsstyrelsen på grund av kommunens utsträckning eller av annat skäl finner behov föreligga. Vid utseendet av gode männen bör eftersträvas att de så fördelas inom kommunen att kostnaden för syn och värdering blir så låg som möjligt. Som särskilda kompetensvillkor för gode männen, utöver vad som gäller för närvarande, upptages i förslaget att de skall vara förtrogna med skördeuppskattning eller eljest med jordbruk eller trädgårdsskötsel. I de fall, då ersättning för skada som avses i 6 § i kungörelsen tillerkännes sökande, skall ersättning utgå också för belopp, som han visar sig ha utgivit till de gode männen. I stället för att sökanden som nu gäller skall ingiva sin ansökan till vederbörande landsfiskal eller stadsfiskal inom fjorton dagar efter det skadan skedde föreslås, att ansökningen skall insändas till länsstyrelsen inom fjorton dagar efter värderingen.

De i 24 § 1 mom. jaktlagen givna föreskrifterna om tvångsavjagning är icke tillämpliga, med mindre villebråd förorsakar avsevärd skada å gröda, skog eller plantering. Detta stadgande i förening med de i 1 § andra stycket samma lag inskrivna jaktvårdande föreskrifterna, enligt vilka jakträttsinnehavare genom ändamålsenlig och efter tillgången på villebråd lämpad jakt ävensom, där så lämpligen kan ske, genom åtgärder för villebrådens skydd och förkovran bör sörja för bevarandet av ett artrikt och livskraftigt villebrådsbestånd, innebär att såväl brukare av jord, som icke innehar jakträtten, som markägare får finna sig i att villebråd orsakar skadegörelse inom måttliga gränser å skog och annan växtlighet. Huruvida den i tredje stycket i sistnämnda paragraf meddelade föreskriften, att jaktvården städse skall bedrivas under hänsynstagande till jordbrukets och skogsskötselns ävensom andra näringars intressen, för jakträttsinnehavarens del innebär skyldighet att taga andra hänsyn än sådana, som angår förebyggande av

viltskador, kan vara föremål för delade meningar. Fridlysningsbestämmelser för skyddande av de värden ett rikt djurliv innefattar kompletterar emellertid bestämmelserna i andra stycket av förevarande paragraf.

Vid sina överväganden rörande möjligheterna »att efter behovsprövning lämna brukare av mindre jordbruk viss ersättning för skador som kronhjort åstadkommit å jordbrukets grödor och anläggningar» har utredningen bl.a. beaktat den fråga och med jaktåret 1962/1963 ändrade lydelse, som 2 § i Kungl. Maj:ts årliga kungörelser om fridlysning av vissa djurarter erhållit, såvitt kronhjorten angår. På denna författningsändring, som synbarligen betingats av den svenska kronhjortsstammens ringa storlek och angelägenheten av att den i avbidan på statsmakternas ställningstagande till det skånska kronhjortsproblemet icke ytterligare decimeras, kan tvivelsutan en i förevarande sammanhang betydelsefull principiell aspekt anläggas. Den av jordbruksutskottet berörda ersättningsfrågan får nämligen numera anses vara både reellt och formellt motiverad, sedan jakten efter kronhjort i Kristianstads och Malmöhus län endast må utövas efter särskilt tillstånd.

2. Utredningens förslag

Det förefaller uppenbart att kronhjorten tillsvidare måste vara totalfridlyst. Därest utredningens förslag om reservat accepteras, synes — med hänsyn både till intresset att bevara kronhjortsstammen och till intresset att genom minskning av antalet frigående kronhjortar motverka skadegörelsen på skog och grödor — åtgärder för förslaget genomförande böra vidtagas så snart sig göra låter. Kan infångandet i det allmännas regi av djur för överflyttning till de båda kronoparkerna — trots de svårigheter som är förbundna härmed — ske i icke alltför ringa omfattning, får det antagas att jakten efter kronhjort i Skåne under de närmaste åren till största delen kommer att anordnas i form av dylik fångst.

Sedan kronhjortsbestånden inom de två kronoparkerna nått önskvärd storlek och sammansättning, kan frågan om jakt efter kronhjort komma i ett annat läge. Det förefaller ej helt uteslutet att jakt efter i Skåne frigående kronhjort under allmän jakttid då kan befinnas lämplig, i syfte att decimera stammen och förebygga skador på skog och grödor. Även om det kan synas önskvärt att behålla frigående kronhjort i Skåne efter det artens bestånd tryggats genom inplaceringen i reservat, kan nämligen skogs- och jordbruksnäringarnas intressen komma att nödvändiggöra dylik avskjutning, därest en sådan icke onödig göres genom vidtagande av skadeförebyggande åtgärder av de slag, varom viltforskningsrådet har att framlägga förslag.

Även i övriga delar av landet och således inom de län, dit enligt utredningens förslag kronhjortar bör överflyttas från Skåne, torde den totala

fridlysningen av djuret böra bestå tillsvidare. Först om det i en framtid visar sig att fast stam av kronhjort kan återfinnas även utanför de båda reservaten i kronoparkerna Böda samt Halle- och Hunneberg, torde frågan om licensjakt av motsvarande typ som nu gäller i Skåne få aktualitet. Avsteg från fridlysningsregeln med avseende å jakt inom de båda reservatområdena bör ifrågakomma först sedan kronhjortsstammarna därstädes vuxit sig tillräckligt starka. Med aktgivande på verkliga jaktvårdsintressen bör självfallet en utgallring av individer där äga rum så, att stammarna erhåller och bibehålles vid en ur kvalitativ synpunkt tillfredsställande sammansättning. Då det här gäller mark, varå grunderna för tillgodogörande av kronans jakträtt äger tillämpning, kommer utövandet av ifrågavarande jakt och jaktvård enligt gällande bestämmelser att åvila statens skogsförvaltning och i förekommande fall hovjägeristaten, varigenom sådan jakts rätta bedrivande får anses säkerställd.

Som framgår av vad i första avsnittet av detta kapitel anförts återfinnes i gällande lagstiftning icke några generella ersättningsregler för viltskador, synbarligen beroende på att den skadelidande i regel genom utövande av jakträtt eller eljest anses kunna hålla sig skadeslös.

Även om markinnehavare är pliktig att i viss utsträckning tåla skada förorsakad av kronhjort, förefaller det icke rimligt att denna plikt utsträcker till att avse skadan i dess helhet. Fridlysningen av kronhjorten betager den skadelidande möjligheten att hålla sig skadeslös genom jakt. Som ovan antytts torde under den tid, som kan beräknas åtgå för fångst av tillräckligt antal kronhjortar för inplacering i reservaten, licensjakt komma att medgivas endast i obetydlig utsträckning. Det förefaller redan av denna anledning nödvändigt att skador å jordbrukets grödor och anläggningar förorsakade av kronhjort principiellt gottgöres de skadelidande.

Det bör i förevarande sammanhang understrykas, att de ersättningsregler, varom i fortsättningen talas, uteslutande har offentligrättslig karaktär. Från den skadeståndsskyldighet på privaträttslig grund, som med anledning av inträffade viltskador kan åvila jakträttsinnehavare eller annan, som finnes vållande till skadorna, bortses således här. När det gäller skadegörelse av kronhjort må i anslutning härtill endast nämnas, att ersättningskyldighet av denna typ undantagsvis kan tänkas i fall, då sådan skadegörelse kan hänföras till djur, som tagit sig ut från kronhjortshägn, och detta förhållande kan tillräknas dem som svarar för hägnet såsom försummelse.

Med bortseende från de i 27 § jaktstadgan omnämnda skadorna av björn, lo eller örn och skadorna av järv och varg synes reglering av frågan om ersättning för skador förorsakade av det vilda — här är då närmast fråga om skador av älg — i gällande lagstiftning ha skett med utgångspunkt från att den som innehar mindre jordbruk i regel saknar möjlighet att genom jakt

bereda sig gottgörelse för de förluster, som åsamkas honom av det vilda. Det har därför ansetts naturligt att han får rätt till ersättning. I fråga om älgskador har denna möjlighet till ersättning begränsats med hänsyn till storleken av de medel, som står till förfogande för ändamålet, ehuru det eljest synes naturligt att ersättning principiellt bör utgå utan härav föranledd begränsning. Frågans lösning synes ha rönt inverkan även av det sätt, varpå älgjakten reglerats.

I fråga om älgskada framhöll vederbörande departementschef i samband med tillkomsten av 1943 års älgavgiftskungörelse (prop. nr 82 till 1943 års riksdag) att det uppenbarligen var angeläget att sådana anordningar träffades att genom älgar åsamkade skador å grödor och fruktodlingar i största möjliga utsträckning kunde ersättas. Jordbruksutskottet, vars uttalande nr 19 godkändes av riksdagen, biträdde denna uppfattning.

En reservatanordning i syfte att lösa det skånska kronhjortsproblemet måste rimligen medföra en tämligen generös inställning i ersättningsfrågan. En för de skadelidande förmånligare reglering av möjligheterna till gottgörelse än som för närvarande erbjudes beträffande älgskador synes ur flera synpunkter motiverad. Kronhjortsskador kan bli aktuella även inom delar av landet, där man tidigare icke haft att räkna med sådana. Med aktgivande på nyssnämnda uttalanden i samband med tillkomsten av 1943 års älgavgiftskungörelse ävensom med hänsyn till vad utredningen ovan anfört i anslutning till de restriktiva jakt- och fridlysningsbestämmelser, som numera funnits erforderliga i fråga om kronhjorten, får utredningen som sin mening uttala, att skador å jordbrukets grödor och anläggningar förorsakade av kronhjort principiellt bör ersättas till fullo. En inskränkning till brukningsdelar under viss areal torde icke med fog kunna göras i fråga om totalfridlyst kronhjort. Även innehavare av större brukningsdelar bör beredas ersättning. Därest ändock någon begränsning bedömes vara ofrånkomlig, synes i allt fall arealgränsen icke böra sättas lägre än vad som gäller eller, därest jaktutredningens förslag genomföres, kan komma att gälla i fråga om älgskador och möjlighet till ersättning för skador å större brukningsdelar medgivas, om särskilda skäl föreligger. Härtill må fogas, att enligt gällande älgavgiftskungörelse särskild behovsprövning icke utgör förutsättning för rätt till ersättning för älgskada. Då det icke lär kunna hållbart motiveras, att den som tillfogas skada av kronhjort placeras i sämre läge än den som åsamkas skada av älg, kan utredningen icke ansluta sig till tanken att ersättning skall lämnas endast efter behovsprövning. I övriga fall, då skadelidande kan erhålla ersättning för skada förorsakad av det vilda — här är närmast fråga om de i 27 § jaktstadgan åsyftade fallen — finnes ej heller någon sådan begränsning. I fråga om rätt till ersättning för älgskador å fruktodling och annan trädgårdsodling med därtill hörande anläggningar gäller den inskränkningen att fråga endast är om

odlingar, som drives i förvärvssyfte. Därest behovssynpunkter i enlighet med det ovan sagda icke bör anläggas, synes i fråga om kronhjortsskador å de nämnda objekten ifrågavarande inskränkning ej heller vara motiverad. Kronhjorten har enligt den i första avsnittet av detta kapitel lämnade redogörelsen för klövviltets näringsfångst en stark benägenhet att angripa växande potatis och rotfrukter, i anslutning till vilka avsevärda skador kan åstadkommas. Även potatis- och rotfruktsstukor samt på fälten liggande rotfruktsstackar är utsatta för skadegörelse av kronhjort. Dessa omständigheter synes medföra, att rätten till ersättning för kronhjortsskador rimligen bör omfatta utöver skador å växande potatis och rotfrukter även i stackar eller i stukor upplagda potatis- och rotfruktsgrödor.

Enligt älgavgiftskungörelsen i dess nu gällande lydelse må ersättning för älgskada icke utgå, om skadan är av allenast ringa beskaffenhet. Som ovan nämnts har 1949 års jaktutredning i sitt betänkande rörande älgfrågan föreslagit att i fråga om älgskador skadelidande skall stå en självrisk av 100 kronor. En motsvarande bestämmelse om viss självrisk för skada förorsakad av kronhjort synes kunna på ett enhetligt sätt avskära ansökningar om ersättning, som gäller endast obetydliga belopp. Att en skadelidande skall stå viss självrisk ligger därjämte i linje med att en markinnehavare är skyldig tåla viss villebrådsskada. Utredningen anser därför, att enahanda regler om självrisk bör införas för ifrågavarande skador.

Det torde vara mest lämpligt, att gången för utfående av ersättning för skador av kronhjort nära anslutes till vad som gäller eller, i händelse jaktutredningens förslag genomföres, kan komma att gälla i fråga om älgskador. Beslutanderätten i ersättningsfrågorna synes böra tillkomma vederbörande länsstyrelse.

De för syn och värdering av älgskador enligt älgavgiftskungörelsen utsedda gode männen torde böra ianspråktagas jämväl för syn och värdering av kronhjortsskador. Med hänsyn till svårigheterna att inom sådana områden, där både kronhjort och dovhjort förekommer, fastställa huruvida där konstaterad skada förorsakats av kronhjort eller av dovhjort, kan i vissa fall zoologisk sakkunskap bliva erforderlig. Möjlighet för de gode männen att med sig adjungera sådan sakkunskap, därest denna ej finns representerad bland de gode männen, synes därför böra stå till buds.

I likhet med vad 1949 års jaktutredning härom föreslagit anser utredningen att även kostnaderna för syn och skadans värdering bör ersättas den skadelidande i de fall, då ersättning för skada skall utgå. Enligt utredningens uppfattning bör den ersättningssökande själv bära värderingskostnaden endast i fall, då skada förorsakad av kronhjort icke kunnat konstateras ävensom i fall, då den lidna skadan icke överstiger självrisken.

Lika med jaktutredningen föreslår utredningen att ansökan — med tillhörande värderingsinstrument, gode människens kvitto och de handlingar den

sökande i övrigt kan vilja åberopa till stöd för ansöknings — skall insändas till länsstyrelsen inom fjorton dagar efter värderingen.

Den omständigheten att vårt lands bestånd av frigående kronhjort nödvändigtvis måste fredas genom strängare fridlysningsbestämmelser än dem, som gäller för älgen, talar uppenbarligen för att det allmänna ikläder sig åtminstone de kostnader, som är förenade med ersättning för kronhjortsskador inom jordbruket och trädgårdsodlingen. Att kronhjorten för närvarande icke förmår bära någon del av dessa kostnader accentuerar behovet och lämpligheten av att det allmänna bestrider här avsedda kostnader. Finansieringen synes lämpligen kunna ske i form av bidrag — beräknade efter uppskattning genom lantbruksstyrelsens försorg — till älgskadefonderna i de län, där här avsedd ersättning för kronhjortsskador kan komma att aktualiseras.

I den mån här avsedda ersättningsregler införes och i händelse 1949 års jaktutrednings förslag såvitt rör befogenhet för länsstyrelse att bevilja bidrag till anordningar i syfte att förebygga älgskador genomföres, synes nyssnämnda bidrag till länsälgskadefond jämväl böra tagas i anspråk för bekostande av anordningar för att förebygga skador, som kronhjort åstadkommer å jordbrukets grödor eller anläggningar ävensom å fruktodling och annan trädgårdsodling med därtill hörande anläggningar.

Den skånska kronhjortens utbredning och numerär

I egenskap av ledare för viltforskningsrådets kronhjortsundersökning har jag av 1961 års kronhjortsutredning ombetts yttra mig över undersökningens preliminära resultat beträffande den skånska stammens nuvarande storlek och utbredning.

Den på uppdrag av jordbruksdepartementet av viltforskningsrådet och zoologiska institutionen i Lund utförda kronhjortsundersökningen arbetar i den nuvarande fasen med populationsstudier, vilkas resultat troligen blir de första som kan ligga till grund för en vetenskapligt acceptabel uppskattning av populationens storlek och möjliggöra en värdering av andra lättare genomförbara metoders säkerhet. 1961 års kronhjortsutredning har dock ej ansett sig kunna invänta förhandsmeddelanden av den nämnda undersökningens resultat. Denna rapport kan således endast redogöra för och diskutera de hittills gjorda försöken till beståndsuppskattningar, medan resultaten av populationsundersökningarna presenteras först i den slutliga redogörelsen för viltforskningsrådets undersökning. De här lämnade uppgifterna om numerären kan sålunda mycket väl bli kraftigt reviderade beroende på de resultat som successivt växer fram ur den pågående ekologiska undersökningen. Kronhjortsstammens utbredning kan däremot betraktas som relativt väl känd.

Inventeringsmetoder

Fastställande av förekomst

Förekomst av kronhjort har påvisats genom iakttagelser av djur, spåravtryck och sådan betning och skada på vegetationen som kan skiljas från dylik åstadkommen av andra växtätare. I områden med fast stam har skogsbiotoperna påverkats tydligt av betningen, varför man redan vid vegetationsanalyser kan bedöma kronhjortens populationstäthet. Från huvudtillhållen räknat perifera områden undersöks lättast genom att notera barkgnag och flängning på gran, detta dock endast under förutsättning att man noga skiljer mellan gnag av dov- och kronhjort.

Direkta räkningar

Våren 1960 igångsattes vid Lunds universitets zoologiska institution fältstudier av kronhjortarna i Skåne. Nya metoder utarbetades och användes

rutinmässigt vid studier av hjortarnas betningsvanor. Dessa metoder finns närmare beskrivna i artikeln »Hur den skånska kronhjorten undersökes» i Skånes Natur, Årsskrift 1964 samt i »Studies on the Red Deer, *Cervus elaphus* L., in Scandinavia, III» (under tryckning). Ehuru främst avsedd för studier av djurens aktivitetsområden, betning o.d. visade sig den i förevarande sammanhang använda strålkastaremetoden vara ett viktigt komplement till andra metoder att bedöma stammens storlek.

Kronhjortsflokkarna kan räknas på fälten i dagsljus, sent i skymningen eller tidigt i gryningen. På dagen är de väl dolda i tät skog och helt omöjliga att räkna. Det visade sig emellertid att de siffror som erhöles genom räkning med strålkastaremetoden i nattmörkret blev större och sålunda behäftade med mindre fel. Anledningen härtill är att hjortarna på kvällen kommer fram just, då ljuset blir i knappaste laget för observationer. De första djuren i en flock kommer vanligen fram medan ljuset är tillräckligt, men de sista lämnar vanligen inte skogsbrynet förrän det är helt mörkt och det är omöjligt att skilja mellan kronhjort, dovhjort, rådjur och boskap. Motsvarande förhållande råder på morgonen även om det då brukar hinna bli ljusare. Genom den snabbhet varmed strålkastaremetoden kan och bör utföras är också dubbelräkning utesluten. Vid dagsljusobservationer kan man endast hinna med ett eller två skogsbryn per dag och likväl erhålla ett osäkert resultat. De siffror som brukar rapporteras från godsen är som regel en sammanställning av grynings- eller skymningsobservationer från en serie dagar varvid de enskilda observationerna är minimumtal, medan de sammanräknade värdena ofta innefattar dubbelbokföring av samma djur och sålunda anger ett för stort antal djur. I fall då flera gods sökt jaktlicens gemensamt har en allvarligare art av dubbelräkning skett genom att från varje gods uppgivna antal har beräknats vid den tid, då flest djur vistats på markerna i fråga. Det har då rört sig om delvis samma flockar som regelbundet växlar mellan de olika godsen.

Med strålkastaremetoden räknas säkert alla djur som nattetid befinner sig ute på öppen mark och kan inom loppet av några timmar halva det skånska kronhjortsbeståndet kontrolleras. Resultaten blir minimumtal med en osäkerhetsmarginal av okänd storlek, eftersom jämförelse med exaktare beräkning ännu ej gjorts. De pågående populationsstudierna, varvid hjortar märkes, bör ge erforderliga resultat för en bedömning av olika inventeringsmetoders tillförlitlighet.

I min härvid fogade skrivelse »Kronhjortspopulationen i Skåne september 1962» (bilaga A) redogöres för försök till gryningsinventering av stammen under brunsttid. Det sydvästra kronhjortsområdet blev ungefär samtidigt inventerat enligt strålkastaremetoden. En jämförelse mellan resultaten motiverade att det östra området inventerades med strålkastare. Som framgår av det ovan sagda är siffrorna minimumtal och osäkerheten okänd.

Det måste också understrykas, att inventeringen endast avsåg marker beträffande vilka licens sökts och att vissa delar av kronhjortsområdena ej alls berördes, t.ex. Hallaröd, Trolleholm, Lindholmen etc.

Räkning på spårnö

I de flesta länder, där viltforskning bedrivs på ett vetenskapligt och fördomsfritt sätt t.ex. Skottland, Nya Zeeland, Australien, Canada, USA, Schweiz, Sovjetunionen, Danmark, Norge och Finland, betraktas spårräkning som absolut kvantitativ metod sedan många år såsom en företeelse förknippad med ålderdomlig jaktvård och som varande mest av historiskt intresse. Några tyska forskare har i detta avseende andra åsikter än viltbiologerna i de nämnda länderna. I den största och modernaste tyska kronhjortsmonografen (Raesfeld, F. von, 1958. *Das Rotwild — Naturgeschichte, Hege und Jagd*. 4:e bearbetade uppl. av F. Vorreyer. Hamburg och Berlin) anges vilträkning på spårnö som enda alternativ vid populationsberäkning vid sidan av räkning under brunsten. Den senare betecknas dock som en nödfallsutväg för områden utan tillräcklig snötillgång. Att taga upp denna metod till diskussion kan motiveras av de försök som gjorts i Skåne att utföra spårnöinventering. Vintern 1960—61 planerades en spårnöinventering av kronhjortsstammen, men den kunde ej utföras på grund av utebliven snö. Vintern 1961—62, som också var ytterligt snöfattig, gjordes på uppdrag av 1961 års kronhjortsutredning ånyo förberedelser för en inventering, varvid en representant för markägaren och en zoolog från zoologiska institutionen skulle samarbeta på varje distrikt. Spårningsstyrkan hölls i beredskap för att kunna rycka ut med kort varsel. Mobilisering av patrullerna skedde vid två tillfällen, men spårningen måste båda gångerna avlysas i starten, då snön befanns vara otjänlig för spårning i någon del av kronhjortsområdet. Vanligen var nysnön för torr och särskilt i de östra distrikten sopade blåsten igen alla spår. Det inträffade också att bra spårnö förekom i öster när det var barmark i sydväst.

Vintern 1962—63 var ovanligt snörik i Skåne, och ingående studier av hjortarnas betning och vanor gjordes då på spårnö. Det gavs under denna vinter tillfälle att förutsättningslöst pröva möjligheterna till spårnöinventering genom att rörelsemönster för såväl enstaka djur som flockar kartlades på en noga studerad lokal. Då marken är bar runt skogsdungarna, vandrar ofta hela beståndet ut på bete nattetid. Så är dock ej fallet när snö täcker fälten. Då finns det normalt hjortar som ej lämnar skogen. Större delen av vintern 1962—1963 stannade majoriteten av stammen kvar i skogsbiotoperna även på natten. Man kan sålunda inte finna en linje eller ett antal linjer, över vilka alla djur med säkerhet passerar. Vad beträffar de centrala delarna av ett hjorttillhåll inne i ett skogskomplex kan spår, som korsar en linje (t.ex. en väg eller brandgata), ej redas ut med en rimlig

arbetsinsats. Djurens spår projicerade på en karta liknar närmast ett tilltrasslat nystan. Från spårstudierna i Skåne och även Hunneberg är flera väl dokumenterade fall kända, då kronhjortar förflyttat sig tiotals kilometer samtidigt som de endast täckt områden med någon kilometers radie. Ett enda djurs förflyttning under några timmar har visat sig kunna uppgå till så långa sträckor som en man i rask takt orkar gå på en hel dag. Detta måste betraktas som tämligen normala vanor hos kronhjorten. Skall systemet av spår i ett skogsområde redas ut, måste varje enskilt spår följas för att man skall kunna få en teoretisk möjlighet att avgöra, vilka spår som är olika och vilka som hör ihop. I Vombs Fure skulle ett 30-tal eller flera spårare behövas för en spårning, och det skulle dessutom krävas att de flesta så gott som samtidigt hittade spår som tillhörde olika djur. De skulle också kunna taga sig fram i terrängen med en hastighet som åtskilliga gånger överstiger vad en god idrottsman kan prestera. Konklusionen måste bli att spårnsöinventering ej är en användbar metod för erhållande av absoluta kvantitativa siffror såvitt gäller kronhjorten och förhållandena i Skåne. Däremot kan möjligen spårningsmetoder för erhållande av relativa kvantitativa data utarbetas. Det kan nämnas att där hjortdjur företager säsongartade altitudinella vandringar, räkningar av spår har kunnat användas vid beståndsinventering. Sådan har utförts genom att krattade sandvägar observerats vid bergspass, där hela hjortpopulationen passerar. För det mesta innebär dock de altitudinella vandringarna att tyngdpunkten av en arts tillhåll förskjutes uppåt eller nedåt men ej att hela populationen passerar en bestämd linje. Metoden har aldrig kunnat användas för kronhjortvapitihjort.

Andra metoder för beståndsuppskattningar

Några andra metoder, som i utlandet användes för uppskattningar av storviltpopulationer, skall här omnämnas och diskuteras med avseende på användbarhet i Skåne.

Drev i väl avgränsade skogspartier har använts för räkning av de amerikanska *Odocoileus*-arterna (vitsvanshjort och åsnehjort) och rådjur. Resultaten är användbara i liten skala men högst osäkra hos *Odocoileus* och ej alls användbara hos rådjur. Metoden är ej brukbar i fråga om kronhjortvapitihjort på grund av de sociala vanorna och populationernas inre spridningsmönster (populationskinetiken).

Flygräkning är mycket använd på tundra, i alpin terräng, på prärie och savann samt i glesare skog, såsom i nordligaste randen av taigan. Räkning av kronhjort i gryning eller skymning på fält i Skåne kan antagligen vara effektivare från flygplan än från marken. Fotografering med spaningskameror borde i så fall vara det säkraste. Denna metod har ännu ej prö-

vats. Infrarödfotografering nattetid är också en tänkbar möjlighet, men resurser för dylik torde inte stå till buds i vårt land.

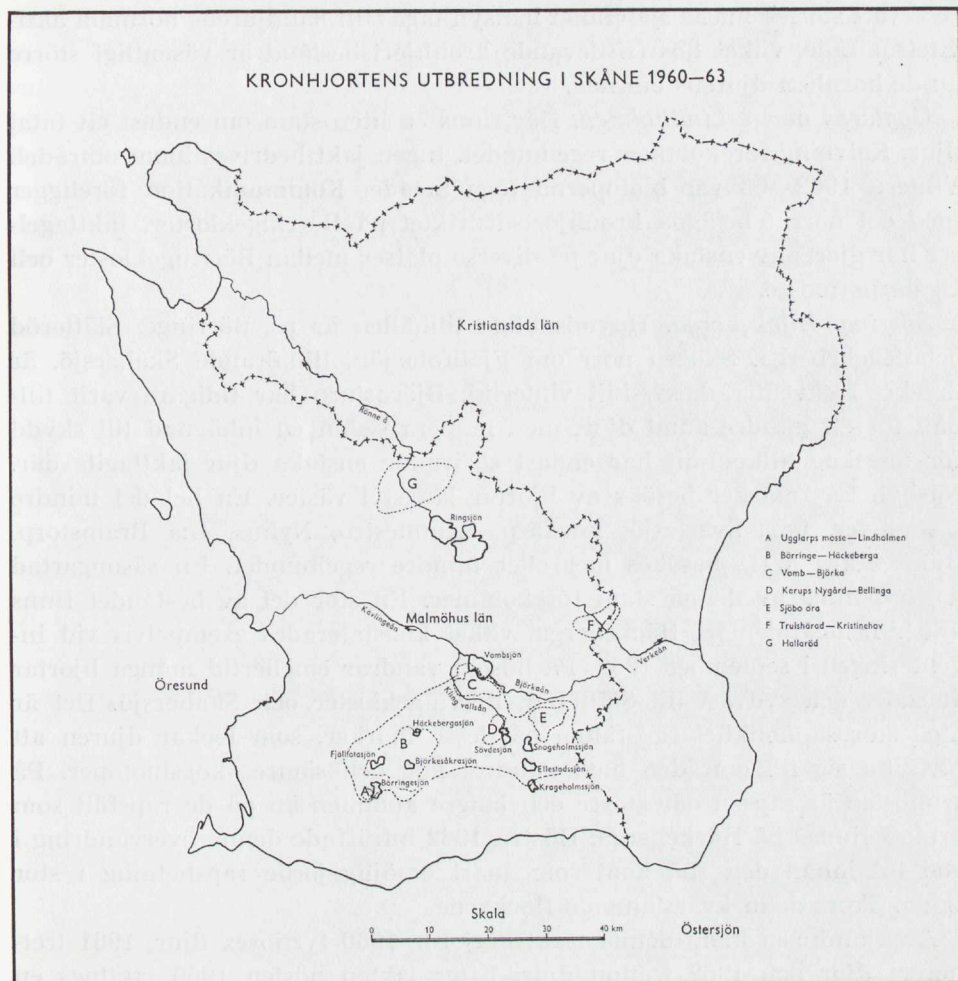
Räkning av spillningshögar. De flesta hjortdjur anses producera ett relativt konstant antal spillningshögar per dag, vanligtvis ca 13. I lövskog, där datum för lövfällning är känd, kan räkning av spillningshögar i provytor göras på våren innan vegetationen kommer upp. Efter statistisk behandling av data kan stammens storlek beräknas. Denna metod är en ofta använd beståndsuppskattningsmetod i Amerika. Den kan möjligen användas för rådjur och älg i Sverige i områden med homogen skogsterräng.

DeLury-metoden. Denna metod bygger på statistiska beräkningar på basis av data om jaktresultat och jakttryck. Genom att studera jaktresultatet per tidsenhet som en funktion av använd jakttid kan man kalkylera fram »utrottningspunkten» eller, om det ackumulerade bytet användes, kan asymptoten motsvarande totalpopulationen beräknas. Metoden är mycket använd i Canada och USA. Den skulle med fördel här kunna tillämpas för rådjurs- och älgjakten, om jaktstatistiken i Sverige underställdes viltforskningen. Kronhjortsjakten omfattar antagligen för litet antal djur för att DeLury-metoden skall kunna användas här under nuvarande förhållanden.

Märkning. Som ovan omtalats arbetar kronhjortsundersökningen i Skåne med märkning, dels genom automatisk snarmärkning, dels genom fångst i fällor. Observationsserier avses ge data bl.a. om antal djur. Resultaten är ännu ej tillgängliga.

Den skånska kronhjortsstammens utbredning

Det huvudsakliga kronhjortsområdet är beläget i centrala Sydsåne där Romeleåsen avdelar området i ett västligt och ett östligt distrikt. Det västliga distriktet omfattar godsens Lindholmen, Börringe, Skabersjö, Slätteröd, Häckeberga och Björnstorps, det östliga kan mer eller mindre tydligt uppdelas i områdena Vombs Fure-Björka, Karups Nygård-Bellinga samt Sjöbo Ora med omgivning. Dessutom finns en liten kronhjortsstam dels norr om Ringsjöarna i trakten av Hallaröd, dels ock på Linderödsåsen vid Trulshärad — Kristinehov. Utbredningsområdena åskådliggöres å vidstående karta. På kartan har den yttersta linjen dragits så, att den i huvudsak begränsar hela det område inom centrala Sydsåne som kronhjortsstammen normalt frekventerades under 1960—63. De inre linjerna är gränser för mera stadigvarande tillhåll för populationen under nämnda fyra år. Det är främst inom dessa områden hindflockar håller till och där bröl och kalvning sker. Det är också där man återfinner regelbundet använda betesmarker i det öppna landskapet och ofta använda dagplatser i skog eller snårmark. Det är i och för sig möjligt att inom dessa separata distrikt ange olika grader av frekvens, fördelning av stammen under olika årstider, särskilda platser för brunst,

kalvning, sölning etc. Även utanför de inre linjerna förekommer kalvning tillfälligt.

En könsskillnad i aktivitetsområde har konstaterats och tycks gälla alla bestånd av kronhjort i Europa och Amerika, så långt dessa studerats. Skillnaden består däri, att de äldre handjuren under året frekventerar ett större område än hindar och ungdjur. Under eftersommaren och brunsten är så gott som alla djuren koncentrerade till vissa begränsade områden, medan man under vintern, våren och försommaren anträffar handjur i perifert belägna skogsområden. Sålunda går flockarna av hindar och ungdjur i Vomb-Björka-området sällan över Klingvallsån, medan de äldre hjortarna under en stor del av året sprider sig bl.a. söderut till Romeleåsen. Vid planering av

reservats storlek måste självfallet hänsyn tagas till handjurens normala aktivitetsområde, vilket hos frittlevande kronhjortsbestånd är väsentligt större än de hornlösa djurens område.

Ugglarps mosse-Lindholmen. Här finns en liten stam om endast ett fåtal djur. Kalvning förekommer regelbundet. Ingen jakt bedrivs inom området. Vintern 1962—63 var biotoperna föga betade. Kommunikation föreligger med det norrut belägna kronhjortsdistriktet på Börringekloster. Iakttagelser har gjorts av enstaka djur på diverse platser mellan Börringekloster och Ugglarps mosse.

Börringe-Häckeberga. Huvudsakliga tillhållen är på Börringe, Slätteröd och Häckeberga. Skogen norr om Fjällfotasjön, tillhörande Skabersjö, är mycket frekventerad, särskilt vintertid. Björnstorp har tidigare varit tillhåll för ett mindre antal djur, men numera sedan en inhägnad till skydd för ungskog tillkommit har endast strövande enstaka djur iakttagits där. Näsbyholms marker besöks av hjortar längst i väster. En hel del mindre fastigheter, t.ex. Svartesjö, Rockarp, Lemmeströ, Nyhus, L:a Bramstorp, Björkesåkra m.fl., besöks mer eller mindre regelbundet. En säsongartad omfördelning av denna stam förekommer. En stor del av beståndet finns under brunsttiden på Häckeberga, vilket konstaterades exempelvis vid inventeringen i september 1962. På hösten vandrar emellertid många hjortar åt söder och sydväst till Slätteröd, Börringekloster och Skabersjö. Det är med stor sannolikhet rapsfälten på dessa marker, som lockar djuren att förflytta sig till områden med mindre skog och sämre skogsbiotoper. På senhösten är rapsen där större och längre kommen än på de rapsfält som brukar finnas på Häckeberga. Hösten 1962 inträffade denna övervandring i god tid innan den snö kom som snart omöjliggjorde rapsbetning i stor skala. Trots detta kvarstannade flockarna.

Avskjutningen inom denna trakt utgjorde 1960 fyrtiosex djur, 1961 trettiofem djur och 1962 tretton djur. Efter jakten hösten 1960 iaktogs en tydlig minskning i beståndet och jakten 1961 förorsakade en ytterligare nedgång i numerären, allt enligt de relativa kvantitativa metoder, som då användes för beståndsuppskattning. Från bottenläget på vintern 1961—62 skedde sedan en ökning, först sannolikt betingad av ett tillskott från det östra området, därefter av en högst skonsam avskjutning hösten 1962.

Skogsbiotoperna på Skabersjö, Börringe och Slätteröd var lokalt starkt överbetade, medan de på Häckeberga var svagt betade eller ej använda vintern 1962—63.

Från det beskrivna kronhjortsområdet i centrala Sydsåne sker varje år en spridning av djur åt alla håll, främst åt öster och nordost. Praktiskt taget varje skogsparti på Romeleåsen från Björnstorp—Veberöd i norr till Slimminge—Rydsgård i söder besöks vintertid av kronhjort. Det är i en del fall omöjligt att avgöra, om djuren är komna från det västra eller östra

området. Troligt är dock att kronhjortar från de östra bestånden blandas med djur från de västra under kringströvande på åsen. Spår av kringströvande kronhjortar återfinnes säkrast i barrskogsplanteringar, slyvegetation på mossar och vid sjöstränder. Kalvning har konstaterats mitt uppe på Romeleåsen samt på en plats öster om Börringsjön.

Vomb—Björka. Stammens viktigaste tillhåll är här södra och mellersta delen av Vombs Fure samt det kronan tillhöriga området söder om Björka. Regelbundet besökta områden är fälten västerut fram till Klingvallsån.

Avskjutningen inom denna trakt utgjorde 1960 fem djur, 1961 ett djur och 1962 fyra djur. Avskjutningen är här i förhållande till stammens storlek mindre än på de andra distrikt, där jakt förekommer. En utvandring (till skillnad från säsongartad spridning som också förekommer) torde därför ske och indicier för att sådan utvandring skett har erhållits.

Skogsbiotoperna är normalt till hårt betade, men trots detta förekommer inget fallvilt förorsakat av den stränga vintern 1962—63. Anledningen här till är dels biotopernas beskaffenhet, som erbjuder bättre betingelser för kronhjort än lövskogsdistriktet vid hårt snöväder, dels den intensiva viltvård efter riktiga metoder (t.ex. plogning, viltåkrar) som här bedrivs. Regelbunden säsongartad reversibel spridning av hjortar särskilt söderut sker varje vinter och vår.

Karups Nygård—Bellinga. På Karups Nygård väster om Klingvallsån och området söderut till skogsdungarna väster om Sövdesjön, hörande till Bellinga, finns en stam som i september 1962 uppgick till minst 18 djur. Denna stam har förbindelse österut med Sövdeborg norr om Sövdesjön och norrut med Vombs Fure samt västerut med Romeleåsen. Avskjutningen inom denna trakt utgjorde 1960 tre djur, 1961 ett djur och 1962 fyra djur.

Sjöbo Ora. Den här hemmahörande stammen uppehåller sig inom ett område från Skepperöd i väster till Eriksdal i öster och når åt norr och öster Vanstadtorp och Floskogen. I söder uppträder djur av denna stam i skogspartierna söder om Tågramossen och Eriksdalsmossen. Spridning av ett mindre antal djur sker till Sövdeborgs marker öster om Sövdesjön och norr om Snogeholmssjön samt de skogsdungar, som kantar Fyledalens norra del.

Avskjutningen inom denna trakt utgjorde 1960 fjorton djur, 1961 fem djur och 1962 åtta djur. Skogsbiotoperna var föga till normalt betade vintern 1962—63.

Några få kronhjortar vistas i området från norr om Krageholmssjön till Nyvångsskogen väster om Fyledalen d.v.s. på marker tillhörande Krageholm resp. Högestad. Skogsbiotoperna var i detta distrikt ej alls eller föga betade vintern 1962—63.

Kringströvande kronhjortar har anträffats här och var ungefär upp till Hässleholm.

Förutom de områden i centrala Sydsåne som ovan beskrivits finns två trakter, där små stammar etablerat sig med förekomst av bröl och kalvning. Dessa är: *Trulshärad—Kristinehov*, där en liten stam håller till vid Trulshärad och inom angränsande delar av Kristinehov ner mot Brostorp, samt *Hallaröd*, där en liten stam har uppträtt växelvis på olika marker vid Trolleholm, Stockamöllan, Hallaröd och Röstånga.

Betningens inverkan på vegetationen är för närvarande obetydlig inom båda dessa områden.

Kronhjortsstammens numerär

Efter 1959 decimerades stammen väster om Romeleåsen först kraftigt under ett par år. Efter bottenläget under vintern 1961—62 har en svag ökning skett. Numerären hade dock på sommaren 1963 ej kommit i nivå med den som fanns på sommaren 1960. Stammen i området öster om Romeleåsen har ökat kraftigt i Vomb—Björka-området under 1960—63 samtidigt som en minskning inträffat i Sjöbo Ora med omgivning. Stammen på Karups Nygård—Bellinga har troligen ökat något under ifrågasvarande period. Beträffande de små bestånden vid Trulshärad och vid Hallaröd föreligger ingen säker uppskattning. Troligen har det förra beståndet minskat.

En uppskattning av hela antalet kronhjortar i oktober 1963 före licensjaktens början har företagits. Siffrorna har främst erhållits med hjälp av strålkastaremetoden men även genom sammanställning av en hel rad andra data av relativ kvantitativ karaktär. Det totala antalet djur inklusive kalvar befanns då vara cirka 195, vilka var fördelade ungefär enligt följande uppskattning: inom västra området cirka 85, därav på Skabersjö och Börringe ca 18; Slätteröd ca 15; Häckeberga ca 45; Björnstorp ca 3; Toppeladugård ca 2 och Lindholmen ca 3; inom östra området cirka 95, därav Vomb—Björka ca 55; Sövdeborg, Sjöbo Ora, Vanstadtorp, Eriksdal och Högestad ca 20 samt Karups Nygård, Bellinga och Krageholm ca 20; övrig förekomst cirka 15, därav på Trulshärad—Kristinehov ca 5 och Hallaröd ca 10. Dessa siffror måste betraktas som osäkra. De är relativt säkra t.ex. för Vomb—Björka-området, medan uppskattningen avseende de flesta övriga områdena är osäker, exempelvis inom Slätteröd och Häckeberga.

En vetenskapligt acceptabel beräkning av stamstorleken kan erhållas först, sedan resultaten av märkningarna kommit fram.

Kronhjortsstammens beskattning

Data om avskjutningen finns tillgängliga från en hel rad år. Siffrorna är emellertid ej exakta, då den allmänna jaktens resultat ej inrapporterades,

varför sistnämnda resultat kunnat medtagas i årssiffrorna endast i den mån informationer inkommit.

I nedanstående tablå redovisas avskjutningen åren 1939—1963.

År	Avskjutning	År	Avskjutning	År	Avskjutning	År	Avskjutning
1939	30	1945	20	1951	34	1957	61
1940	30	1946	20	1952	23	1958	42
1941	30	1947	20	1953	30	1959	40
1942	15	1948	20	1954	43	1960	65
1943	10	1949	30	1955	38	1961	45
1944	15	1950	24	1956	44	1962	29
						1963	32

Under dessa 25 år har minst 790 djur fällts. Medelvärde blir 32 kronhjortar per år. Då åtminstone många av de äldre siffrorna troligen är i underkant och eftersom avskjutningen under några år varit liten på grund av vinterdödighet (särskilt 1942—44), kan ett medelvärde på ca 35—40 djur antagas vara riktigt för en population i balans och under normala klimatiska förhållanden. Nüsslein (1961)¹ räknade teoretiskt fram att en årlig beskattning på 45 djur kan vara lämplig, men denna beräkning förutsätter att stammen består av 150 djur, vilket ju är högst osäkert. Vidare har han ej några data om andra dödsorsaker och heller inga uppgifter om reproduktionen. Det är dock riktigt att stammen minskat till följd av avskjutningen under åren 1957—60 som i medeltal var 52 djur per år.

Mentzer (1918)² uppgav att avskjutningen 1915, 1916 och 1917 varit resp. 82, 62 och 57 djur. Han omtalade att endast få kronhjortar fanns kvar och ivrade för att något skulle göras för att skydda stammen från utrotning.

De ovan relaterade avskjutningssiffrorna kan användas för att beräkna stamstorleken om ålderssammansättningen i populationen är känd. Analys av populationsstrukturen utföres vid zoologiska institutionen i Lund på insamlat fallvilt och material från jakten.

Det är på sin plats att här påpeka att det för kronhjortsstammens vård och beskattning i Skåne ej är helt nödvändigt att veta totala antalet djur. Genom att stammen ganska konstant är utbredd över ett bestämt område i södra Centralskåne kan istället ett index eller en faktor, som är beroende av populationstätheten, studeras och vid tecken på förändringar jaktliga åtgärder vidtagas. Genom relativa kvantitativa undersökningar som utföres på ett bestämt sätt år från år kan en ökning eller minskning noteras utan

¹ Nüsslein, F. 1961. Bericht über eine Reise durch das Rotwildvorkommen in Schonen. Stencilerad rapport från Institut für Jagdkunde, Univ. Göttingen, Hann. Münden.

² Mentzer, O. von. 1918. Svenska Jägarförbundets berättelse. Svenska Jägareförbundets tidskrift 56: 131—141.

att hela stammens storlek är känd. Vid tecken på ökning kan alltså avskjutningen ökas och när det relativa värdet faller kan en mindre avskjutning rekommenderas. Det är i själva verket vad som gjorts hittills. Ingen har någonsin haft möjlighet att veta stammens exakta storlek. Så småningom kan en rekonstruktion av beståndsuppskattningar för gångna tider äga rum. Ända från förra hälften av 1800-talet har stammen haft ungefär samma utbredning som nu. Upprepade gånger har ökade skador medfört hårdare avskjutning, tills det slagits larm om att stammen minskat betänkligt. En skonsammare jakt har sedan medgivit ökning igen. Efter hårda vintrar som 1826—30 och 1940—43 har den naturliga avgången inverkat på jaktpolitiken, vilket är helt riktigt. Eftersom fallvilt av kronhjort ej förekommer normala år i Skåne, kan man ej betrakta avskjutningen som för liten. Vinterdödlighetens omfattning är för de flesta storviltstammars jaktvård i tempererat klimat en fingervisning om hur adekvat jaktrycket är. Jaktrycket skall i områden där de naturliga predatorerna (främst vargen) är utrotade, vara så hårt att vinterdöd på grund av svält under klimatiskt normala år är obetydlig.

Metoder för erhållande av populationsindex genom relativa kvantitativa studier (t.ex. strålkastaremetoden, gryningsräkning) bör kombineras med observationer av överbetningsgrad i skogsbiotoperna och en uppskattning av skadegörelsens relativa omfattning för att ge material till den tillämpade jaktvården, d.v.s. fördelningen av licenser.

Lund den 10 april 1964.

Ingemar Ahlén

Kronhjortspopulationen i Skåne september 1962

Det viktigaste kronhjortsområdet är beläget i centrala Sydsåne på och kring Romeleåsen. Mellan samtliga delar av detta distrikt förekommer regelbunden kommunikation av hjortar. Förbindelse med detta område och de mer isolerade bestånden på Linderödsåsen och i trakten norr om Ringsjöarna är också konstaterad. Vidare uppgifter om hjortarnas vandringar och vanor se Skånska Jägarsällskapets Årsskrift 1961.

Då en samtidig inventering av hela det skånska beståndet av flera praktiska skäl ej kan utföras med tillgängliga resurser har hänsyn måst tagas till djurens vanor vid avgränsningen av inventeringsytor. Genom Romeleåsens öppna marker är skogsområdet sydväst om åsen en relativt välavgränsad enhet. Mindre uppdelningar av detta område för inventeringsändamål är otänkbara på grund av djurens rörlighet t.o.m. mitt under brunsttiden. I området norr och öster om Romeleåsen har följande inventeringsytor undersökts var för sig: 1) Vomb—Björka-området, 2) Sjöbo Ohra med omgivning, 3) Karups Nygård—Bellingsområdet, 4) Krageholm och Högestad söder om Eriksdal, 5) Trulshärad och Christinehof. Området norr om Ringsjöarna har ej undersökts denna månad.

Eftersom det var önskemål från markägares sida i det sydvästra området och från 1961 års kronhjortsutredning att zoologiska institutionen i samarbete med representanter från markerna skulle utföra inventering under brunsttiden i dagsljus har en sådan räkning utförts den 11.9.1962. För att erhålla jämförelse dels med denna inventering dels med föregående års inventering gjordes en vecka tidigare en inventering av det sydvästra beståndet efter de vid zoologiska institutionen utarbetade metoderna. Jfr undertecknads »Yttrande angående licensjakt av kronhjort 1961» av den 11 september 1961 som tillställdes länsstyrelsen. Närmare redogörelse för metoderna lämnades på ett sammanträde hos landshövdingen den 25.9.1961.

Erfarenheterna från denna jämförelse motiverade att övriga inventeringsytor undersöktes efter de egna metoderna eftersom dessa ger högre värden och är mindre beroende av väderleken. Bröl förekommer ej heller lika regelbundet i de östra områdena vilket försvårar användandet av brölräkningsmetoden där.

Sydvästra området. Undersökta marker är Häckeberga, Svartesjö, Rockarp, L:a Bramstorp, Slätteröd, Börringe, Skabersjö och Nyhus.

Inventering på brölet gjordes i gryningen den 11.9. en dag under brunstens kulmination med en för inventering enastående gynnsam väderlek (stilla, duggregn och mulet). Fem patruller bestående av en markrepresentant och en zoolog arbetade från kl. 04.10 och framåt i följande områden: 1) Häckeberga Ö, 2) Häckeberga W och Bramstorp, 3) Slätteröd, Svartesjö och Börringe Ö, 4) Börringe W, 5) Skabersjö, Börringe N och Nyhus. Markrepresentanter på respektive ytor var: 1) Jägare Göte Jonsson, 2) Skogsförm. Folke Karlsson, 3) Skogsförm. Nils Nilsson, 4) Jägare Åhman, 5) Jägare Börje Nilsson. Zoologerna var: 1) Fil. lic. Torsten Askaner, 2) Fil. lic. Ingemar Ahlén, 3) Fil. mag. Ingvar Lennerstedt, 4) Fil. mag. Rolf Henriksson, 5) Fil. stud. Björn Nilsson. Antalet iakttagna kronhjortar blev 48 med följande fördelning på marker: Häckeberga 33, Slätteröd 7 och Börringe 8.

Att ej alla blev iakttagna antydde bl.a. av att dagsfärska spår samma dag iaktogs där inga djur sågs under inventeringen.

Den inventering som tidigare utförts efter egna metoder i sydvästra området gav totalsumman 52 djur med fördelningen Häckeberga 29, Slätteröd 9, Börringe 14. En koncentration av kronhjortar till Häckeberga under brunstens första skede kunde även på andra sätt konstateras. I våras och i vintras förekom perioder då så gott som hela det sydvästra beståndet fanns på Börringe och Slätteröd och endast ett fåtal hjortar var då kvar på Häckeberga. De mindre markerna Svartesjö—Rockarp, L:a Bramstorp och Nyhus har regelbundet besök av kronhjortar ehuru inga sågs där just vid inventeringstillfällena. Det är dock fråga om samma djur som de vilka iaktogs vid inventeringarna.

Beståndet i Vomb—Björka-distriktet som för ett år sedan räknade 35 djur minskade plötsligt i antal till ca 20 djur utan att motsvarande ökning med ca 15 djur inträffat i något av de andra östra distrikten. Indicier för att dessa anslutit sig till det sydvästra beståndet finns t.ex. genom iakttagelser av spår, skador m.m. hela vägen mellan Vomb och Häckeberga från den aktuella tiden. En sådan utvandring från Vomb med extremt hög populationstäthet till ett genom jakten skapat populationsvacuum på Häckeberga är en fullkomligt normal populationsdynamisk företeelse. Trots detta tillskott har det sydvästra beståndets totala numerär gått ned ca 15 % sedan ett år på grund av den hårda avskjutningen (minst 35 djur).

Vomb—Björka-området. Som ovan nämnts hade detta område för ett år sedan 35 djur men just nu är antalet endast ca 20. Huvuddelen av dessa kronhjortar vistas på Malmö stads område. Vissa flockar som betar mellan Vombs fure och skogen vid Björka går tidvis in i Björkaområdet. Markrepresentanter: Skogvaktare Axel Olsson och Kapten Ahlklö. Zoolog: undertecknad.

Sjöbo Ohra med omgivning. Marker tillhörande Söfdeborg, Skogssällskapet, Högestad, Eriksdal, Kumleröd, Vanstadtorp m.fl. Hela detta område måste behandlas som en enhet. Vid inventeringen hade dessa marker en stam av ca 25 kronhjortar. Av dessa hålls de flesta på Sövdeborgs och Skogssällskapets mark medan ett mindre antal regelbundet finns på Eriksdal och Högestad. Vanstadtorp har fast bestånd av hjortar men antalet varierar beroende på vandring till och från Sjöbo Ohra. Markrepresentanter: Skogsmästare Knut Nilsson, Godsägare Thorvald Andersson. Zoolog: undertecknad.

Karups Nygård och Bellinga. Skogsområdet på Karups Nygård och det därmed sammanhängande vid Dösjö på Bellinga har en stam av 18 djur. Vid inventeringen befann sig 8 djur i Dösjöskogen och ca 10 på Karups Nygård. Genom vandringar fram och tillbaka växlar antalet djur på dessa två delar av skogen. Normalt torde majoriteten uppehålla sig på Karups Nygård. På Bellinga fanns vid inventeringen dessutom 2 djur vid Kogshult dvs på Bellinga fanns just då 10 djur sammanlagt. Markrepresentanter: Hynning och A. Gustavsson. Zoolog: undertecknad.

Krageholm och Högestad söder om Eriksdal. I området mellan Ellestadssjön och Krageholmssjön har två kronhjortar hållit till men de kunde ej iakttagas vid inventeringen och spåren av dem var några dagar gamla. Längre österut på Krageholm vid Vasatorp har fyra djur uppehållit sig en tid men vid inventeringen befann de sig på Nyvången tillhörande Högestad. Dessa hjortar har sitt tillhåll tidvis på Krageholm, tidvis på Högestad. Markrepresentanter: Jägare Karl Nilsson och Jägare Ingvar Nordqvist. Zoolog: undertecknad.

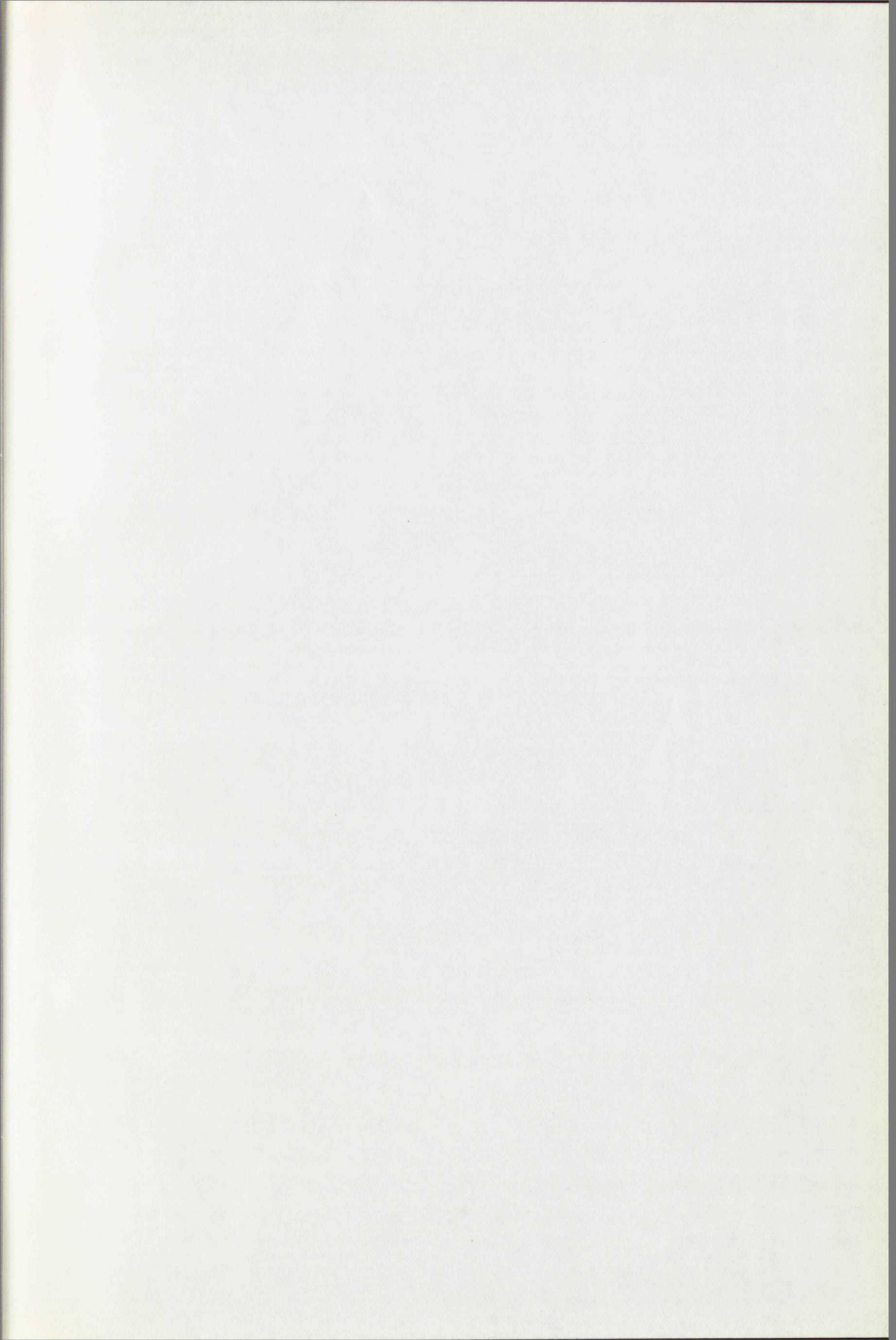
Trulshärad och Christinehof. Stammen i detta område uppgår till minst 3, möjligen 5 djur. Deras tillhåll är Trulshärad 1 och 2 samt angränsande delar av

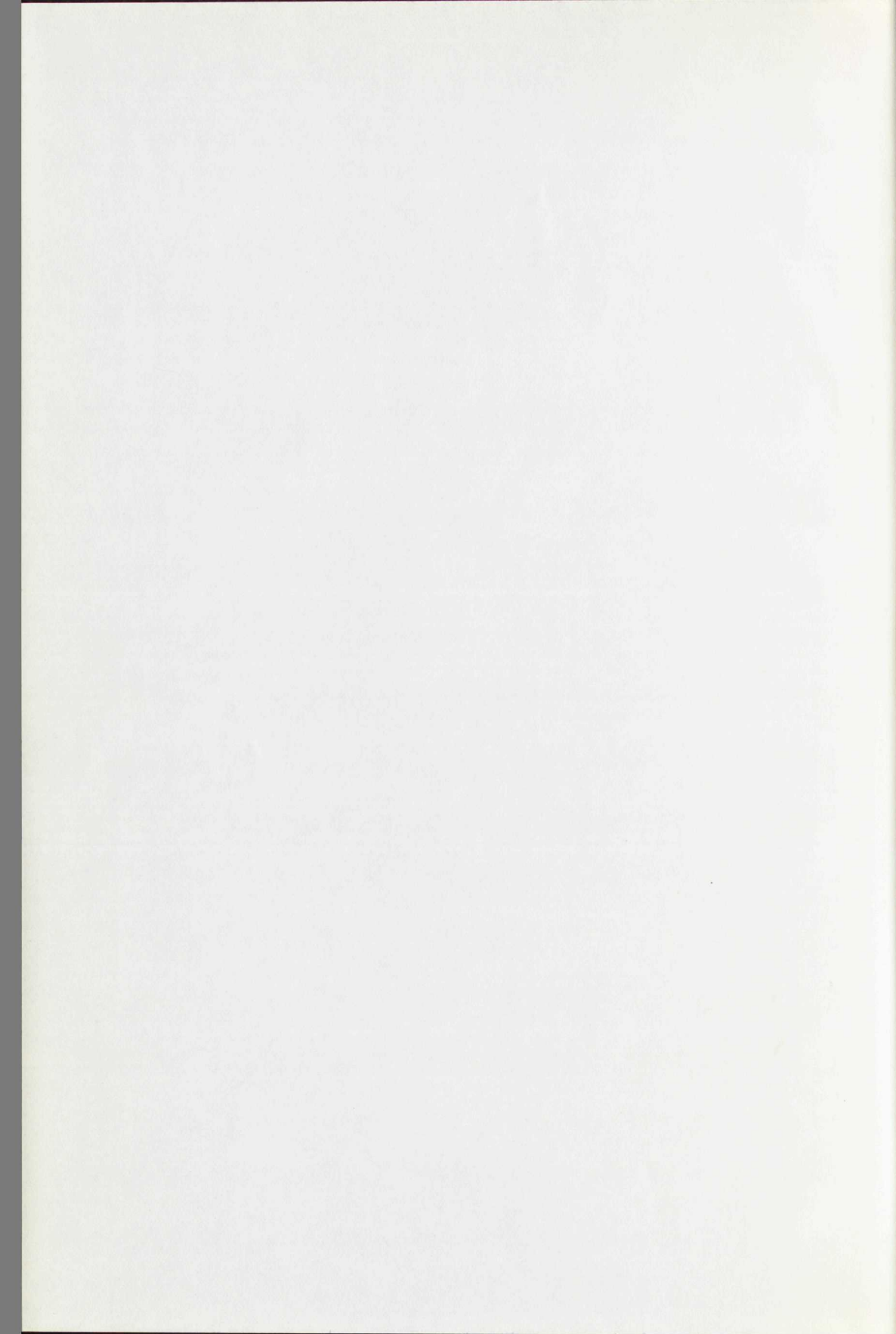
Christinehof. Markrepresentanter: Jägare Ingvar Nordqvist och Berndt Bengtsson.
Zoolog: undertecknad.

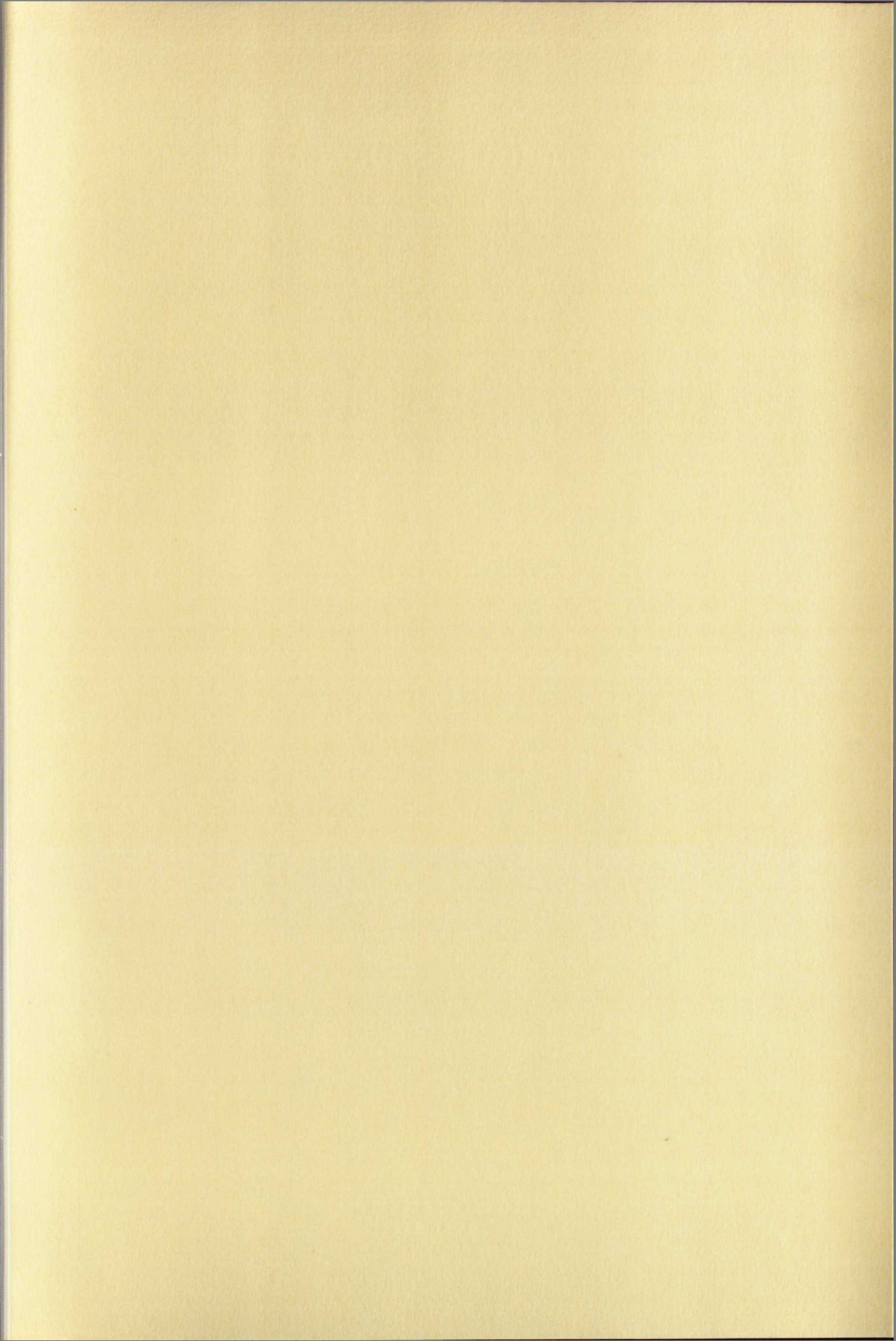
Det är av stor vikt att totalsumman av licenser för varje område begränsas till ett tal som är oberoende av hur många marker jakten skall uppdelas på. Det måste framhållas att möjligheten till god selektiv avskjutning givetvis blir större ju färre människor det är som har hand om jaktens planering. I tveksamma fall borde alltså en större proportion licenser tillfalla områden med många djur än vad en fördelning helt enligt ansökningar skulle innebära.

Lund den 22 september 1962.

Ingemar Ahlén

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]
Rapport av parlamentariska nämnden i Wenner-
strömaffären. [17]

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens förbandssjukvård. [20]

Socialdepartementet

Bättre åldrvård. [5]
Arbetsförlängningens verkningar. [9]

Kommunikationsdepartementet

Bilskrotning. [21]

Finansdepartementet

Värdesäkringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]
Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]
Kommunal skatteutjämning. [19]

Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet.
[13] IV. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. [16]
Förbud mot utförelse av kulturföremål. [22]

Jordbruksdepartementet

Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. [8]
Älgfrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning.
Del II. [12]
Kronhjortsreservat m. m. [23]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]
Översättning av fördrag angående upprättandet
av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom)
och tillhörande dokument. [18]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET,

LUND 1964

